

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Slang z prostředí tramvajové dopravy v brněnském a ostravském dopravním
podniku

Slang from the Tram Transport Environment in the Transit Company of Brno
and Ostrava

Kateřina Nachtigalová

Vedoucí práce: PhDr. Blanka Nedvědová, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B ČJ-NJ

2023

Odevzdáním této bakalářské práce na téma Slang z prostředí tramvajové dopravy v brněnském a ostravském dopravním podniku potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 16. dubna 2023

Tímto bych chtěla poděkovat PhDr. Blance Nedvědové, Ph.D., za odborné vedení mé práce, za vstřícnou komunikaci a ochotu během uplynulých měsíců. Děkuji také panu Ing. Martinu Brejšovi za jeho pomoc při distribuci dotazníků a cenné poznatky k nasbíraným výrazům. Poděkování patří i těm, kteří strávili čas vyplňováním dotazníku.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce představuje problematiku slangu z prostředí tramvajové dopravy v brněnském a ostravském dopravním podniku. Cílem práce je pomocí dotazníkového šetření nasbírat a následně analyzovat výrazy, jež se aktuálně v daném prostředí užívají. V úvodu je představena metodika práce a výzkumné předpoklady, se kterými budeme pracovat. V teoretické části se věnujeme stratifikaci českého jazyka, obecnému popisu slangu na základě odborné literatury a způsobům tvoření slangových názvů. V závěru této části charakterizujeme zvolené slangové prostředí a také stručně popisujeme typické znaky středomoravského a slezského nářečí, k nimž daná prostředí zeměpisně náleží. V praktické části práce je představeno nasbírané výrazivo, jež je následně analyzováno hlavně z hlediska slovtvorného. Součástí praktické části je také komparace obou slangů, jakožto i srovnání se slangismy užívanými v pražském dopravním podniku. V závěru práce jsou vyhodnoceny výzkumné předpoklady, jež byly stanoveny v úvodu. Pomocí dotazníků bylo nasbíráno celkem 391 výrazů z Brna a 372 výrazů z Ostravy, z nichž většinu tvoří jednoslovné názvy. Jedná se primárně o názvy prostě pojmenovávací, jež byly utvořeny nejčastěji postupy transpozičními. V malém množství se mezi nimi objevily i názvy ovlivněné tamějším dialektem.

KLÍČOVÁ SLOVA

slang, slangová pojmenování, dopravní slang, tramvajová doprava

ABSTRACT

This bachelor thesis presents the issue of slang in the tram transport environment in the transit company of Brno and Ostrava. The aim of the thesis is through a questionnaire survey to collect and subsequently analyse the expressions currently used in these environments. The methodology of the work and the research assumptions that will be used are described in the introduction. The theoretical part focuses on the stratification of the Czech language, a general description of slang based on the professional literature, and the ways of creating slang terms. At the end of this section, we characterize the slang environments and briefly describe the typical features of the Central Moravian and Silesian dialects, to which these regions geographically belong. In the practical part of the thesis, the collected slang expressions are presented and subsequently analysed mainly from a word-formation perspective. The practical part also includes a comparison of both slangs, as well as a comparison with slang used in the Prague transit company. In the conclusion of the thesis, the research assumptions that were set in the introduction are evaluated. A total of 391 expressions from Brno and 372 expressions from Ostrava were collected through questionnaires, mostly consisting of one-word names. These are primarily simple naming terms, most commonly formed by transposition processes. A small number of them were also influenced by the local dialect.

KEYWORDS

slang, slang terms, transport slang, tram transport

Obsah

1	Úvod	7
2	Metodika práce	8
2.1	Výzkumné předpoklady	9
3	TEORETICKÁ ČÁST	10
3.1	Český jazyk a jeho stratifikace	10
3.2	O pojmu slang	11
3.2.1	Etymologie slova slang	13
3.2.2	Slang v odborné literatuře	13
3.2.3	Vnitřní diference slangu	18
3.2.4	Tvoření slangových výrazů	21
3.3	Slang z prostředí městské hromadné dopravy	27
3.3.1	Charakteristika prostředí	27
3.3.2	Historie městské hromadné dopravy v Brně a v Ostravě	28
3.4	Podoba jazyka v Brně a Ostravě	28
4	PRAKTICKÁ ČÁST	31
4.1	Analýza slangových výrazů užívaných zaměstnanci Dopravního podniku města Brna	32
4.1.1	Podstatná jména	32
4.1.2	Slovesa	57
4.1.3	Víceslovná pojmenování	60
4.2	Analýza slangových výrazů užívaných zaměstnanci Dopravního podniku města Ostrava	64
4.2.1	Podstatná jména	64
4.2.2	Slovesa	88

4.2.3	Víceslovná pojmenování	91
4.3	Srovnání nasbíraných slangových výrazů.....	94
4.4	Srovnání nasbíraných slangových výrazů s výrazy užívanými v Praze	96
4.5	Komparace našeho výzkumu s výzkumem prováděným J. Hubáčkem (1976)	97
5	Závěr.....	99
6	Abecední seznam použitých informačních zdrojů.....	102
7	Přílohy	106

1 Úvod

Předložená bakalářská práce se zabývá dopravním slangem, konkrétně z prostředí tramvajové dopravy. Jedná se o prostředí, s jehož členy se obyvatelé měst nevědomky setkávají téměř každý den na svých cestách do škol či zaměstnání. Členové tohoto prostředí pak mezi sebou při výkonu zaměstnání komunikují a k této komunikaci využívají nejrůznějších výrazů, které mohou být běžným lidem nesrozumitelné – jde o slova označující osoby, věci, činnosti či události spojené s jejich odborností, s jejich prací. Rádi bychom se v naší práci pokusili o shromáždění a analýzu co nejvyššího počtu těchto výrazů, a to konkrétně z dopravního podniku v Brně a v Ostravě.

Odborných prací zabývajících se dopravním slangem není mnoho. Jaroslav Hubáček jako první monograficky zpracoval například slang železničářů¹, rozsáhlý inventář těchto výrazů najdeme i v jeho publikaci *O českých slanzích*.² Tento autor se ve stejné publikaci také věnoval slangu zaměstnanců dopravního podniku města Ostravy – sebrané výrazy byly rozděleny do několika sémantických kategorií a slang byl poté i podroben srovnání se slangem pracovníků pražského dopravního podniku.

Právě slang pracovníků pražského dopravního podniku byl předmětem zájmu Kroužku přátel městské hromadné dopravy – ten v roce 1975 vydal pod vedením Františka Proška interní tiskovinu *Slangové a zvláštní výrazy pražských dopraváků*. V této práci poté Prošek pokračoval společně s Pavlem Adámkem a v roce 1982 vydali publikaci *Slang pražských dopraváků*. Dílo bylo poté vlivem proměn v pražském dopravním systému přepracováno a v letech 2001 a 2016 vyšla jeho aktualizovaná vydání.³

Všechna výše uvedená díla se zabývala dopravním slangem bez zaměření na konkrétní dopravní prostředek. Nedohledali jsme také, že by se, s výjimkou Jaroslava Hubáčka, někdo zabýval slangem pracovníků dopravních podniků v jiném městě, než je Praha. Z tohoto důvodu jsme zvolili pro naši práci právě toto téma – zajímá nás, jaké výrazy pracovníci

¹ KLIMEŠ, Lumír. *Naše řeč: Železničářský slang* [online] 58. 1975 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=5843>

² HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 28–63

³ TICHÁ, Zdeňka. *Naše řeč: Slang pražských dopraváků* [online] 86. 2003 [cit. 17.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7749>

dopravního podniku v těchto městech užívají, jaký je jejich význam či slovnědruhé složení. Rádi bychom také zjistili, jakou formu dané výrazy mají či jakým slovtvorným způsobem byly vytvořeny.

2 Metodika práce

Bakalářská práce se skládá ze dvou hlavních částí – teoretické a praktické. V první části se zaměřujeme na zpracování teoretického rámce práce za použití odborné literatury – jedná se nejdříve o stručné představení stratifikace českého jazyka, delší část je pak věnována samotnému pojmu slang, jeho etymologii, dále pak pojetí tohoto pojmu různými českými lingvisty. Následuje přehled jazykových a nejazykových aspektů slangu a nakonec způsoby tvoření slangových výrazů. V samotném závěru této části se zabýváme charakteristikou daných slangových prostředí a stručným popisem dialektů, jimiž obyvatelé těchto oblastí mluví.

Jelikož je náplní práce sběr a následná analýza slangových výrazů zvolených prostředí, významnější částí je část praktická.

Ke sběru dat pro praktickou část bakalářské práce jsme zvolili dotazníkovou metodu. V úvodní části dotazníku respondentům představujeme jeho účel, dále stručně vysvětlujeme podstatu pojmu slang a nakonec připojujeme pokyny pro práci s dotazníkem.

Samotný dotazník je řešen pomocí tabulky – v levém sloupci je zapsán odborný výraz z daného prostředí a v pravém sloupci je místo pro vyplnění slangového ekvivalentu. Odborné názvy jsme po konzultaci s odborníkem vybrali z publikace Františka Proška a Pavla Adámka *Slang pražských dopraváků*⁴, kterou zmiňujeme výše. Tato skutečnost nám poté umožní i přesné srovnání používaných výrazů v Praze, Brně a Ostravě.

Termíny v dotazníku jsou rozděleny do několika sémantických kategorií – názvy osob či skupin osob; názvy vozů a jejich typů; názvy zvláštních spojů, linek, tras; názvy částí a součástí vozů; názvy činností; názvy míst a jejich částí; názvy situací a dějů; názvy tratí a jejich částí; jiné.

⁴ PROŠEK, František, ADÁMEK, Pavel. *Slang pražských dopraváků*. Vydání třetí, Praha, prosinec 2016. Vydal Dopravní podnik hl. m. Prahy. ISBN 978-80-905190-1-5

Nasbírané výrazy, u nichž nebyla patrná motivace, jsme prokonzultovali pomocí řízeného rozhovoru s odborníkem z řad zaměstnanců pražského dopravního podniku, který nám zprostředkoval kontakt se zaměstnanci brněnského a ostravského podniku, s nimiž jsme si, pokud bylo potřeba, objasnili význam některých slangismů.

Dotazník byl rozeslán elektronicky mezi zaměstnance obou podniků. Vyplněné dotazníky jsme poté získávali zpět v rámci několika měsíců. Dotazník byl značně rozsáhlý, což byl faktor, který způsobil jejich poměrně nízkou návratnost – celkem jsme obdrželi 18 vyplněných dotazníků, z toho 8 z Brna a 10 z Ostravy. Vzhledem k této nízké účasti konstatujeme, že předložená bakalářská práce je spíše výzkumnou sondou do daného slangového prostředí než plnohodnotným výzkumem.

2.1 Výzkumné předpoklady

Na základě obecné znalosti o slanzích jsme pro tuto práci stanovili následující výzkumné předpoklady:

1. Jelikož se slangy vyznačují ekonomičností svého vyjadřování, budou se mezi nasbíranými výrazy vyskytovat hlavně názvy jednoslovné.
2. Vzhledem k zeměpisnému umístění daných slangových skupin (Brno a Ostrava) se předpokládá vliv místních nářečí na podobu slangismů – především v rovině lexikální.
3. Vzhledem k faktu, že se jedná o pracovní prostředí, budou mezi slangismy převažovat výrazy nociónální povahy nad výrazy expresivními.
4. Hlavním způsobem tvoření slangových slov budou postupy transformační – nejčastěji odvozování, jelikož se jedná o nejběžnější způsob tvoření nových pojmenování v českém jazyce.

3 TEORETICKÁ ČÁST

3.1 Český jazyk a jeho stratifikace

Český jazyk můžeme považovat za svébytný jazyk národní. Jedná se o prostředek komunikace mezi příslušníky českého národa, vztahuje se k němu také funkce národně reprezentativní⁵ či funkce integrační – odlišujeme se jím od národů jiných a zároveň utváří pocit sounáležitosti mezi jeho uživateli.⁶

Jakožto komunikační prostředek se český jazyk po několika staletích svého vývoje stal nástrojem použitelným podle potřeby v každé komunikační situaci. Můžeme v něm proto identifikovat jednotlivé vrstvy specifických jazykových prostředků, ze kterých jsme si schopni při komunikaci se svým okolím vybrat. Tento výběr podmiňujeme několika faktory – záleží například na typu prostředí, ve kterém komunikujeme, typu projevu a jeho funkci, či také na daném adresátovi atd.⁷

Na pomyslné stupnici bychom nejvýše umístili jazyk spisovný. Používáme jej hlavně v komunikaci veřejné, oficiální – hlavně ve školách, na úřadech či v odborné literatuře, v komunikaci soukromé se užívá méně často. Prostředky spisovného jazyka můžeme dále dělit, a to funkčně na prostředky knižní, neutrální a hovorové.

Méně prestižní je pak jazyk nestandardní, který označujeme jako nespisovný. Zde můžeme mluvit o jednotlivých varietách; k nim patří nářečí (dialekty), které se vyskytují v určité zeměpisně ohraničené oblasti, a také útvary zvané interdialekty neboli nářečí obecná – jedná se o nadnářeční útvary, jež obsahují společné prvky jednotlivých navzájem si blízkých nářečí a užívají se na mnohem větší zeměpisné ploše. Nejrozšířenějším interdialektem je obecná čeština.

⁵ HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. 2. přeprac. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1994. 170 stran. ISBN 80-7066-869-5.; s. 43

⁶ Tamtéž, s. 47

⁷ ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.; s. 60

K nespisovnému jazyku dále řadíme formy zvané slang a argot – jedná se o vrstvy specifických slov, jež užívají příslušníci skupin spojených stejnou profesí, zájmem či prostředím.

Výše představené útvary národního jazyka lze dále diferencovat podle toho, zda se jedná o formy strukturní či nestrukturní. Útvary strukturní jsou takové formy, které disponují prostředky s komplexní stavbou hláskoslovnou, morfologickou a slovtvornou. Mezi tyto útvary tedy řadíme spisovný jazyk, dialekty a interdialekty.

Mezi nestrukturní útvary českého jazyka (tzv. poloútvary) řadíme slang a argot, v současnosti často označované jako sociolekty – jsou to formy, jež mají vlastní pouze vrstvu lexikální a prostředky jiných jazykových rovin přebírají od jiných útvarů národního jazyka – obecné češtiny či jiných místních interdialektů a dialektů.⁸

V tomto kontextu, i když mimo vlastní stratifikaci českého jazyka, by měla být zmíněna i tzv. běžná mluva či běžně mluvená řeč. Jedná se o formu smíšenou, zahrnující prvky různých útvarů a poloútvary češtiny. Přisuzuje se jí funkce prostě dorozumivací, jelikož je užívána hlavně v běžné denní komunikaci, která bývá neoficiální a často soukromá. Útvary (či poloútvary) ovlivňující běžnou mluvu mohou být různé v závislosti na mluvčích a jejich idiolektech či na jiných objektivních činitelích.⁹

Touto úvodní kapitolou jsme stručně přiblížili stratifikaci národního jazyka a nastínili jsme charakteristiku jeho jednotlivých útvarů. Hranice těchto útvarů jsou však neostře a přirozeně dochází k jejich vzájemnému ovlivňování.

3.2 O pojmu slang

Slang a jeho výrazivo (slangismy) jsme v předchozí kapitole zařadili mezi útvary jazyka nespisovného. Jedná se o varietu, která je pro oficiální, veřejnou komunikaci nevhodná, jelikož obsahuje i výrazy, které bychom označili jako vulgární, a také výrazy, jež jsou mimo

⁸ HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. 2. přeprac. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1994. 170 stran. ISBN 80-7066-869-5.; s. 52–56

⁹ KRČMOVÁ, Marie, CHLOUPEK, Jan (2017): *NÁRODNÍ JAZYK*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ_JAZYK (poslední přístup: 1. 1. 2023)

dané zájmové a pracovní prostředí často nesrozumitelné. Slangismy se tedy užívají primárně v komunikaci neoficiální či polooficiální v takovém prostředí lidí, kterým dané výrazy nejsou cizí a kteří se s pojmenovávanými skutečnostmi setkávají takřka na denní bázi.

Mezi důvody používání slangu v těchto prostředích patří například jazyková ekonomie – touha po co nejstručnějším, nejrychlejším a zároveň nejpřesnějším vyjádření. Ačkoli existují k slangismům většinou spisovné ekvivalenty, bývají často delší (dvouslovné či víceslovné), což je v daném prostředí a v dané situaci nežádoucí. Užívání slangu může být motivováno také jazykovou hrou, kdy slangový výraz nabitý příznakem expresivity označí danou skutečnost mnohem výstižněji, případně dodá danému výrazu i odstín hodnocení či postoje mluvčího. Dalším důvodem užívání slangu se dále jeví vyjádření příslušnosti k danému prostředí¹⁰ a skupině lidí, jako vyjádření jisté exkluzivnosti vůči okolnímu světu.¹¹

Zkoumání slangu a dalších útvarů nespisovného jazyka je stejně tak významné jako výzkum jazyka spisovného. Na bázi běžné denní komunikace se s nespisovnými prostředky různého druhu setkáme mnohem častěji než se spisovnou češtinou, která v běžné komunikaci není pocíťována jako zcela přirozená. Aktuálnost zkoumání slangu potvrzuje i skutečnost, že některé slangismy mají tendenci pronikat i za zdi daných slangových prostředí – jednak vzniká vrstva, která je označovaná jako prostě (obecně) slangová¹² (výrazy, které pronikly do běžné mluvy a které bývají srozumitelné i mluvčím mimo slangové prostředí), jednak se slangy dostávají do vyjadřování veřejného (např. do publicistické sféry).¹³

V následující části práce bychom rádi vyložili etymologii slova slang a také představili několik pojetí tohoto pojmu, se kterými pracují naši přední jazykovědci.

¹⁰ Prestiž příslušnosti k určité skupině lidí je výrazná například v mladém věku (např. u žáků základní školy), kdy užívání slangismů v rámci daného prostředí je mluvčím vnímáno jako zásadní pro jeho začlenění do kolektivu.

¹¹ HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 4. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, [2020], ©2020. 528 stran. ISBN 978-80-7345-647-4.; s. 8

¹² HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 18

¹³ HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1988. 189 s.; s. 7

3.2.1 Etymologie slova slang

František Kopečný uvádí, že slovo slang má původ v anglickém slovese sling, původně přejatém z norštiny, které znamená metat, vrtat. Odvolává se přitom na britského lingvistu Waltera Williama Skeata, který tento pojem dohledal do roku 1758 a charakterizoval jej jako jazyk „pokrytecký“, užívaný žebráky, typický svou zpěvnou intonací.¹⁴

Jaroslav Hubáček pracuje s myšlenkou, že pojem slang ve významu vulgární jazyk by měla být derivace z anglických výrazů typu soldier's language¹⁵. Tuto teorii však Kopečný ve svém článku zavrhuje jako „vymyšlenou, vtipnou etymologii“ a „spíše bakalářský výklad“ daného pojmu.¹⁶

Jinou verzi původu tohoto slova předkládá sovětský lingvista M. M. Makovskij. Tvrdí, že slovo slang pochází buď z cikánštiny, nebo ze severoanglických nářečí.¹⁷

3.2.2 Slang v odborné literatuře

V domácí literatuře se první významné výzkumné práce zabývající se slangem začaly objevovat ve 20. letech minulého století a během následujících let se vytvářela po celém Československu různě významná centra zkoumající tento útvar.¹⁸ Bohatý přehled jazykovědců, kteří pracovali či pracují s tímto pojmem, podává dílo Lumíra Klimeše *Komentovaný přehled výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v letech 1920–1996* a Jaroslava Hubáčka *O českých slanzích*.

Za základní dílo moderního bádání o slangu je považována stat' Františka Oberpfalcera-Jílka *Argot a slangy* z roku 1934. Oberpfalcer charakterizuje tento útvar jako znak příslušnosti k určité společenské skupině a poukazuje také na jazykový sport, který se užíváním slangismů může projevat. Hlavním tématem jeho práce je slang studentský a vojenský

¹⁴ KOPEČNÝ, František. *Naše řeč: K původu termínů slang, argot, hantýrka a žargon*. [online] 64. 1981 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6239>

¹⁵ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 9

¹⁶ KOPEČNÝ, František. *Naše řeč: K původu termínů slang, argot, hantýrka a žargon*. [online] 64. 1981 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6239>

¹⁷ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 9

¹⁸ KLIMEŠ, Lumír. *Komentovaný přehled výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v letech 1920-1996*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. 47 s. ISBN 80-7043-217-9.; s. 10–12

jakožto prostředí, která jsou velice bohatá na slovní zásobu. Ve své práci se Oberpfalcer snažil popsat nejen tehdejší stav užívání slangismů, ale i stav jejich užívání během vývoje jazyka v minulosti.^{19, 20}

Slang charakterizoval ve svém *Úvodu do českého jazyka* (1958) i František Trávníček. Místo termínu slang však užívá pojmů nářečí společenská, vrstevná a zvláštní, jelikož se jedná o mluvu různých společenských vrstev národa – začleňuje do nich například mluvu myslivců a studentů, ale také mluvu tajnou či dětskou. Vznik těchto forem podmiňuje různými příčinami – odlišné chápání některých věcí, případně citový vztah k věcem či osobám, které si vynutí jejich speciální pojmenování, snaha o utajení mluvy před ostatními lidmi, snaha o výrazovou úspornost či různá potřeba daných výrazových prostředků.²¹

Termínu nářečí (vrstevná, společenská či sociální) užívá pro slang i Adolf Kellner v *Úvodu do dialektologie* (1954) a omezuje tuto mluvu také na konkrétní, třídně určené společenské vrstvy. Rozlišuje tři typy těchto nářečí; prvním typem je nářečí užívané v jistém pracovním prostředí. Motivace vzniku těchto pojmenování je ryze věcná a praktická, pouze pro potřebu domluvy mezi pracovníky. Druhým typem je nářečí skupin zájmových, kde pojmenovovací motivaci ovlivňuje již nějaký citový vztah mluvčích k daným věcem – tento typ označuje Kellner jako slang. Třetím typem je argot či hantýrka, tedy tajná mluva skupin lidí z okraje společnosti. Kellnerovo pojetí rozvíjí Břetislav Koudela, jenž proti argotu a slangu staví tzv. nářečí profesionální neboli stavovské jazyky. Ty se od argotu a slangu liší tím, že jejich lexikální prostředky nepodlehly záměrné jazykové deformaci. Stejně chápe tento útvar i Jan Chloupek, který toto pojetí dále terminologicky upravuje – rozlišuje mluvu profesní, slang a argot, přičemž slang se od profesní mluvy odlišuje opět motivací tvoření pojmenování, kterou je v případě slangu jazyková hra.²²

¹⁹ KLIMEŠ, Lumír. *Komentovaný přehled výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v letech 1920-1996*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. 47 s. ISBN 80-7043-217-9.; s. 6 a 10

²⁰ DVOŘÁK, Emil. *Naše řeč: Osmdesátiny profesora Františka Jilka* [online] 53. 1970 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5502>

²¹ TRÁVNÍČEK, František. *Úvod do českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN, 1952. 105, [2] s.; s. 48–52

²² HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 13–15

Podobné pojetí slangu najdeme i v *Nauce o českém jazyku* (1972) Vladimíra Šmilauera. Rozlišuje opět tři pojmy – slang jakožto označení pro mluvu se silným citovým zabarvením, která je užívána ve skupinách lidí spojených stejným zájmem, profesionální mluvu, kterou hovoří osoby pracující ve stejném oboru, a argot jako mluvu společensky izolovaných vrstev.²³

Výše zmíněné pojetí Kellnerovo, Koudelovo, Chloupkovo a Šmilauerovo považujeme za tzv. užší pojetí slangu, kdy je jako slang označována pouze mluva skupin lidí, kteří jsou spojeni stejným zájmem. Hlavním znakem slangu je poté hlavně vyjádřený citový vztah k dané pojmenovávané skutečnosti, případně jazyková hra. Naopak u profesionální mluvy jsou hlavními pojmenovávacími faktory věcnost, úspornost či jednoznačnost. Následující jazykovědci toto pojetí zpochybňují a nabízejí jiné, širší.

Autorem několika významných prací zabývajících se slangem je Jaroslav Hubáček. V publikaci *O českých slanzích* (1979) podává definici slangu: „*slang je svébytná součást národního jazyka, jež má podobu nespisovné vrstvy speciálních pojmenování realizované v běžném (nejčastěji polooficiálním a neoficiálním) dorozumivacím styku lidí vázaných stejným pracovním prostředím nebo stejnou sférou zájmů a sloužící jednak specifickým potřebám jazykové komunikace, jednak jako prostředek vyjádření příslušnosti k prostředí.*“²⁴ Z tohoto chápání je zřejmé, že slangismy můžeme rozdělit na výrazy profesní a zájmové. Dodává však, že hranice mezi těmito dvěma prostředími nejsou ostré, jelikož i v pracovním prostředí se objevují výrazy inspirované jazykovou hrou či vyjadřující emocionální vztah k dané skutečnosti a stejně tak v prostředí zájmovém nalezneme výrazy ryze nociónální povahy. Vyzdvihuje také, že obě prostředí mohou být zaměnitelná – pro jednoho člověka je určitá činnost zájmem a pro jiného prací. Tímto vysvětlením zpochybňuje předchozí pojetí užší.²⁵

Velice obsáhle řeší tuto problematiku Lumír Klimeš – jako nejvhodnější označení navrhuje termín sociální mluva, kterou dělí na argot a slang. Slang jako takový poté charakterizuje

²³ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 195 s. Učebnice pro vysoké školy.; s. 21

²⁴ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 17–18

²⁵ Tamtéž, s. 17–18

jako útvar nespisovné slovní zásoby, jež je užívána ve společensky nezávadných skupinách spojených stejnou prací či stejným zájmem – vyděluje tedy slang na profesionální, kterému přiděluje hlavně funkci sdělnou, a zájmový, jenž staví také na emocionalitě.²⁶ Rozebírá však i další rozdíly mezi těmito dvěma útvary – slang zájmový bývá mnohem více proměnlivý, jelikož jeho uživatelé kladou větší důraz na novost, neotřelost či jazykovou hravost slangových výrazů. Dále se například u zájmových slangů vyskytuje více synonymních výrazů než u slangů profesionálních.²⁷

Josef Václav Bečka formuluje definici slangu takto: „[...] komplex jazykových prostředků, jímž se dorozumívá speciální skupina lidí na speciálním pracovišti o prostředcích a výkonech při speciálním druhu práce.“²⁸ Dále dodává, že slangy dělíme na profesionální, které jsou užity při výkonu práce, a na zájmové, kterými se uživatelé dorozumívají mimo vlastní práci. Stejně jako Hubáček upozorňuje na milné pojetí užší, které ze slangů vyčleňuje výrazivo pracovní, jelikož i profesionální slangy mívají silně rozvinutou stránku expresivní.

Přemysl Hauser ve své *Nauce o slovní zásobě* (1980) charakterizuje slang jako vrstvu slovní zásoby, která se pojí s jistým sociálním prostředím, a to buď pracovním nebo zájmovým. Doplnjuje, že se jedná prostředky užívané v převážně v mluvených projevech.²⁹

Nakonec bychom ještě zmínili publikaci Jaroslava Suka *Několik slangových slovníků* (1993). Popisuje slang velice komplexně jako mluvu skupinovou, jež disponuje zvláštními lexikálními prostředky označující věci, osoby či jevy, které nejsou mimo dané prostředí běžné. Stejně jako výše jmenovaní autoři vnímá slang šířeji.³⁰

²⁶ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 16

²⁷ KLIMEŠ, Lumír. *Komentovaný přehled výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v letech 1920-1996*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. 47 s. ISBN 80-7043-217-9.; s. 7

²⁸ BEČKA, Josef Václav. *Slang a diferenciacie v běžně mluvené řeči*. In: KLIMEŠ, Lumír, ed. *Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24. - 27. ledna 1984*. 1. vyd. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1987. 223 s.; s. 6

²⁹ HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 195 s. Učebnice pro vysoké školy.; s. 23

³⁰ SUK, Jaroslav, ed. *Několik slangových slovníků: současný český kriminální slang: slang chartistů: slang profesionálních řidičů: slang teplárenských zaměstnanců: vojenský slang*. Praha: Inverze, 1993. 137 s. ISBN 80-900632-9-2.; s. 8–9

Na existenci těchto dvou pojetí slangu upozorňuje už Václav Křístek v roce 1973 ve svém příspěvku v časopise *Slovo a slovesnost* a poukazuje na fakt, že širší chápání pojmu slang je v české lingvistice čím dál častější. Zdůvodňuje to dvěma faktory – prvním je prolínání hranic mezi profesní a zájmovou sférou, což jsme zmínili výše u Jaroslava Hubáčka, druhým faktorem je cizí původ slova slang, který umožňuje význam slova ustálit bez tlaku jeho motivovanosti.³¹

Nejnověji je slang ukotven v *Novém encyklopedickém slovníku češtiny* (2016); autory tohoto hesla jsou Jaroslav Hubáček a Marie Krčmová. Slang je zde definován jako nespisovná (případně hovorová) vrstva jazyka obsahující specifické lexikální jednotky užívané v určitém zájmovém či pracovním prostředí. Tyto jednotky slouží buď potřebám neoficiální či polooficiální komunikace mezi příslušníky skupiny či k vyjádření příslušnosti k dané skupině. Jedná se v podstatě o definici Hubáčkovu, dále je ale vidět, že oproti knize *O českých slanzích* (viz výše) se změnila terminologie.

Jako více výstižný je zde navrhován termín sociolekt jakožto pojem zastřešující. Sociolektismy se poté vydělují na profesionalismy a slangismy; profesionalismy jsou výrazy terminologické povahy, jejichž motivací je např. snaha o výrazovou úspornost či jednoznačnost, tedy důvody věcné, a slangismy se vyznačují především citovostí, expresivitou, jejich motivací bývá i jazyková hra.³²

Ačkoli se čeští lingvisté jednoznačně neshodují na definici slangu, shodují se na důležitosti zkoumání těchto specifických jazykových útvarů, jelikož lexikální bohatství češtiny se neomezuje jen na kodifikovaný, vysoký jazyk spisovný, ale také na živé, mluvené formy, jako jsou právě slangy či dialekty.

³¹ KŘÍSTEK, Václav. *Slovo a slovesnost: Poznámky k problematice argotu a slangů* [online] 34. 1973 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0885. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3943>

³² KRČMOVÁ, M., HUBÁČEK, J. *Sociolekt*. In: KARLÍK, Petr, ed., NEKULA, Marek, ed. a PLESKALOVÁ, Jana, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. První vydání. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. 2 svazky (2183 stran). ISBN 978-80-7422-480-5.; s. 1724

3.2.3 Vnitřní diferenciaci slangu

Slangy jakožto konkrétní jazykové útvary lze klasifikovat podle několika kritérií či aspektů, a to jednak jazykových a mimojazykových. V následující části práce tyto aspekty vyložíme tak, jak je popisuje Jaroslav Hubáček ve své publikaci *O českých slanzích*.³³

3.2.3.1 Jazykové aspekty slangu

3.2.3.1.1 *Nespisovnost*

Jedním z hlavních znaků slangu je nespisovnost. Jednotlivé slangové výrazy ale nemusí mít stejnou míru nespisovnosti; mohou stát na hranici spisovnosti, případně dokonce pronikat do odborné terminologie (to se týká především profesních názvů), či mohou být vyloženě nespisovné až vulgární. Slangové výrazy mívají ve spisovném jazyce své ekvivalenty a vznikají tak dvojčlenné (i vícečlenné) synonymní řady.

3.2.3.1.2 *Komunikativní funkčnost*

Slangové výrazy se také vyznačují svou komunikační funkčností, a sice že jsou v konkrétní komunikační situaci výstižné, stručné, významově přesné, případně i vtipné. Plní takovou funkci, kterou by jiný, např. spisovný výraz, v dané situaci splnit nemohl.

3.2.3.1.3 *Systémovost*

Systémovost se u slangů nejvíce projevuje formálně – většina slangismů je jednoslovná, což vyhovuje výše zmíněné komunikativní funkčnosti. Sdružené výrazy nejsou tak časté.

Systémově se také v některých slanzích vnímá např. motivace jazykovou hrou či expresivita – tak je tomu například u žakovského či studentského slangu, kde vznikají většinou výrazy citově zabarvené a vtipné (např. přezdívky učitelů, názvy předmětů atd.), nebo u slangu železničářů, kteří vymýšlejí lokomotivám expresivní přezdívky, přestože existující profesní názvy daných vozů jsou funkční.

3.2.3.1.4 *Snaha o pojmovou diferenciaci*

Jednotlivé slangy se více či méně snaží o pojmovou diferenciaci vůči výrazům spisovným – vždy záleží na pojmenovávacích potřebách v daném slangovém prostředí. Někdy bývá

³³ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 19–25

například vzorový spisovný výraz příliš obecný a je potřeba vytvořit různé slangové výrazy, které by více vyhovovaly dané specifické činnosti. Může však nastat i případ opačný, kdy jsou spisovná vyjádření diferencovaná nadbytečně a slang si vytvoří výraz více mnohoznačný.

3.2.3.1.5 Stav odborné terminologie

Slangy lze také specifikovat stavem, propracovaností či stupněm používání jejich odborného názvosloví. Každý slang může mít v rámci tohoto aspektu jiné podmínky – ty jsou dány hlavně historicky. Slangy z prostředí, které vnímáme jako starší či tradiční a které vznikaly ještě před první republikou, mívají množství výrazů přejatých z němčiny – např. prostředí vojenské či železničářské. Tyto výrazy se buď stále užívají, nebo jsou postupně nahrazovány novými slangismy původně českými.

Prostředí netradiční, novější poté vytvářela své slangismy zároveň s uplatňováním české terminologie. Stává se však, že odborná terminologie obohacuje svou slovní zásobu přejímáním slangismů – slangy tak ztrácejí svou nespisovnost a uplatňují se i v komunikaci oficiální.

3.2.3.1.6 Vyjadřování expresivity

Vyjadřování expresivity nebo emocionality je dalším jazykovým rysem slangu. Ne všechny slangové výrazy jsou však nutně pocíťovány expresivně; ve slovní zásobě daného slangu se mohou vyskytovat jak výrazy nociónální povahy (neexpresivní výrazy s prostou funkcí pojmenovávací), tak i výrazy, které různě intenzivně vyjadřují určitý citový vztah mluvčího k označované věci, či jistý jazykový vtíp.

3.2.3.1.7 Hledisko slovtvorby

Jedním z čistě jazykových aspektů slangových výrazů je to, že již při jejich tvorbě se dbá na to, aby byly vhodné pro mluvené jazykové projevy, čili aby byly komunikačně funkční (viz výše). Dále je také typické, že všechna slangová slova jsou slova popisná, nikoli značková – můžeme tedy slovtvorným rozbohem identifikovat slovo základové.³⁴

³⁴ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 19–24

3.2.3.2 Mimojazykové aspekty slangu

3.2.3.2.1 *Stupeň uzavřenosti (výjimečnosti) určitého prostředí, jeho stáří, tradice, rychlost rozvoje*

Stupeň uzavřenosti, případně výjimečnosti prostředí bývá různý, a tím je různý i charakter slangového výraziva. Rozlišujeme prostředí uzavřená (např. hornické), která nejsou přístupna veřejnosti a jejichž slovní zásoba není veřejností mimo prostředí ovlivněna. Druhou skupinou jsou prostředí neuzavřená (např. studentské), na jejichž výrazivo uživatelé jazyka mimo prostředí vliv mít mohou. Tento aspekt se projevuje také v tzv. ustálenosti slangového výraziva – nakolik je slovní zásoba v daném prostředí proměnlivá, což se projevuje více v méně uzavřených prostředích. Můžeme si také všimnout, že výrazy z neuzavřených prostředí mají tendenci více pronikat mimo dané společenství.

Dalším mimojazykovým aspektem je stáří, tradice či rychlost rozvoje daného prostředí. Některá prostředí buď postupně zanikají (např. řemeslná prostředí) a jejich výrazy se přestávají užívat, nebo naopak podléhají rychlému rozvoji, a tím se rozvíjí i jejich slovní zásoba – příkladem budiž například prostředí zemědělské, které v minulém století bylo vlivem modernizace výroby nuceno vytvořit si množství nových slangových výrazů.

3.2.3.2.2 *Složení příslušníků určitého prostředí*

Slangová prostředí se liší také složením svých příslušníků; mohou to být lidé různé věkové kategorie, různých zájmů či odlišného vzdělání – to vše má vliv na tvorbu a charakter slangového výraziva. Existují například prostředí, která se skládají výhradně z mladých lidí (prostředí studentské, sportovní atd.) a ti mají často tendenci se vyjadřovat vtipně či expresivně. V těchto prostředích dochází také často k rychlejšímu střídání příslušníků společenství, což dopomáhá jisté neustálenosti daného výraziva.

3.2.3.2.3 *Faktory psychické*

Slangy jsou ovlivňovány také faktory psychickými; mluvčí se mohou snažit jednak o vyjádření výjimečnosti dané pracovní či zájmové činnosti, o zařazení k danému

společenství či o prosté demonstrování příslušnosti ke skupině – může se tak přitom dít i mimo dané prostředí.³⁵

3.2.4 Tvoření slangových výrazů

Ačkoli slangy patří mezi nespisovné, nestrukturní útvary, stále tvoří živou součást českého jazyka a můžeme u nich tedy popsat stejné pojmenovovací postupy jako u útvarů jiných. První z těchto postupů jsou tzv. postupy transformační neboli slovtvorné – to jsou takové postupy, kdy se tvoří nová slova odvozováním (derivací), skládáním (kompozicí), zkracováním (abreviací) či také kalkováním. Druhými z těchto postupů jsou tzv. postupy transpoziční – jedná se o postupy, kdy je nové pojmenování utvořeno ze slov již existujících. Děje se tak buď pomocí sémantického tvoření (metaforické či metonymické přenesení významu), tvoření víceslovných pojmenování (frazologismů), nebo přejímání z cizích jazyků. Na hranici těchto dvou postupů pak stojí mechanické krácení a překrucování.³⁶

3.2.4.1 Postupy transformační

Postupy transformační, tedy tvoření nových slov, jsou ve slanzích nejčastějšími pojmenovovacími postupy. Na tomto místě je vhodné zmínit, že mezi slangovými výrazy nejsou rovnoměrně zastoupeny všechny slovní druhy. Nejvíce slangismů tvoří podstatná jména, jelikož zcela příhodně pojmenovávají substance a k jejich tvorbě můžeme využít rozsáhlý inventář slovtvorných prostředků. Dále jsou mezi slangismy zastoupena přídavná jména, slovesa či příslovce, ovšem v porovnání se substantivy v menším množství.³⁷

3.2.4.1.1 Odvozování

Pro slangismy vytvořené derivací je typické využívání nejrůznějších sufixů. Prefixace je naopak mezi slangismy velmi řídká.

3.2.4.1.1.1 Podstatná jména

Slangová podstatná jména lze rozdělit podle několika kategorií – slovtvorných a sémantických, přičemž některé kategorie se navzájem překrývají:

³⁵ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 25–26

³⁶ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 5

³⁷ Tamtéž, s. 6

- a) Slovtvorné kategorie: jména činitelská, konatelská, nositelů vlastností, přechýlená, prostředků, zdrobnělá a zveličená, místní, dějová, výsledků děje a vlastností.
- b) Sémantické kategorie: názvy osob, zvířat, prostředků, místní, dějové, výsledků děje a vlastností.

Názvy osob

Mezi názvy osob řadíme tři slovtvorné kategorie; jako první jsou to jména činitelská – nejproduktivnější domácí příponou je přípona *-ák*, tvořit můžeme však i příponami *-l*, *-oun*, *-ář*, *-č*, *-0*, *-ník*, *-íř*, *-a*. Z přípon cizího původu můžeme jmenovat přípony *-ant*, *-ér*. Dále rozlišujeme jména konatelská – nejfrekventovanější jsou přípony *-ař/-ář* a *-ák*, méně užíváme přípony *-ista*, *-(n)ík*, *-ovec*, *-as*, *-0*. Nakonec se do této skupiny řadí jména přechýlená – nejčastější přechylovací příponou je přípona *-ka*, méně častěji tvoříme pomocí přípon *-ajzna* či *-(n)ice*.

Názvy zvířat

Názvy zvířat nejsou ve slanzích příliš časté a zařadili bychom je do slovtvorné kategorie nositelů vlastností – tvoří se nejčastěji pomocí přípon *-ák*, *-ař/-ář*, *-ka*, *-ice*.

Názvy prostředků

Názvy prostředků se mezi slangy vyskytují hojně a nejčastěji jsou tvořena ze slovesných základů pomocí přípon *-ák*, *-ka*, *-čka*, *-ě*, *-oun*, *-ěr*, méně běžnější jsou deriváty ze základů jmenných s příponami *-ák*, *-ka*, *-ovka*, *-ař/-ář*, *-ník*, *-ička*, *-ina*, *-ice*, *-a*.

Názvy zdrobnělé a zveličelé

Deminutiva vyjadřují nejčastěji určitý vztah mluvčího k pojmenované skutečnosti a děje se tak pomocí přípon *-ek*, *-ík*, *-(ič)ka*, *-íčko*. Augmentativa jsou v porovnání se zdrobnělinami mezi slangismy podstatně méně zastoupena; nejčastější jsou přípony *-ák* či *-una*.

Názvy nositelů vlastností

Tato skupina slangismů je velice široká. Jedná se o denominativa tvořená nejčastěji pomocí přípon *-ák*, *-ka*, *-ovka*, dále pak *-an*, *-as*, *-áč*, *-a*, *-ina*, *-ula*, *-ice*. Základem bývají méně často jména přídavná, častěji poté jména podstatná.

Názvy místní

Mezi názvy místními najdeme jak denominativa, tak deverbativa, přičemž tvoření ze základů jmenných je běžnější. Nejproduktivnějšími příponami jsou přípony *-ka*, *-ovka*, *-árna*, *-ovna*, *-erna*, *-ák* či *-iště*.

Názvy dějové

Mezi dějovými názvy najdeme buď slovesná podstatná jména na *-ní*, *-tí*, což je velice produktivní způsob tvoření, nebo substantiva tvořená pomocí přípon *-(č)ka*, *-nda*, *-0*, *-ina*, *-ák*, *-izace*, *-ismus*, *-ství*, *-ctví*.

Vypsali jsme zde pouze slovotvorné či významové kategorie, které jsou mezi slangy zastoupeny nejvíce. Kategorie jako názvy výsledků děje či vlastností nejsou ve slovní zásobě slangů příliš častá.³⁸³⁹

3.2.4.1.1.2 Slovesa

Jak bylo již zmíněno výše, slovesa nejsou ve slanzích tak častá jako podstatná jména. Bývají odvozována dvojitým způsobem; jednak od jmenných či slovesných základů příponami *-ova-*, *-i-*, *-a-*, *-nu/nou-*, přičemž první dvě přípony jsou neproduktivnější, a jednak od sloves pomocí předpon – prefixací se v tomto případě pouze obměňuje význam základového slova.⁴⁰

3.2.4.1.1.3 Přídavná jména

Přídavná jména se ve slanzích vyskytují většinou jako deriváty slangových substantiv – to bývají často přídavná jména posesivní s příponami *-ký*, *-ský*, přídavná jména jakostní s příponami *-ový*, *-ovitý*, *-ký* či přídavná jména relační s příponou *-ní*.

V menším množství se tvoříme adjektiva od slangových sloves – zde se jedná nejčastěji o adjektiva dějová vytvořená z přičestí trpného či účelová s příponou *-cí*.⁴¹

³⁸ HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1988. 189 s.; s. 14–15

³⁹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 7–20

⁴⁰ HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1988. 189 s.; s. 16

⁴¹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 24–25

3.2.4.1.2 Skládání

Stejně jako ve spisovném jazyce je i u slangů kompozice slootovorným postupem, který se neuzívá tak často jako derivace. Při tvorbě slangových výrazů je to však postup žádoucí; vyhovuje totiž požadavku jednoslovného vyjádření tam, kde je předlohou neekonomické vyjádření víceslovné. Kromě složenin domácího původu se ve slanzích tvoří i tzv. hybridní složeniny, pro které je typické využití jednoho základu mezinárodního a druhého domácího. Příkladem těchto cizích základů mohou být *auto-*, *elektro-*, *hydro-*, *moto-* aj. Specifické pro slangové složeniny je také to, že v jejich řadách nalezneme pouze kompozita vlastní, nikoli nevlastní (spřežky).⁴²

3.2.4.1.3 Zkracování

Dalším z méně častých slootovorných postupů při tvorbě slangismů je zkracování – zakládá se na tvorbě slov z několikaslovných sdružených pojmenování a stejně jako kompozice je motivováno univerbizací. Vzorem pro abreviace bývají sdružená pojmenování, jež mají platnost termínů.

3.2.4.1.3.1 Iniciálové zkratky

Iniciálové zkratky jsou jedním z výsledků zkracování. U nich je však klíčové spíše praktické užití v mluvených projevech než jejich tvoření – pokud mají zkratky formální stavbu stejnou jako ohebná slova, užívají se také stejně. Nesklonné poté bývají iniciálové zkratky vokalizované.

3.2.4.1.3.2 Zkratková slova

Zkratková slova se ve slanzích vyskytují častěji než iniciálové zkratky – jejich cílem je imitovat skutečná slova. Tvoří se z počátečních hláskových skupin jednotlivých slov vzorového víceslovného pojmenování, přičemž rozčlenění daných skupin hlásek může být rovnoměrné či nerovnoměrné.⁴³ Zkratková slova mohou být tvořena i připojením sufixů.⁴⁴

⁴² HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 25

⁴³ Tamtéž, s. 27

⁴⁴ RUSÍNOVÁ, Zdenka (2017): *ZKRACOVÁNÍ*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/ZKRACOVÁNÍ> (poslední přístup: 9. 4. 2023)

3.2.4.1.4 *Mechanické krácení a překrucování*

Tyto dva onomaziologické postupy stojí na pomezí mezi vlastním tvořením nových slov a využíváním slov již existujících – oba postupy mění vzorová pojmenování nejčastěji jen formálně, význam zůstává stejný, popřípadě se lehce modifikuje. Jedná se o vznik pojmenování, která mají delší, zpravidla víceslabičné předlohy. Pro pojmenování vzniklé mechanickým krácením je typické, že mají vůči svým předlohám méně slabik, zjednodušené hláskové skupiny či mají tendenci k otevřeným slabikám. Slangismy vzniklé překrucováním tvoří dvě skupiny – první skupinou jsou výrazy, které jsou zvukově podobné své předloze, ale zároveň vyjadřují nový obsah, jistou dvojznačnost založenou na jazykovém humoru či citovém vztahu. Druhou skupinou jsou slova zvukově upravená, což je motivováno touhou po výraznějším, neobvyklém vyjádření.⁴⁵

3.2.4.1.5 *Univerbizace*

Mezi transformační postupy se řadíme i proces univerbizace. Jedná se o proces, při němž se z víceslovných pojmenování tvoří pojmenování jednoslovná. Univerbizáty mohou být tvořeny několika způsoby – spojení slov přejde v kompozitum (*staročeština*) či ve zkratkové slovo (*ódeeska*), spojení se zjednoduší pouze na jeden svůj člen (*vysoká škola* – *vysoká*), určující adjektivum podlehe desuffixaci (*satelitní městečko* – *satelit*) či resuffixaci (*obchodní dům* – *obchod'ák*).⁴⁶

3.2.4.2 **Postupy transpoziční**

Jak bylo již zmíněno výše, postupy transpoziční využívají k tvorbě nových pojmenování výrazy, které v českém jazyce již existují. Mezi tyto postupy patří přenášení slovního významu, tvoření víceslovných pojmenování a přejímání z cizích jazyků.

⁴⁵ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 28–29

⁴⁶ HLADKÁ, Zdeňka (2017). *UNIVERBIZACE*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/UNIVERBIZACE> (poslední přístup: 8. 4. 2023)

3.2.4.2.1 Přenášení slovního významu (sémantické tvoření)

Užití těchto postupů je mezi slangy velmi časté – jejich principem není formální změna, ale rozmnožování významového obsahu domácích či zdomácnělých výrazů. Sémantickým tvořením může být buď přenášení metaforické, nebo metonymické.

Metaforické přenášení

Výrazy vytvořené metaforickým přenesením významu mluvčí užívá k vyjádření podobnosti s pojmem jiným; tato podobnost může vyplývat ze vzhledu, z určitého nápadného znaku, barvy, velikosti, tvaru, funkce atd. Takto vzniklá pojmenování slouží jak potřebě věcné, tak i potřebě vyjádření citového vztahu.

Metonymické přenášení

Metonymickým přenesením významu vznikají tak nová pojmenování, která se vzorovým pojmem věcně souvisí, či s ním sdílí nějakou vnitřní spojitost. Na rozdíl od názvů s metaforicky přeneseným významem se metonymická pojmenování většinou zakládají na potřebě prostého věcného pojmenování. Motivace vyjádření expresivity nebývá tak častá.

3.2.4.2.2 Tvoření víceslovných pojmenování

Tvořením víceslovných pojmenování se chápe jednak tvoření slangových frazeologismů nominálních (sousloví) a jednak slangových frazeologismů verbálních. Jedná se o názvy, jejichž jednotlivé komponenty nabývají nový, specifikovaný význam.

Nominální frazeologismy jsou málo časté, jelikož se vymykají požadavku slangů po co nejstručnějším vyjadřování. Mohou stát na hranici spisovnosti, či postupně přecházet do vyjadřování odborného. Často se při tvoření sousloví uplatňuje přenášení slovního významu.

Frazeologismy verbální jsou častější a od sousloví se liší tím, že jejich hlavním komponentem je sloveso.

3.2.4.2.3 Přejímání

Tento pojmenovávací postup využívá slova, jež existují v jiných jazycích. Tato slova se poté upraví tak, aby vyhovovala českému jazykovému prostředí – přizpůsobují se po stránce zvukové i tvaroslovné. Příčiny tohoto tvoření mohou být různé; nedostatečně bohatá terminologie domácí (tento stav je pozorovatelný např. u slangů starší, tradičních), snaha

o zachování specifických pojmů (např. ve sportovním slangu) či o uchování mezinárodních styků, snaha o expresivní vyjádření, případně snaha odlišit se od domácích vyjádření, která nejsou dostatečně funkční (jsou dlouhá, popř. víceslovná) atd. Nejčastěji se slova přejímají z němčiny nebo angličtiny.^{47, 48}

3.3 Slang z prostředí městské hromadné dopravy

3.3.1 Charakteristika prostředí

Dopravní slang můžeme charakterizovat jako nespisovnou lexikální vrstvu výrazů, které mezi sebou užívají zaměstnanci společností či firem, jež zprostředkovávají dopravní spojení v jednotlivých obcích – jedná se jak o pracovníky zajišťující samotný provoz prostředků, tak i o zaměstnance pracující na údržbě vozů či nejrůznějších míst, která souvisí s výkonem jejich povolání. Nejčastěji se jedná o dopravu autobusovou, tramvajovou, trolejbusovou či podzemní, ve výjimečných případech i linky vodní dopravy či lanové dráhy. Některá slangová slova bývají však známá i osobám, které se o toto odvětví mimo své vlastní povolání zajímají. Jedná se tedy o prostředí, jež můžeme primárně hodnotit jako pracovní, nelze však vyloučit zájmové zaměření některých jeho příslušníků.

Brno a Ostrava patří hned po Praze k největším a nejvíce osídleným městům České republiky. To jsou faktory, které si vynucují kvalitně fungující dopravní infrastrukturu – obě města mají tak vybudovanou bohatou síť tramvajových, autobusových a trolejbusových tratí a linek. V obou městech je však tramvajový provoz tím nejvíce vytíženým – vyznačuje se nejvyšším počtem přepravených osob^{49,50}.

⁴⁷ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 30–44

⁴⁸ HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1988. 189 s.; s. 18–19

⁴⁹ *Výroční zpráva 2021*. In: Dopravní podnik Ostrava a. s. [online] © 2021 Soubor ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.dpo.cz/o-spolecnosti/vyrocní-zpravy.html>

⁵⁰ *Data & čísla 2017*. In: Dopravní podnik města Brna a. s. [online] © 2017 [cit.21.03.2023] Soubor ve formátu PDF. Dostupné z: <https://old.dpmb.cz/cs/firma>

3.3.2 Historie městské hromadné dopravy v Brně a v Ostravě

Tradice městské hromadné dopravy obou měst sahá až do 19. století, kdy byly na jejich území uvedeny do provozu první koněspřežné či parní tramvajové dráhy. Elektrifikace těchto drah probíhala v obou městech od přelomu století – v Brně vyjela první elektrická tramvaj roku 1900 a v Ostravě o rok později. Tramvajový provoz se během následujícího století – snad s výjimkou obou světových válek – postupně rozšiřoval a modernizoval, hlavně kvůli nárůstu obyvatel, výstavbě nových sídlišť či rozvoji průmyslu a technologie.⁵¹
52

V současnosti čítá brněnský tramvajový vozový park přes 300 vozů, provozováno je 11 linek a zaměstnáno na 500 řidičů tramvají.⁵³ Vozový park dopravního podniku města Ostrava vypravuje celkem 230 tramvajových vozů na 16 linkách a počet řidičů se pohybuje kolem 380.⁵⁴

3.4 Podoba jazyka v Brně a Ostravě

V rámci českého jazyka rozlišujeme různá nářečí – jedná se o nespisovné útvary, které se užívají převážně v mluvené podobě v určité zeměpisně ohraničené oblasti. Každý nářeční celek má svá specifika – tato specifika jsou znatelná v rovině hláskoslovné, tvaroslovné či lexikální. Dialekty, jež se vyskytují na území České republiky, dělíme na čtyři základní skupiny – česká nářečí v úzkém slova smyslu (převážně území Čech a okraj jihozápadní Moravy), středomoravská nářečí (území západní a střední Moravy), východomoravská

⁵¹ *O nás*. In: Dopravní podnik města Brna a. s. [online] © 2023 [cit.21.03.2023] Dostupné z: <https://www.dpmb.cz/o-nas>

⁵² *Historie MHD v Ostravě*. In: Dopravní podnik Ostrava a. s. [online] © 2019 [cit.21.03.2023] Dostupné z: <https://www.dpo.cz/o-spolecnosti/historie-mhd.html>

⁵³ *Data & čísla 2017*. In: Dopravní podnik města Brna a. s. [online] © 2017 [cit.21.03.2023] Soubor ve formátu PDF. Dostupné z: <https://old.dpmb.cz/cs/firma>

⁵⁴ *Výroční zpráva 2021*. In: Dopravní podnik Ostrava a. s. [online] © 2021 Soubor ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.dpo.cz/o-spolecnosti/vyrocní-zpravy.html>

nářečí (území východní Moravy u hranic se Slovenskem) a slezská nářečí (severovýchodní okraj Moravy a území Slezska).^{55, 56}

Brno spadá do nářeční skupiny středomoravské, konkrétně k její jižní větvi – ta se rozkládá na území mezi Moravskými Budějovicemi, Třebíčem, Velkým Meziříčím, Kunštátem a Slavkovem u Brna.⁵⁷ Mezi typické hláskoslovné jevy této skupiny patří změny starých *y* > *é* (mlén), *ú* > *ó* (móka) či *aj* > *é* (dé), dále se v tomto nářečí vyskytuje asimilace *sh* > *zh* (zhoda), zachovala se skupina *šč* (štěstí) nebo se krátí některé samohlásky, např. v infinitivech *lhat*, *pit*. K tvaroslovným jevům se řadí např. osobní slovesné koncovky *-ó*, *-ijó*, *-ajó* u 3. os. pl. (nosijó), zachování *-l* v přičestí činném (nesl)⁵⁸, či neprovedení přehlásky *a* > *e* v koncovkách substantiv (rúža).⁵⁹

Ostrava se nachází na území nářečí slezských – jedná se o severovýchodní část Moravy a Slezsko. Hláskoslovné změny, jež jsou zmíněny výše u středomoravském nářečí, v nářečí slezském neproběhly; typickým hláskoslovným jevem je však ztráta samohláskové kvantity (mlyn, muka), zvukové rozlišování *i-y* a *l-l*, či přízvuk na předposlední slabice. Společným jevem s nářečím středomoravským jsou skupiny *zh* a *šč*. Mezi tvaroslovné jevy patří koncovka *-uv* u substantiv mužského rodu v gen. pl. (synuv) a na rozdíl od středomoravského nářečí se odsouvá *-l* v přičestí činném (nes).⁶⁰

⁵⁵ HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. 2. přeprac. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1994. 170 stran. ISBN 80-7066-869-5.; s. 106 – 112

⁵⁶ KLOFEROVÁ, Stanislava. *Nářeční skupina*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/NÁŘEČNÍ_SKUPINA (poslední přístup: 14. 12. 2022)

⁵⁷ LAMPRECHT, Arnošt a MICHÁLKOVÁ, Věra. *České nářeční texty: vysokoškolská učebnice pro filosofické a pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. s. 362.; s. 154

⁵⁸ HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. 2. přeprac. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1994. 170 stran. ISBN 80-7066-869-5.; s. 113–115

⁵⁹ Stanislava Kloferová (2017): *VÝCHODOMORAVSKÁ NÁŘEČNÍ SKUPINA*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/VÝCHODOMORAVSKÁ_NÁŘEČNÍ_SKUPINA (poslední přístup: 2. 4. 2023)

⁶⁰ HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. 2. přeprac. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1994. 170 stran. ISBN 80-7066-869-5.; s. 113 a 116

Je však nutno podotknout, že mluvená podobna jazyka v okolí větších měst a ve městech samotných se může podstatně lišit. Důvodem bývá bohatší sociální struktura a větší pohyb obyvatel ve velkých městech. Jednotlivé jazykové útvary (jak spisovné, tak nespisovné) užívané v daném městě mají možnost se vzájemně prolínat a dávají tak vzniknout tzv. útvarům nadnářečním – mluva ve městech tak nemusí obsahovat všechny jazykové prvky vyskytující se v okolních nářečích.⁶¹

Slangy, které jsou předmětem naší práce, vznikají na pozadí právě těchto dvou nářečních skupin. Výše popsané jevy (hláskoslovné a tvaroslovné) se v rámci našeho výzkumu nejspíše neprojeví ve velké míře – rozdíly budou patrné nejvíce na rovině lexikální.

⁶¹ LAMPRECHT, Arnošt a MICHÁLKOVÁ, Věra. *České nářeční texty: vysokoškolská učebnice pro filosofické a pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. s. 362.; s. 329

4 PRAKTICKÁ ČÁST

V praktické části práce se zabýváme slovnědruhovou, sémantickou a slovotvornou analýzou výrazů, které se nám během výzkumu podařilo nasbírat. Zabývat se budeme zvláště výrazy, jež byly získány od zaměstnanců Dopravního podniku města Brna, a zvláště výrazy od zaměstnanců Dopravního podniku města Ostravy.

Tyto dvě části jsou rozděleny z hlediska slovnědruhového (substantiva, verba a víceslovná pojmenování), sémantického a nakonec slovotvorného. U substantiv představujeme nejdříve danou sémantickou kategorií a poté abecední výčet výrazů, jež jsme k dané kategorii přiřadili. Každou sémantickou kategorií poté podrobíme analýze z hlediska užitých pojmenovávacích postupů. U verb a víceslovných pojmenování je vypsán abecední seznam nasbíraných výrazů, po němž následuje jejich analýza.

Výrazy jsou vypsány v podobě slovníkových hesel. Každé heslo je uvedeno v základním tvaru – substantiva v nominativu singuláru a verba v infinitivu. Některá substantiva jsou uvedena v plurálu, jelikož se takto daný slangismus užívá.

Každé heslo je také doplněno o gramatickou charakteristiku (u substantiv se jedná o genitivní koncovku a gramatický rod, u verb o vid) a význam. Významy slangismů jsou většinou ponechány v tom znění, v jakém byly formulovány v dotazníku. Některé jsme po konzultaci s odborníkem upřesnili či dovysvětlili. Ke slangismům, u nichž není zřetelná jejich výslovnost, je připojen fonetický přepis.

Sémantické kategorie podstatných jmen v podstatě odpovídají kategoriím, které jsme stanovili v dotazníku. Pro potřeby práce byla však nakonec spojena kategorie *názvy činností a názvy situací a dějů* v jednu kategorii *názvy činností, dějů a situací*.

Sémantické kategorie výrazů jsou následující: názvy osob či skupin osob; názvy vozů a jejich typů; názvy zvláštních spojů, linek, tras; názvy částí a součástí vozů; názvy míst a jejich částí; názvy činností, dějů a situací; názvy tratí a jejich částí; jiné.

Jak jsme již zmiňovali výše, návratnost vyplněných dotazníků byla značně nízká. Z tohoto důvodu jsou výrazy, jež se v dotaznících objevily jen jednou, značeny hvězdičkou.

4.1 Analýza slangových výrazů užívaných zaměstnanci Dopravního podniku města Brna

4.1.1 Podstatná jména

4.1.1.1 Názvy osob či skupin osob

boural, -a, mask. a., *řidič, který zavinil více dopravních nehod**

brigoš, -e, mask. a., *pracovník vykonávající svoji činnost v DP ve vedlejším pracovním poměru*

cest'ák, -a, mask. a., *cestující**

černocho, -a, mask. a., *cestující bez platného jízdního dokladu*

čistič, -e, mask. a., *pracovník určený k údržbě výhybek**

deňák, -a, mask. a., *zaměstnanec pracující pouze denní směny*

depák, -a, mask. a., *pracovník na vozovně (zpravidla řidiči posunu a vozmistři)*

depecář, -e, mask. a., *pracovník dopravního podniku**

dispec, -e, mask. a., *traťový dispečer kontrolující průjezd vlaků dle jízdního řádu**

dobytek, -a, mask. a., *cestující**

drátař, -e, mask. a., *1. pohotovostní četa trakčního vedení, 2. pracovníci zřizující, udržující a opravující trolejové vedení*

funebrák, -a, mask. a., *četa služby odvázející osoby usmrcené při dopravních nehodách**

hauzírek, -a, mask. a., *pomalou jezdící řidič**

havran, -a, mask. a., *pracovník čtyř odvázející osoby usmrcené při dopravních nehodách*

inventář, -e, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku již delší dobu*

katolík, -a, mask. a., *cestující**

kaštan, -a, mask. a., *cestující*

klikař, -e, mask. a., *řidiči historických „klikových“ tramvají*

materiál, -u, mask. a., *cestující*

mazák, -a, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku již delší dobu*

meroňák, -a, mask. a., *servisní četa jízdenkových automatů*

náčelník, -a, mask. a., *vedoucí pracovník dopravního útvaru*

nával, -u, mask. i., *velké množství cestujících v dopravním prostředku*

novic, -e, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku velmi krátce**

orgán, -u, mask. i., *technik jízdy, popř. pracovník drážního úřadu vykonávající dohled*

pacoš, -e, mask. a., *cestující**

papaláš, -e, mask. a., *vedoucí pracovník dopravních útvarů**

pilot, -a, mask. a., *rychle jezdící řidič**

posun, -u, mask. i., *zavaděči ve vozovnách tramvají (pracovníci posunu)*

posuncíř, -e, mask. a., *zavaděči ve vozovnách tramvají*

provozák, -a, mask. a., *pracovník provozu*

průserář, -e, mask. a., *problémový řidič*

réva, -y, mask. a., *přepravní kontrolor**

revizorskej, -ýho, mask. a., *přepravní kontrolor**

rychlík, -a, mask. a., *rychle jezdící řidič*

savsák, -a, mask. a., *servisní četa označovačů jízdenek**

skokan, -a, mask. a., *sebevrah*

slimák, -a, mask. a., *pomalou jezdící řidič**

substrát, -u, mask. i., *cestující*

šalinář, -e, mask. a., *řidič tramvaje*

šnek, -a, mask. a., *pomalou jezdící řidič*

šofc, -e, mask. a., *řidič tramvaje*

šotič, -e, mask. a., *osoba se silnou zálibou v dopravě*

šotůš, -e, mask. a., *osoba se silnou zálibou v dopravě*

tlačenka, -y, fem., *velké množství cestujících v dopravním prostředku*

tramvaják, -a, mask. a., *řidič tramvaje*

trat'ák, -a, mask. a., *pohotovostní četa trakčního vedení*

turnusák, -a, mask. a., *pracovníci, kteří vykonávají směny dle pravidelného střídání denních a nočních směn a volna**

vedlejškář, -e, mask. a., *pracovník vykonávající svoji činnost v DP ve vedlejším pracovním poměru*

výhodář, -e, mask. a., *zaměstnanec pracující mimo pravidelný rozpis směn*

výhybkář, -e, mask. a., *pracovník určený k údržbě výhybek*

záloha, -y, fem., *záložní řidič*

záložák, -a, mask. a., *záložní řidič*

zastávkář, -e, mask. a., *pracovník provádějící údržbu zastávek*

4.1.1.1.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.1.1.1.1 Odvozování

K názvům, které vznikly pomocí odvozování, patří například jména činitelská, jež mají základ ve slovesech – *boural* (bourat) či *čistič* (čistit). Při slovtvorném procesu se uplatnily přípony *-l* a *-č*, které nejsou příliš produktivní.⁶² Mezi deverbativa by mohl patřit i výraz *hauzírek* (pomalu jezdící řidič), který má patrně základ ve slovese *hauzírovat*.⁶³

⁶² HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 7

⁶³ Jan Hugo toto sloveso uvádí ve významu *nabízet něco dům od domu*, a jelikož se jedná o činnost pomalou, vleklou, mohlo být inspirací i pro *pomalou jízdu řidiče tramvaje*. (Viz HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2020. 528 s. ISBN 978-80-7345-647-4.; s. 164)

Větší zastoupení mezi slangovými výrazy měla jména konatelská, která byla odvozena ze substantivních základů hlavně pomocí produktivních přípon *-ář/-ář, -ák*.⁶⁴ Jeden výraz byl poté odvozen příponou *-cíř*. Patří jsem:

- a. názvy osob podle místa (či podniku, firmy), kde pracují: *depák* (depo), *depecář* (od slangového výrazu *depec* – dopravní podnik), *meroňák* (od názvu jízdenkových automatů Merona), *provozák*;
- b. názvy osob podle toho, o co se starají: *drátař* (od slangového *dráty* – trakční vedení), *traťák*, *výhybkář*, *zastávkář*;
- c. názvy osob podle dopravního prostředku, s nímž jezdí: *klikař* (jedná se o historické vozy, které se řídí pomocí kliky), *šalinář*, *tramvaják*;
- d. názvy osob podle jiných vztahů k vykonávanému zaměstnání: *deňák* (ze substantiva *den*), *posuncíř* (pracovník posunu), *průserář*, *turnusák*, *vedlejškář*, *výhodář*.

Některé sebrané výrazy byly odvozené i z adjektivních základů – *černoch* (černý) či *rychlík* (rychlý).

K odvozeným slovům řadíme i substantivizované adjektivum *revizorskej* s nespisovnou, primárně v českém nářečí se vyskytující střídnici *-ej*⁶⁵.

4.1.1.1.1.2 Zkracování

Z iniciálové zkratky SAVS⁶⁶ pomocí sufixu *-ák* byl vytvořeno zkratkové slovo *savsák*.

4.1.1.1.1.3 Mechanické krácení

Výrazy vzniklé mechanickým krácením mají předlohu ve víceslabičném pojmenování – *brigoš* (brigádník), *cesták* (cestující), *dispec* (dispečer), *pacoš* (pacient – zde na pozadí i metaforický přenos), *réva* (revizor), *šofc* (šofér).

⁶⁴ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 8

⁶⁵ KLOFEROVÁ, Stanislava. *Nářeční skupina*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/NÁŘEČNÍ_SKUPINA (poslední přístup: 19. 03. 2023)

⁶⁶ Jde o firmu SAVS Olomouc, která vyráběla označovače jízdenek. Tento typ označovačů se ale již nepoužívá.

4.1.1.1.1.4 Univerbizace

Výrazy, které vznikly univerbizací z víceslovného pojmenování, byly *záložák* a *záloha* (záložní řidič).

4.1.1.1.1.5 Přenášení slovního významu

K výrazům vytvořeným na základě metaforického přenášení významu patří:

- a. názvy cestujících: *dobytek*, *katolík*⁶⁷, *kaštan*, *materiál*, *substrát*, *tlačěnka*;
- b. názvy řidičů podle stylu jízdy: *pilot*, *slimák*, *šnek*;
- c. názvy vedoucích pracovníků podniku: *náčelník*, *papaláš*;
- d. názvy ostatních pracovníků: *havran*, *inventář*.

Slangismy, jež vznikly metonymickým přenesením významu, označují:

- a. velké množství cestujících ve voze: *nával*;
- b. jiné pracovníky podniku: *funebrák*⁶⁸, *mazák*, *novic*⁶⁹, *posun*, *orgán*;
- c. jiné osoby zúčastňující se přepravy: *skokan*.

4.1.1.1.1.6 Přejímání

Výrazy přejaté z cizích jazyků se mezi názvy osob nevyskytovaly v hojném množství. Zajímavými jsou výrazy *šotič*, *šotůš*, které pojmenovávají osoby se zálibou v dopravě. Jejich původ můžeme spatřovat buď v podstatném jméně *šotek* (ve významu *bylost/člověk nečekaně se objevující* – v tomto případě by ale šlo o případ odvozování z domácího podstatného jména), nebo zde jde o souvislost s anglickým výrazem *shot* (fotografie, snímek).⁷⁰ V této práci se spíše přikláníme k druhé možnosti, jelikož *šotouši* se vyznačují hlavně tím, že objekty své záliby dokumentují na mobilní telefony či fotoaparáty.

⁶⁷ Zde se jedná patrně o vyjádření „víry, že dopravní prostředek přijede“.

⁶⁸ Výraz *funebrák* pochází z latinského *fūnebris* (pohřební). (Viz REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 3. vyd. Praha: Leda, 2015. 823 s. ISBN 978-80-7335-393-3.; s. 198)

⁶⁹ Výraz *novic* by měl pocházet z latinského základu *novicius* (nováček, viz REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 3. vyd. Praha: Leda, 2015. 823 s. ISBN 978-80-7335-393-3.; s. 458 – mohlo by jít o mechanické krácení výrazu), případně z německého *der Novize*. (Viz HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 235)

⁷⁰ KONEČNÁ, Hana. *Naše řeč: Znáte šotouše?* [online] 91. 2008 [cit. 18.02.2023] ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8020>

4.1.1.2 Názvy vozů a jejich typů

áčko, -a, neutr., *první (vlečný) vůz u třívozových tramvajových vlaků**

běčko, -a, neutr., 1. *druhý (vlečný) vůz u třívozových tramvajových vlaků*, 2. *trvale druhý vůz souprav spřažených tramvajových vozů T**

brus, -u, mask. i., *vůz na broušení kolejnic*

cargotram [kargotram], -u, mask. i., *tramvajový nákladní motorový nebo vlečný vůz**

circus, -u, mask. i., *vůz sloužící k výcviku nových řidičů**

cvičák, -u, mask. i., *vůz sloužící k zácviku nových řidičů*

cvičná, -é, fem., *vůz sloužící k výcviku nových řidičů*

čiko, -a, neutr., *vůz určený k čištění kolejních žlábků*

čistič, -e, mask. a., *vůz určený k čištění kolejních žlábků**

decathlonka, -y, fem., *tramvaj polepená reklamou firmy Decathlon**

dělo, -a, neutr., *vůz v dobrém technickém stavu, schopný rychlé jízdy**

dvojče, -ete, neutr., *spřažená dvojice tramvajových vozů řady T*

dvojtrojče, -ete, neutr., *vícevozový tramvajový vůz*

elěčko, -a, neutr., *částečně nízkopodlažní tramvaj**

erpina, -y, fem., *tramvajový vůz T3RP**

esůčko, -a, neutr., *tramvajový vůz T3SU a T3SUCS*

jezevčík, -a, mask. a., *tramvaj typu K3R-N**

kača, -y, fem., *článkový tramvajový vůz KT8D5*

kačena, -y, fem., *článkový tramvajový vůz KT8D5*

kačica, -i, fem., *článkový tramvajový vůz KT8D5*

kachna, -y, fem., *článkový tramvajový vůz KT8D5*

kátéčko, -a, neutr., *článkový tramvajový vůz KT8D5*

kloubák, -u, mask. i., *tramvaj typu K2**

kotaska, -y, fem., *tramvaj typu T3R, K2R (03, 03-P)**

kropičák, -u, mask. i., *kropicí tramvaj*

maják, -u, mask. i., *vozidlo, které jezdí k nehodám či technickým závadám na trati*

meluzína, -y, fem., *tramvajový vůz T3M**

motorák, -u, mask. i., *samostatný motorový tramvajový vůz⁷¹*

mrtvola, -y, fem., *vadný či nepojízdný vůz*

nehodák, -u, mask. i., *vozidlo, které jezdí k nehodám či k technickým závadám na trati**

nížkáč, -e, mask. i., *nízkopodlažní tramvaj**

nízkopodlažka, -y, fem., *nízkopodlažní tramvaj*

obutina, -y, fem., *vůz, který má rovné plochy na kolech*

pěixko, -a, neutr., *spojení dvou tramvajových vozů řady T zadními čely, čímž vznikne improvizovaná obousměrná souprava*

pes, -a, mask. a., *tramvaj typu K3R-N**

poršák, -u, mask. i., *tramvaj typu I3T**

pracák, -u, mask. i., *pracovní vůz*

pracant, -a, mask. a., *pracovní vůz*

progres, -u, mask. i., *tramvajový vůz T3RP*

raketa, -y, fem., 1. *tramvaj typu T3R*, 2. *vůz v dobrém technickém stavu, schopný rychlé jízdy**

reklamáč, -e, mask. i., *reklamní tramvajový vůz**

reklamka, -y, fem., *reklamní tramvajový vůz**

samara, -y, fem., *tramvaj typu T3RF**

siemenska, -y, fem., *tramvaj polepená reklamou firmy Siemens**

⁷¹ Používá se zejména pro vozy staré stavby.

sólo, -a, neutr., *samostatný motorový tramvajový vůz*⁷²

sputnik, -u, mask. i., *tramvajový vůz T2*

sůčko, -a, neutr., *tramvajový vůz T3SU a T3SUCS*

šalina, -y, fem., *tramvaj*

školák, -u, mask. i., *vůz sloužící k výcviku nových řidičů*

šlapka, -y, fem., *tramvaj s pedálovým řízením*

šmirgl, -u, mask. i., *tramvaj*

šrot, -u, mask. i., *vůz ve špatném technickém stavu*

téčko, -a, neutr., *tramvajový vůz řady T*

tédvojka, -y, fem., *tramvajový vůz T2*

téjednička, -y, fem., *tramvaj typu T1*

trojče, -ete, neutr., *spřažená trojice tramvajových vozů T*

tyristorka, -y, fem., *tramvajový vůz T3M*

tyristorák, -u, mask. i., *tramvajový vůz T3M*

vagon, -u, mask. i., *tramvaj**

věžka, -y, fem., *montážní vůz pro stavbu, údržbu a opravy troleje*

vlečňák, -u, mask. i., *vlečný vůz u tramvají*

vlek, -u, mask. i., *vlečný vůz u tramvají*

vrak, -u, mask. i., *vůz ve špatném technickém stavu*

vražda, -y, fem., *vůz ve špatném technickém stavu**

vysoká, -é, *vysokopodlažní tramvaj*

vysokopodlaha, -y, fem., *vysokopodlažní tramvaj*

záložka, -y, fem., *záložní vůz*

⁷² Používá se zejména pro vozy řady T.

zápůjčka, -y, fem., *tramvajový vůz zapůjčený z jiné vozovny**

zátah, -u, mask. i., *vůz jedoucí do vozovny*

zdechlina, -y, fem., *vadný či nepojízdný vůz*

zlatonka, -y, fem., *tramvaj č. 1704**

zrychl, -u, mask. i., *tramvajový vůz T3SU a T3SUCS (tramvaj se zrychlovačem)*

žihadlo, -a, neutr., *vůz v dobrém technickém stavu, schopný rychlé jízdy*

4.1.1.2.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.1.2.1.1 Odvozování

Odvozeny byly výrazy *decathlonka* (tramvaj polepená reklamou firmy Decathlon), *kloubák* (tramvaj typu K2, která je spojena kloubem), *kotaska* (tramvaje typu T3R a K2R, jejichž design navrhl architekt Patrik Kotas), *nehodák* (vůz, který jezdí k nehodám), *poršák* (tramvaj typu 13T od firmy Porsche), *siemenska* (tramvaj polepená reklamou firmy Siemens), *tyristorka/ tyristorák* (tramvajový vůz T3M, jenž disponuje tyristorovou trakční výzbrojí⁷³), *zápůjčka* (tramvajový vůz zapůjčený z jiné vozovny). Výrazy vznikly připojením odvozovacích přípon *-ák/-ňák, -ka*.

Deverbativa nebyla mezi slangismy častá – patří k nim pouze slovo *čistič* (od slovesa čistit) vytvořený pomocí přípony *-č*.

4.1.1.2.1.2 Skládání

Pomocí skládání vznikly výrazy *cargotram* a *dvojtrojče*. V prvním případě se jedná o spojení základů cizího původu, v případě druhém o spojení základů domácích.

4.1.1.2.1.3 Zkracování

Mezi nasbíranými výrazy vniklo zkracováním zkratkové slovo *čiko* z předlohového pojmenování *čistič kolejí*, dále pak názvy *eléčko* (dle zkratky LE⁷⁴), *erpina* (vůz T3RP), *esůčko/sůčko* (vůz T3SU a T3SUCS), *kátéčko* (vůz KT8D5), *raketa* (vůz T3R), *téčko* (vůz

⁷³ Tento typ výzbroje se v Brně vyskytuje i u jiných tramvajích, např. u vozů typu T3G, v našem dotazníku se tento typ vozu však neobjevil.

⁷⁴ Mělo by se jednat o zkratky slov *low* (= nízký) a *Europulse* (typ trakční výzbroje tramvaje).

řady T), *tédvojka* (vůz T2), *téjednička* (vůz T1). Do této skupiny patří i výraz *péixko* – jedná se o derivát zkratky PX, která označuje spojení „prdelema k sobě [xobje]“. V těchto názvech se objevuje buď kompletní zkratkové označení či jeho část.

4.1.1.2.1.4 Univerbizace

K univerbizovaným výrazům řadíme slova *cvičák* (vůz sloužící k zácviku nových řidičů – cvičná tramvaj), *kropičák* (kropicí tramvaj), *motorák* (motorový vůz), *nížkáč/nížkopodlažka* (nížkopodlažní tramvaj), *obutina* (z ustáleného pojmenování *obutý vůz*), *pracák/pracant* (pracovní vůz), *reklamáč/reklamka* (reklamní vůz), *školák* (vůz sloužící k zácviku nových řidičů – školní vůz), *vlečňák* (vlečný vůz) a *záložka* (záložní vůz). Jsou to výrazy, které vznikly resufixací adjektiva – užity byly přípony *-ák/-ňák*, *-áč*, *-ka*, *-ina* a *-ant*.

Mezi nasbíranými výrazy se objevila i dvě substantivizovaná adjektiva – *cvičná* (vůz sloužící k zácviku nových řidičů – cvičná tramvaj) a *vysoká* (vysokopodlažní tramvaj). Jiným zjednodušením předlohové kolokace je výraz *vysokopodlaha* (vysokopodlažní tramvaj).

4.1.1.2.1.5 Přenášení slovního významu

Metaforizací vznikly názvy vozů podle jejich stavu: *dělo*, *mrtvola*, *raketa*, *vrak*, *vražda*, *zdechlina*, *žihadlo*; názvy vozů podle zvuku, který vydávají: *meluzína* (podle zvuku při rozjíždění vozu), *kachna/kačena* společně se svými deriváty *kača* a *kačica* (podle zvuku při dobrzdění vozu); názvy vozů podle jejich vlastností: *šlapka* (vůz s pedálovým řízením) a názvy vozů a jejich typů podle jejich vzhledu: *cirkus* (vůz zářivé žluté barvy), *dvojče*, *jezevčík*, *pes*, *trojče*, *věžka*, *zlatonka* (bílý vůz se zlatým pruhem).

Pomocí metonymizace byly vytvořeny názvy *áčko*, *béčko* (podle pořadí vozů v soupravě), *brus* (vůz na broušení kolejnic), *maják* (nehodový automobil označený modrým majákem), *progres* (vůz obsahující trakční výzbroj Progress), *samara* (typ tramvaje, který byl původně určen pro ruské město Samara), *sólo* (samostatný vůz), *sputnik* (typ tramvaje, jenž vešel do provozu v době vypuštění družice Sputnik), *vagon* (označení pro tramvaj, jedná se o rozšíření původního významu), *vlek* (vlečný vůz), *zátah* (vůz jedoucí do vozovny – je *zatahován*), *zrychl* (typ tramvaje se zrychlovačem, použito mechanické krácení).

4.1.1.2.1.6 Přejímání

Přejatá slova v této významové kategorii měla základ v německém jazyce. Jedná se o výraz *šmirgl* označující tramvaj – základ zde spatřujeme v substantivu *der Schmirgel* (smírek), přičemž proběhla také metaforizace (smírek i tramvaj „brousí“). Dále se jedná o známé „brněnské“ slovo *šalina* – to vzniklo nejspíše zkrácením německého slovního spojení *elektrische Linie* na *sche-line*.⁷⁵

4.1.1.3 Názvy zvláštních spojů, linek, tras

kolotoč, -e, mask. i., *krátká linka s velkým počtem oběhů*

náhradka, -y, fem., *náhradní doprava*

odklon, -u, mask. i., *odklonová tramvajová trasa*

pendl, -u, mask. i., *doprava v krátkém traťovém úseku obvykle náhradní nebo účelová*

režijnák, -u, mask. i., *služební spoj pro návoz či odvoz řidičů ze směn (režijní spoj)*

služebka, -y, fem., *služební spoj*

vložák, -u, mask. i., *vložený spoj na lince*

vložka, -y, fem., *vložený spoj na lince*

výtah, -u, mask. i., *krátká linka se velkým počtem oběhů*

4.1.1.3.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.1.3.1.1 Univerbizace

Z víceslovných pojmenování pomocí přípon *-ák/-ňák, -ka* byly vytvořeny výrazy *náhradka*, *režijnák* (režijní spoj), *služebka*, *vložák/vložka*.

Desufixací byl vytvořen výraz *odklon* pro pojmenování odklonové trasy tramvaje.

⁷⁵ HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 323

4.1.1.3.1.2 Přenášení slovního významu

Metaforickým přenesením významu byla vytvořena označení *kolotoč* a *výtah* pro krátké linky s velkým počtem oběhů. Onomaziologickým příznakem je zde podobnost funkce či vlastnosti.

4.1.1.3.1.3 Přejímání

Přejímáním byl vytvořen výraz *pendl* ve významu náhradní doprava na krátkém úseku (neboli *kyvadlová doprava*). Základ by mohl být spatřován v německém výrazu *das Pendel*, který se překládá jako *kyvadlo*.⁷⁶ Proběhlo zde i metonymické přenesení významu slova.

4.1.1.4 Názvy částí a součástek vozů

balda, -y, fem., *tyč na přestavování jazyků výhybek*

baterka, -y, fem., *akumulátorová baterie*

bezpečák, -u, mask. i., 1. *bezpečnostní spínač vozů typu T3*, 2. *tlačítko záchranné brzdy*⁷⁷

blinkr, -u, mask. i., *světelný ukazatel směru*

brzda, -y, fem., *brzdový pedál vozů typu T*

budník, -u, mask. i., *střešní označení čísla linky u tramvajových vozů staré stavby*

buséčko, -a, neutr., *směrová orientační tabule na vozech**

cedule, -e, fem., *boční směrová tabulka tramvají s výčtem zastávek*⁷⁸

cvakač, -e, mask. i., *elektronický označovač jízdenek*

čelo, -a, neutr., *čelní světla tramvaje*

čelisti, -í, fem., *čelistové brzdy vozů T*

čelist'ovky, -0, fem., *čelistové brzdy vozů T*

čuba, -y, fem., *zakládací klín pod kola vozidel*

⁷⁶ HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2020. 528 s. ISBN 978-80-7345-647-4.; s. 320

⁷⁷ Bezpečnostní spínač i tlačítko záchranné brzdy jsou synonymní spojení.

⁷⁸ Výraz cedule se užívá ve smyslu jakéhokoli zařízení na voze, jež označuje linkové údaje.

epis, -u, mask. i., *automatický hlásič zastávek**

fousy, -ů, mask. i., *vnější obranný čelní rám na motorových vozech tramvají*

harmonika, -y, fem., *měch kloubových tramvají*

herman, -u, mask. i., *automatický hlásič zastávek**

hrablo, -a, neutr., *zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím*

hrazda, -y, fem., *držák zpětných zrcátek vozů tramvají*

hříbek, -u, mask. i., *bezpečnostní spínač vozů typu T3*

chobot, -a, mask. i., *mezivozový kabel**

interiér, -u, mask. i., *prostor pro cestující ve vozech*

invalida, -y, mask. a., *sedadla vyhrazená pro invalidy v dopravních prostředcích**

jalovina, -y, fem., *náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě*

kábl, -u, mask. i., *mezivozový kabel**

kafáč, -e, mask. i., *topení v kabině řidiče*

kafec, -e, mask. i., *topení v kabině řidiče*

kloub, -u, mask. i., *měch kloubových tramvají*

knipl, -u, mask. i., *palubní deska v tramvaji**

kolejovky, -0, fem., *elektromagnety kolejnicových brzd*

koš, -e, mask. i., *pantografový sběrač proudu**

koule, -e, fem., *kulatá ovládací páka ručního řízení moderních vozů**

kripl, -a, mask. a., *sedadlo vyhrazené pro invalidy v dopravních prostředcích**

kukaň, -ě, fem., *kabina řidiče*

kuplák, -u, mask. i., *spřáhlo*

kuplštangla, -y, fem., *spřáhlo*

lano, -a, neutr., *provaz sloužící ke stahování trolejových sběračů*

lízátko, -a, neutr., *střešní označení čísla linky u tramvajových vozů staré stavby⁷⁹**

magnety, -ů, mask. i., *elektromagnety kolejnicových brzd*

maxík, -u, mask. i., *nadproudové/maximální relé*

maximálko, -a, neutr., *nadproudové/maximální relé*

merona, -y, fem., *jízdenkový automat (dle značky původních přístrojů)**

mikrák, -u, mask. i., *mikrofon rozhlasového zařízení*

nadproudovka, -y, fem., *nadproudové/maximální relé**

nouzák, -u, mask. i., *tlačítko záchranné brzdy*

nouzáky, -ů, mask. i., *nouzové osvětlení tramvají*

oči, -í, neutr., *čelní světla tramvaje*

omezko, -a, neutr., *omezovací relé u tramvají řady T*

orientace, -e, fem., *označení vozu číslem linky, směrovými tabulemi atd.*

panťák, -u, mask. i., *pantografový sběrač proudu*

pantec, -e, mask. i., *pantografový sběrač proudu*

panvágl, -u, mask. i., *náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě**

papuče, -í, fem., *náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě**

perlovka, -y, fem., *boční směrová tabulka tramvají s výčtem zastávek*

prdel, -e, mask. i., *zadní část vozu*

prkno, -a, neutr., *zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím*

⁷⁹ Může být i označení čísla linky na prvních dveřích vozů T3, které se objevovalo jen tehdy, když byly dveře otevřené.

salon, -u, mask. i., *prostor pro cestující ve vozech*

savs, -u, mask. i., *elektronický označovač jízdenek**

smeták, -u, mask. i., *pantografový sběrač proudu*

stahovák, -u, mask. i., *provaz sloužící ke stahování trolejových sběračů*

tachec, -e, mask. i., *rychloměr, tachometr*

tacho, -a, neutr., *rychloměr, tachometr*

těčko, -a, neutr., *ovládací páka ručního řízení moderních vozů ve tvaru T**

teploměr, -u, mask. i., *boční směrová tabulka tramvají s výčtem zastávek*

traverza, -y, fem., *vnější čelní obranný rám na motorových vozech tramvají*

vařeka, -y, fem., *stavěcí klíč/tyč na přestavování jazyků výhybek*

veksbalda, -y, fem., *stavěcí klíč/tyč na přestavování jazyků výhybek*

zadek, -u, lmask. i., *zadní část vozu*

4.1.1.4.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.1.4.1.1 Odvozování

K této významové kategorii patří jména prostředků. Jedná se o názvy předmětů, které slouží k určité činnosti – základovým slovem bývají slovesa (*cvakač* – od slovesa *cvakat*) a či deverbativní substantiva (*stahovák* – provaz sloužící ke stahování sběračů proudu). Využita byla produktivní přípona *-ák* a méně produktivní přípona *-č*.⁸⁰

4.1.1.4.1.2 Skládání

Skládání nebylo v této kategorii produktivním slovo tvorným postupem. Řadíme k němu pouze výraz *veksbalda*, který má základy ve dvou slangových označení – *veksle* a *balda*.

⁸⁰ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 10-11

4.1.1.4.1.3 Zkracování

Zkracováním vznikla pojmenování *epis* (automatický hlásič zastávek) a *savs* (elektronický označovač jízdenek). Jde o iniciálové zkratky, jež se užívají jako slova ohebná. V případě prvního slova se jedná o zkratku spojení *elektroakustický palubní informační systém*. V případě druhém jde o název firmy SAVS Olomouc, která dané označovače vyráběla – v tomto případě bychom mohli hovořit i metonymizaci.

Z iniciálové zkratky BUSE⁸¹ vzniklo sufixací zkratkové slovo *buséčko*.

4.1.1.4.1.4 Mechanické krácení

Mechanické krácení bylo užito u slov *kafáč/kafec* (ze slova kalorifer – typ topení), *mikrák* (mikrofon) a *tachec/tacho* (tachometr).

4.1.1.4.1.5 Univerbizace

Univerbizovaná byla pomocí přípon *-ák*, *-ka*, *-ina*, *-ec*, *-ík* a *-ko* pojmenování *bezpečák* (bezpečnostní spínač), *brzda* (brzdový pedál), *čelisti/čelist'ovky* (čelist'ové brzdy), *jalovina* (ze slangového spojení *jalový podvozek*), *kolejovky* (kolejnicové brzdy), *maxík/maximálko* (maximální relé), *nadproudovka* (nadproudové relé), *nouzák* (tlačítko záchranné brzdy – nouzové tlačítko), *nouzáky* (nouzové osvětlení), *omezko* (omezovací relé), *panták/pantec*⁸² (pantografový sběrač proudu) a *perlovka* (ze slangového spojení *perlová šňůra*).

4.1.1.4.1.6 Přenášení slovního významu

Přenášení slovního významu bylo při tvoření názvů částí a součástek vozů nejčastějším onomaziologickým postupem. Metaforizací byla vytvořena označení:

- a. podle vzhledu či tvaru: *balda*⁸³, *budník*, *harmonika*, *hrazda*, *hříbek*, *chobot*, *koule*, *lano*, *lízátko*, *oči*, *prkno*, *téčko*, *teploměr*, *traverza*, *vařeka*;
- b. podle podobné vlastnosti či funkce: *hrablo*, *interiér*, *kloub*, *koš*, *kukaň*, *papuče*, *salon*, *smeták*;

⁸¹ Společnost vyrábějící informační panely.

⁸² Zde by se dalo uvažovat i o mechanickém krácení slova *pantograf*.

⁸³ Výraz *balda* je dle Huga vulgarismem označující hůl, klacek či také mužské přirození. (Viz HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 52)

c. podle umístění na vozu: *čelo, fousy, prdel, zadek*.

Metonymickým přenesením významu byly vytvořeny názvy *baterka, cedule, herman* (dle názvu firmy), *invalida/kripl* (ve smyslu sedadlo pro invalidy), *magnety, merona* (dle názvu firmy) a *orientace*.

4.1.1.4.1.7 Přejímání

Německý jazyk byl v této významové kategorii jediným výchozím jazykem pro přejímání. Řadíme sem slovo *blinkr* z německé předlohy *der Blinker*⁸⁴, dále výraz *čuba* (zakládací klín pod kola vozidel), který má základ v německém slově *der Hemmschuh* (brzdový špalek), případně pouze *der Schuh*⁸⁵.

Dále sem patří výraz *kábl* (mezivozový kabel) – jedná se o německou výslovnost slova *das Kabel*. Z němčiny byl také přejat výraz *knipl*, konkrétně ze slova *der Knüppel*. Slovo se běžně vyskytuje v původním významu *řadící páka*, patrně se však rozšířil i jako označení pro palubní desku.

Přejatá byla i slova *kuplák* (základ v německém spisovném slově *die Kupplung* – spojení⁸⁶) a *kuplštangla* (z německého *die Kuppelstange* – spojnice⁸⁷).

V poslední řadě se v dotazníku objevil výraz *panvágl* jako označení pro náhradní jednoduchý podvozek. Tento slangový výraz pochází ze železničářského slangu a Hubáček jej vysvětluje jako „*pracovní vozík používaný při úpravě traťového svršku*“⁸⁸. Základ má patrně ve slově *der Bauwagen* (stavební, pracovní vůz). Význam daného slova v tramvajovém slangu se tedy oproti významu původnímu posunul.

4.1.1.5 Názvy činností, dějů a situací

bépéčko, -a, neutr., zákonná přestávka na konečné zastávka

⁸⁴ HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 64

⁸⁵ Tamtéž, s. 89

⁸⁶ HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 190

⁸⁷ Tamtéž, s. 190

⁸⁸ HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1988. 189 s.; s. 121

čekačka, -y, fem., *čekací doba/přestávka na konečné zastávce*

dechání, -í, neutr., *dechová zkouška na obsah alkoholu*

dělenka, -y, fem., *dělená směna, jejíž část se vykonává v ranních a část v odpoledních hodinách**

foukačka, -y, fem., *dechová zkouška na obsah alkoholu*

kápěčko, -a, neutr., *denní kontrolní prohlídka tramvají*

klepání, -í, neutr., *denní kontrolní prohlídka tramvají*

kolo, -a, neutr., *jízda vozu z jedné konečné zastávky na druhou*

kuplování, -í, neutr., *spojení tramvajových vozů*

matka, -y, fem., *služba s nástupem kolem sedmé hodiny ranní**

mrda, -y, fem., *nehoda s velkou škodou*

nakuplování, -í, neutr., *spojení tramvajových vozů*

noc, -i, fem., *noční služba*

nočka, -y, fem., *noční služba*

odkopnutí, -í, neutr., *rozjezd vozidla bez zadání jízdy*

pípnutí si, perf., *elektronické započetí/ukončení směny*

podhoz, -u, mask. i., *přestavení výhybky pod jedoucím vozem – následkem je obvykle vykolejení*

pozdní, -í, fem., *služba s nástupem po 14:30**

přechodovka, -y, fem., *služba začínající v čase oběda a končící kolem osmé hodiny večerní*

přesčas, u, mask. i., *krátká doplňková služba po službě pravidelné*

sejmutí, -í, neutr., *nehoda, při níž se střetlo vozidlo MHD s chodcem**

sjetí, -í, neutr., *jet po jiné než předepsané trase*

služebka, -y, fem., *manipulační jízda (služební jízda)*

smrt'ák, -u, mask. i., *smrtelný úraz*

sražení, -í, neutr., *nehoda, při níž se střetlo vozidlo MHD s chodcem*

stanicování, -í, neutr., *zastavování v zastávkách/stanicích*

šichta, -y, fem., *služba/směna*

štrúdl, -u, mask. i., *řada za sebou těsně jedoucích vozů*

tébezetka, -y, fem., *technickobezpečnostní zkouška vozu*

totálka, -y, fem., *nehoda s velkou škodou*

trhajda, -y, fem., *dělená směna, jejíž část se vykonává v ranních a část v odpoledních hodinách*

trhačka, -y, fem., *dělená směna, jejíž část se vykonává v ranních a část v odpoledních hodinách*

třukaneček, -u, mask. i., *drobná nehoda s minimální škodou*

ujetí, -í, neutr., *rozjezd vozidla bez zadání jízdy*

ultrapozdní, -í, fem., *služba s nástupem v 17:00 a ukončením o půlnoci**

vata, -y, fem., *časová rezerva umožňující nadjetí jízdního řádu*

vláček, -u, mask. i., *řada za sebou těsně jedoucích vozů*

vyletění, -í, neutr., *vykolejení vozu**

vyrovnávačka, -y, fem., *čekací doba/přestávka na konečné zastávce*

zkušebka, -y, fem., *zkušební jízda po opravě vozu*

železárna, -y, fem., *nehoda dvou a více tramvajových vozů**

4.1.1.5.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.1.5.1.1 Odvozování

V této významové kategorii byla nejčastější slova odvozená od slovesných základů. Takto vytvořená substantiva vyjadřují „*děj pojatý jako substance*“.⁸⁹ Jedná se o tzv. jména dějová.

⁸⁹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 18

Patří sem výrazy *dejchání* (odvozeno ze slovesa dýchat/dejchat), *foukačka* (foukat), *klepání* (klepat), *kuplování* (ze slangového *kuplovat*), *nakuplování* (nakuplovat), *odkopnutí* (odkopnout), *pípnutí si* (pípnout si), *podhoz* (podhodit), *sejmutí* (sejmout), *sjetí* (sjet), *sražení* (srazit), *stanicování* (ze slangového *stanicovat*), *ujetí* (ujet), *vyletění* (vyletět), *vyrovnávačka* (vyrovnat zpoždění). Nejčastěji byly použity přípony *-ní/-tí*, dále pak přípona *-čka* či také přípona nulová u výrazu *podhoz*.

Odvozen byl i výraz *totálka*, jenž označuje havárii, při které dojde k (téměř) úplnému (totálnímu) zničení vozidla.⁹⁰

Ze substantivního základu *ťukanec* bylo odvozeno zdrobnělé jméno *ťukaneček*.

4.1.1.5.1.2 Zkracování

V této významové kategorii se objevila zkratková slova *bépěčko* (BP – bezpečností přestávka), *kápěčko* (KP – kontrolní prohlídka), *tébézetka* (TBZ – technickobezpečnostní zkouška).

4.1.1.5.1.3 Univerbizace

Z víceslovných pojmenování vznikly výrazy *čekačka*, *dělenka*, *nočka*, *přechodovka* (přechodová směna/služba)⁹¹, *služebka*, *smrťák*, *trhajda/trhačka* (trhaná služba) a *zkušebka*.

Mezi nasbíranými výrazy se vyskytla i dvě substantivizovaná adjektiva: *pozdní* (pozdní směna) a *ultrapozdní* (zde proběhlo i prefixace pomocí prefixoidu *ultra-*).

4.1.1.5.1.4 Přenášení slovního významu

Mezi názvy s přeneseným významem se objevují metaforické výrazy *mrda*, *štrúdl*, *vata*, *vláček*, *železárna* či metonymické výrazy *kolo* (jedna jízda vozu „dokola“), *matka* (směny určené převážně matkám s dětmi), *noc* či *přesčas*.

4.1.1.5.1.5 Přejímání

Z německého jazyka bylo přejato slovo *šichta*. Základovým slovem byl výraz *die Schichte* (služba, směna).

⁹⁰ HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2020. 528 s. ISBN 978-80-7345-647-4.; s. 454

⁹¹ Nejasné – patrně ve smyslu *přecházet oběd*.

4.1.1.6 Názvy míst a jejich částí

branská, -é, fem., *budova dispečinku městské dopravy*

dispec, -e, mask. a., *budova dispečinku MHD*

doška, -y, fem., *hala denního ošetření tramvají*

harfa, -y, fem., *kolejové rozvětvení do svazku souběžných kolejí ve vozovně*

kanál, -u, mask. i., *montážní jáma pod tramvají ve vozovně*

klec, -e, mask. i., *vyhrazená uzamykatelná část koleje ve vozovně, určená k odstavení vozů po nehodě**

konečná, -é, fem., *konečná zastávka*

maštal, -e, fem., *vozovna tramvají*

myčák, -u, mask. i., *mycí rám*

novobranda, -y, fem., *budova dispečinku MHD*

plac, -u, mask. i., *nekrytý prostor vozovny před halou*

sjížděčka, -y, fem., *kolejové rozvětvení do svazku souběžných kolejí ve vozovně**

smyčka, -y, fem., *obrátiště tramvají*

zkušebna, -y, fem., *zkušební koleje v hale**

4.1.1.6.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.1.6.1.1 Odvozování

K odvozeným výrazům se v této sémantické kategorii řadíme výraz *novobranda*, který je odvozen ze jména ulice Novobranská, v níž sídlí centrální dispečink Dopravního podniku města Brna (zde proběhl i proces metonymizace).

Odvozen je i výraz *sjížděčka* – zde se jedná o deverbativum, konkrétně ze slovesa *sjíždět*.

4.1.1.6.1.2 Zkracování

Z této významové kategorie byl zkracováním vytvořen název *doška* (DOŠ – *denní ošetření tramvají*). Využita byla odvozovací přípona *-ka*.

4.1.1.6.1.3 *Mechanické krácení*

Mechanickým krácením byl v této kategorii vytvořen je výraz *dispec* ze slova *dispečink*. Jedná se o označení budovy dispečinku městské hromadné dopravy, na pozadí vnímáme tedy i vliv metonymizace.

Mechanickým krácením z víceslabičné předlohy by mohl vzniknout i výraz *branská*, jenž označuje budovu centrálního dispečinku v ulici Novobranská. Zde také vnímáme i vliv metonymizace.

4.1.1.6.1.4 *Univerbizace*

Univerbizovány byly výrazy *konečná* (ze sdruženého pojmenování konečná zastávka) a *myčák* (ze sdruženého pojmenování mycí rám). V prvním případě se jedná o substantivizaci adjektivního členu, v druhém případě o jeho resufixaci.

4.1.1.6.1.5 *Přenášení slovního významu*

K názvům metaforizovaným patří výrazy *harfa*, *kanál*, *klec*, *maštal*, *smyčka* a *zkušebna*. Metaforizace byla motivována onomaziologickými příznaky vnějšího vzhledu či podobné funkce.

4.1.1.6.1.6 *Přejímání*

Přejímáním byl v kategorii názvů míst vytvořen pouze výraz *plac* z německého slova *der Platz* (prostranství).

4.1.1.7 **Názvy tratí a jejich částí**

béesvéčko, -a, neutr., *elektronický přestavník výhybek*

čepovky, -0, fem., *výhybky s jazyky uchycenými na čepech*

čočky, -0, fem., *návěstidla pro tramvajový provoz*

dráty, -ů, mask. i., *trakční vedení*

esíčko, -a, neutr., *protisměrné kolejové oblouky následující bezprostředně za sebou*

glajze, -í, fem., *kolejnice*

klouzačka, -y, fem., *kluzká kolej, na které hrozí zvýšené nebezpečí smyku*

návěsti, -í, fem., *návěstidla pro tramvajový provoz*

peron, -u, mask. i., *nástupní ostrůvek**

sekčák, -u, mask. i., 1. *izolovaný úsek trolejového vedení*, 2. *úsekový dělič trolejového vedení*

sít', -ě, fem., *trakční vedení**

sjízděčka, -y, fem., *sjížděcí výhybka**

světla, -0, neutr., *světelný signál SSZ*

šturc, -u, mask. i., *kusá kolej*

tankodrom, -u, mask. i., *rozpadlá trať*

triangl, -u, mask. i., *kolejový trojúhelník*

vexle, -e, fem., *výhybka*

4.1.1.7.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.1.7.1.1 Odvozování

Slovotvorný postup odvozování byl zde použit u názvů *čepovky* (od substantiva *čepy*) a *sekčák* (sekce).

4.1.1.7.1.2 Zkracování

Ze zkratky BSV (bezkontaktní stavění výhybek) byl sufixací vytvořen výraz *béesvéčko*.

4.1.1.7.1.3 Univerbizace

Univerbizace proběhla u slangismu *sjízděčka*, jehož víceslovnou předlohou je spojení *sjížděcí výhybka*. Výraz byl vytvořen resufixací adjektiva pomocí přípony *-ka*.

4.1.1.7.1.4 Přenášení slovního významu

Metaforizací byly vytvořeny názvy *čočky* (návestidla mají podobu puntíků), *dráty*, *esíčko* (protisměrné oblouky jdoucí bezprostředně za sebou tvoří na pohled písmeno S), *klouzačka*, *sít'*, *tankodrom* (trať je rozpadlá podobně jako trať, která slouží k výcviku jízdy tankem), *triangl*.

Metonymickým přenesením významu vznikly názvy *návěsti* a *světla*.

4.1.1.7.1.5 Přejímání

Východním jazykem pro všechna přejatá slova v této významové kategorii byla němčina. Radíme sem slangismy *glajze* (das Gleis), *peron* (der Perron⁹²), *šturc* (pravděpodobně ze slova das Stutzgleis⁹³), *vexle* (der Wechsel⁹⁴ – doslovný překlad tohoto slova je *změna*, *výměna*, takže zde půjde i o přenesení významu slova).

4.1.1.8 Jiné

áčko, -a, neutr., *nepřijít do služby bez omluvy (absence)*

dekáda, -y, fem., *rozpis směn řidičů*

depec, -u, mask. i., *dopravní podnik**

drážák, -u, mask. i., *řidičský průkaz*

flastr, -u, mask. i., *přirážka k jízdě*

kurzovka, -y, fem., *pořadové číslo vozu na lince (kurzové číslo⁹⁵)*

lupen, -u, mask. i., *jízdní doklad*

papíry, -ů, mask. i., *řidičský průkaz**

placka, -y, fem., *odznak pracovníka DP**

plánek, -u, mask. i., *schéma sítě tramvajové dopravy*

rakev, -e, fem., *schrána na osoby usmrčené při dopravních nehodách*

relace, -e, fem., *nehodový telefon dopravního dispečinku (obecně vysílání dispečinku)**

režijka, -y, fem., *jízdenka zaměstnanců DP*

řidičák, -u, mask. i., *řidičský průkaz*

⁹² REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 3. vyd. Praha: Leda, 2015. 823 s. ISBN 978-80-7335-393-3.; s. 509

⁹³ HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2020. 528 s. ISBN 978-80-7345-647-4.; s. 439

⁹⁴ Tamtéž, s. 474

⁹⁵ KŘÍŽ, Michael a Jakub SMEJKAL. *O kurzech a nasazování vozidel na linky MHD v Brně*. BMHD: Brněnská MHD [online]. Brno, c2002-2019, 5. 6. 2015 [cit.19.03.2023]. Dostupné z: <https://www.bmhd.cz/vypravenost/kurzy-a-nasazeni.php>

služebák, -u, mask. i., 1. *jízdní řád řidiče*, 2. *traťový jízdní řád*, 3. *vozový jízdní řád*

šalina, -y, fem., *elektrický proud*

šalinkarta, -y, fem., *jízdní doklad*

šťáva, -y, fem., *elektrický proud*

vozák, -u, mask. i., *vozový jízdní řád*

vstupka, -y, , fem., *služební průkaz/vstupní karta zaměstnance DP*

výpravka, -y, fem., *plán vypravení vozu (výpravčí listina)*

zastávkáč, -e, mask. i., *zastávkový jízdní řád*

žehlička, -y, fem., *pomůcka pro výměnu pojistek*

4.1.1.8.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.1.8.1.1 Zkracování

Výrazy *áčko* a *depec* byly vytvořeny ze zkratk. V prvním případě jde o zkratku A, jíž se zapisuje absence, v druhém případě o zkratku DP, označující spojení dopravní podnik.

4.1.1.8.1.2 Skládání

Slovotvorným postupem skládání byl vytvořen v této kategorii pouze výraz *šalinkarta* označující jízdní doklad. Jedná se o spojení slova *šalina* (tramvaj) a *karta* do tzv. vlastní složeniny.⁹⁶

4.1.1.8.1.3 Univerbizace

Pomocí přípon *-ák*, *-áč* a *-ka* se vytvořila slova z víceslovných předloh – *drážák* (řidičský/drážní průkaz), *kurzovka* (kurzové číslo), *režijka* (režijní jízdenka), *řidičák* (řidičský průkaz), *vstupka* (vstupní karta), *výpravka* (výpravčí listina), *zastávkáč* (zastávkový jízdní řád).

⁹⁶ BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Kompozice*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOMPOZICE> (poslední přístup: 27. 2. 2023)

Pro pojmenování *vozový jízdní řád* se užívá výraz *vozák* či obecnější *služebák*, který označuje souhrnně služební jízdní řády (jízdní řád řidiče, traťový jízdní řád, vozový jízdní řád).

4.1.1.8.1.4 Přenášení slovního významu

K názvům, jež vznikly metaforickým přenesením významu, řadíme označení *lupen*, *papíry*, *placka*, *plánek*, *rakev*, *šťáva* a *žehlička*.

Výraz *šalina*, který běžně označuje tramvaj, se objevil i ve významu *elektrický proud*. Zde by se mohlo jednat o metonymické přenesení slovního významu, a sice o jeho zúžení (elektrický proud tramvaje – *šaliny* – pohání).

K metonymizovaným výrazům patří i výraz *dekáda* pro označení (dekádního⁹⁷) rozpisu směn řidičů a výraz *relace*, jenž označuje nehodový telefon (či obecně vysílání) dopravního dispečinku.

4.1.1.8.1.5 Přejímání

I v této kategorii se objevil výraz, jenž má zcela zřetelně základ v jiném jazyce. Jedná se o slovo *flastr*, které označuje pokutu či přírážku k jízdnému. Základ má toto slovo v němčině ve výrazu *das Pflaster* (dlažba, náplast). Zřejmě zde však proběhl i jistý sémantický přenos.

4.1.2 Slovesa

blikat, imperf., *zapnout světelné ukazatele směru*

cukat, imperf., *špatně, nepravdělně brzdit*

dýchat, imperf., *podrobit se přezkoušení na užití alkoholu*

fouknout, perf., *podrobit se přezkoušení na užití alkoholu*

kolovat, imperf., *jet z jedné konečné zastávky na druhou a zpět*

lepít se, imperf., *jet v těsném závěsu za předcházející tramvají*

⁹⁷ Jedná se o rozpis směn podle tzv. dekád – „*numerické vyjádření posloupnosti služeb řidičů dle příslušných typů turnusů*“. (Viz Dopravní služby ED, TD a AD: Směrnice D07. Revize 1. Brno: Dopravní podnik města Brna, 2011; s. 3-4)

letět, imperf., *jet rychle**

mazat, imperf., *jet rychle*

nacpat, perf., *plně obsadit vůz cestujícími*

nazdobit, perf., *vybavit vůz předepsanými vnějšími záležitostmi**

odpípnout, perf., *elektronické započeti/ukončení směny*

pískovat, imperf., *použít nožní sypač písku u starých tramvají*

plazit se, imperf., *jet pomalu*

pocukrovat, perf., *posypat kolej malým množstvím písku*

přecpat, perf., *plně obsadit vůz cestujícími*

převexlovat se, perf., *provést změnu trasy linky**

převlíct se, perf., *změnit označení vozu číslem linky a směrovými tabulemi*

rozrazit, perf., *násilím otevřít dveře vozu*

sklouznout, perf., *dostat smyk*

sprchovat, imperf., *použít mycí rám ve vozovně**

sypat, imperf., *použít nožní sypač písku u starých tramvají**

škrábnout, perf., *odřít karoserii*

škrtnout, perf., *odřít karoserii*

šofcovat, imperf., *vykonávat práci řidiče tramvaje*

šoférovat, imperf., *vykonávat práci řidiče tramvaje*

táhnout se, imperf., *jet pomalu*

ťuknout, perf., *odřít nebo promáčknout karoserii*

valit, imperf., *jet rychle**

vyglajzovat, perf., *vykolejit vůz*

vysypat, perf., *nechat většinu/všechny cestující vystoupit*

zadupnout (to), perf., *zastavit prudkým zabrzděním**

zahamovat, perf., *zastavit prudkým brzděním*

zahaltovat, perf., *zastavit prudkým brzděním**

zašlajfovát, perf., *zastavit prudkým brzděním**

zamávat, perf., *dát návěst praporkem/rukou*

zatahovat, imperf., *jet do vozovny při ukončení služby nebo poruše vlaku*

zazvonit, perf., *zvukem upozornit na odjezd ze zastávky**

4.1.2.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.1.2.1.1 Odvozování

Mezi slangová slovesa vytvořená odvozováním bychom zařadili denominativa odvozená produktivní příponou *-ova-*: *kolovat* (ze slangového výrazu *kolo*), *pískovat* (ze substantiva *písek*), *šofcovat* (ze slangového *šofc* – řidič tramvaje) či *šoférovat* (ze substantiva *šofér*).

Předponové odvozování můžeme pozorovat u sloves *převexlovat se*, *vyglajzovat*, *zahamovat* *zahaltovat* či *zašlajfovát*. Základová slovesa těchto výrazů mají poté původ ve slovech přejatých z cizího jazyka, konkrétně německého – *vexle* (výhybka, základ v substantivu *der Wechsel*), *glajze* (kolej, základ v substantivu *das Gleis*). Základové sloveso *hamovat* je adaptací slovesa *hemmen* (brzdit), sloveso *haltovat* je vytvořeno ze slovesa *halten* (zastavit) a sloveso *šlajfovát* ze slovesa *schleifen* (brousit, ostřit⁹⁸).

4.1.2.1.2 Sémantické tvoření

Větší množství nasbíraných slangových sloves tvoří slovesa vzniklá přenesením významu. Metaforizací vznikla slovesa vyjadřující například styl jízdy řidiče (*cukat*, *lepit se*, *letět*, *mazat*, *plazit se*, *táhnout se* či *valit*), dále slovesa označující činnosti spojené s výkonem zaměstnání (*odpípnout*) či slovesa vyjadřující určitou manipulaci s vozem během jízdy i mimo ni (*blikat*, *nacpat*, *nazdobit*, *pocukrovat*, *přecpat*, *převlíct se*, *sklouznout*, *sprchovat*, *vysypat*, *zadupnout*, *zamávat*, *zatahovat*).

⁹⁸ Kolejnicové brzdy tramvají při použití skutečně kolej brousí.

Metonymizace byla uplatněna při vzniku výrazů *dýchat, fouknout, rozrazit, sypat, škrábnout, škrtnout, ťuknout, zazvonit*. Jedná se o činnosti, s nimiž předlokové sloveso vykazuje určitou věcnou spojitost.

4.1.3 Víceslovná pojmenování

Tvoření víceslovných pojmenování nebývá ve slanzích příliš časté, jak bylo již zmíněno výše. Nasbíraná víceslovná pojmenování jsme rozdělili dle Hubáčka⁹⁹ na nominální frazeologismy (sousloví) a verbální frazeologismy (součástí spojení je vždy sloveso).

4.1.3.1 Nominální frazeologismy

blikačka na světlech, *provoz světelného signalizačního zařízení jen s přerušovaným žlutým světlem**

černý pasažér, *cestující bez platného jízdního dokladu*

dlouhý sekčák, *dlouhý izolovaný úsek trolejového vedení*

dráty dole, *stav po stržení nebo demontování trolejového vedení**

drobný přesčas, *krátká doplňková služba po službě pravidelné*

držák na baldu, *schránka na stavěcí klíč/tyč*

jalový podvozek, *náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě*

jízda na střídání/na padla, *poslední jízda před předáním služby střídající posádce*

jízda v čase, *jízda v souladu s jízdním řádem*

kachna kvedlbába, *tramvaj typu KT8D5N**

klepací hala, *odkryté odstavné plochy ve vozovnách (probíhají zde kontroly)**

legální neplatič, *cestující s právem bezplatné přepravy**

obutý vůz, *vůz, který má rovné plochy na kolech*

⁹⁹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 37-38

perlová šňůra, *boční směrová tabulka tramvají s výčtem zastávek*

pípnutí na dispečink, *nahlášení výjezdu služební jízdy*

pod širým nebem, *odryté odstavné plochy ve vozovných**

poslintaná kolej, *kluzká kolej, na které hrozí zvýšené nebezpečí smyku**

prdelové dvojče, *spojení dvou tramvajových vozů řady T zadními čely, čímž vznikne improvizovaná obousměrná souprava*

přehození dveří, *změna stran dveřních uzávěr obousměrných tramvajových vozů při změně směru jízdy**

romský expres, *spoj jezdící na lince 4**

řidič za dekádu, *zaměstnanec pracující mimo pravidelný rozpis směn*

služba z vysokého, *předem neurčená služba**

území nikoho, *odlehlá zastávka**

vánoční stromeček, *signalizovat více poruch světelnými návěstními prvky**

vidlicová jízda, *jízda tramvaje/soupravy alespoň jedním podvozkem do jiného směru po nežádoucím přestavení výhybky pod vozidlem/soupravou, než ostatní podvozky vozidla/soupravy*

4.1.3.1.1 Specifika nominálních frazeologismů

Názvy, jež se objevily v dotaznících, spadají do těchto významových kategorií:

- a. názvy osob: *černý pasažér, legální neplatič, řidič za dekádu;*
- b. názvy vozů a jejich typů: *kachna kvedlbába, obutý vůz, prdelové dvojče;*
- c. názvy částí a součástí vozů: *jalový podvozek, perlová šňůra;*
- d. názvy míst: *klepací hala, pod širým nebem, území nikoho;*
- e. názvy tratí a jejich částí: *dlouhý sekčák, poslintaná kolej;*
- f. názvy činností, dějů a situací: *blikačka na světlech, dráty dole, drobný přesčas, jízda na střídání/na padla, jízda v čase, pípnutí na dispečink, přehození dveří, služba z vysokého, vánoční stromeček, vidlicová jízda;*
- g. názvy spojů: *romský expres.*

Vypsané výrazy povětšinou slouží pouze věcnému pojmenování daných skutečností (např. *dlouhý sekčák, jalový podvozek, klepací hala, řidič za dekádu, obutý vůz*), u některých názvů pozorujeme však i jisté vyjádření expresivity či hry s jazykem (např. *legální neplatič, prdelové dvojče, romský expres*) či přenesení významu (např. *blikačka na světlech, černý pasažér, kachna kvedlbába¹⁰⁰, poslintaná kolej, dráty dole, vánoční stromeček*).

4.1.3.2 Verbální frazeologismy

brázdít koleje, *vykonávat práci řidiče tramvaje**

crcat se s tím, *jet pomalu**

hodit blinkr, *zapnout světelné ukazatele směru*

hodit hubu, *upadnout po vystoupení z tramvaje**

hodit si volno, *ovlivňovat světelnou signalizaci na křižovatkách s preferencí**

hodit vexl, *přestavit jazyky výhybky do žádaného směru*

chytit šmíra/saně, *dostat smyk**

jet DC, *jet vozem směrem do centra města*

jet do myčáku, *jet do mycího rámu ve vozovně*

jet do plusu/do mínusu, *nadjetí jízdního řádu (záleží na konkrétním řídicím systému či na stáří řidičů)**

jet kolo, *jízda vozu z jedné konečné zastávky na druhou a zpět*

jet na černo, *jet bez platného jízdního dokladu*

jet odklonem, *jet po jiné než předepsané trase*

jet ZC, *jet vozem směrem z centra města*

jet ze zadního pojezdu, *při couvání řídit vůz T3 ze zadní plošiny*

jet na fajront, *poslední jízda před předáním služby střídající posádce**

¹⁰⁰ Slovo *kvedlbába* vzniklo spojením slovesa *kvedlat* (tento typ tramvaje disponuje ručním řadičem) a *bába* (tento typ tramvaje je částečně nízkopodlažní).

motat klikou, *řídít starý tramvajový vůz**

načíst se do křižovatky, *ovlivňovat světelnou signalizaci na křižovatkách s preferencí*

nasypat to, *zastavit prudkým zabrzděním**

obout vůz, *nesprávným brzděním vytvořit na kolech vozidla rovné plochy*

odevzdat papíry do čistírny, *z trestu zakázat výkon služby řidiče**

poklidit cedule, *sejmout z vozu tabulky s číslem linky a směrové tabulky*

pověsit se na prdel, *jet v těsném závěsu za předcházející tramvají**

přehodit vexli, *přestavit jazyky výhybky do základní polohy*

řídít dřevák, *řídít starý tramvajový vůz**

šlápnout písek, *použít nožní sypač písku u starých tramvají*

utéct z boje, *rezignovat na řešení dopravní situace**

vletět do oblouku, *projet kolejový oblouk nepřiměřeně vysokou rychlostí**

vozit vzduch/luft, *jezdit s minimálně obsazeným vozem*

vrátit výhybku, *přestavit jazyky výhybky do základní polohy**

způsobit vidle, *přestavení výhybky pod jedoucím vozem – následkem je obvykle vykolejení**

4.1.3.2.1 Specifika verbálních frazeologismů

Veškerá nasbíraná frazeologická spojení, jež se v dotazníku objevila, vyjadřují nějakou konkrétní činnost či děj, které jsou spojeny s výkonem povolání řidiče tramvaje. Každému spojení dominuje sloveso ve funkci řídicího členu.¹⁰¹

Vyskytují se zde často spojení pouze věcně označující danou činnost bez příznaku expresivity (např. *jet kolo*, *jet odklonem*, *načíst se do křižovatky*, *poklidit cedule*, *vrátit výhybku*) a spojení, u kterých expresivitu pocítujeme (např. *crat se s tím*, *hodit hubu*). Část pojmenování vznikla i na základě přenesení významu – *jet na černo*, *motat klikou*, *nasypat*

¹⁰¹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 38

to, about vůz, odevzdat papíry do čistírny, pověsit se na prdel, řídit dřevák, šlápnout písek, utéct z boje, vletět do oblouku, vozit vzduch/luft, způsobit vidle.

Zajímavé jsou i výrazy *jet DC* a *jet ZC*, které vznikly využitím postupu zkracování. Jiná spojení obsahují třeba také přejatá slova (*hodit blinkr, hodit vexl, chytit šmíra*¹⁰², *jet na fajront*¹⁰³, *přehodit vexli, vozit luft*).

Častým řídicím slovesem je sloveso *jet* a *hodit*, jelikož se jedná o slovesa s velkým významovým rozsahem.¹⁰⁴

4.2 Analýza slangových výrazů užívaných zaměstnanci Dopravního podniku města Ostrava

4.2.1 Podstatná jména

4.2.1.1 Názvy osob či skupin osob

bonzák, -a, mask. a., *traťový dispečer kontrolující průjezd vlaků dle jízdního řádu**

bourák, -a, mask. a., *řidič, který zavinil více dopravních nehod**

brigoš, -e, mask. a., *pracovník vykonávající svoji činnost v dopravním podniku ve vedlejších pracovních poměru*

brzda, -y, fem., *pomalů jezdců řidič*

brzdař, -e, mask. a., *pomalů jezdců řidič*

bulač, -e, mask. a., *problémový řidič**

cyp, -a, mask. a., *řidič, který zavinil více dopravních nehod**

černocho, -a, mask. a., *cestující bez platného jízdního dokladu*

čerňoušek, -a, mask. a., *cestující bez platného jízdního dokladu*

¹⁰² Patrně z německého substantiva *die Schmiere* – mazadlo, mazivo.

¹⁰³ Jan Hugo udává základ v německém výrazu *der Feierabend* – volno, konec pracovní doby. (Viz HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 111)

¹⁰⁴ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 38

čmoud, -a, mask. a., *cestující bez platného jízdního dokladu**

dělnas, -e, mask. a., *pracovník provozu*

dilina, -y, fem., *problémový řidič**

divočák, -a, mask. a., *rychle jezdící řidič**

drátař, -e, mask. a., *1. pracovník zřizující, udržující a opravující trolejové vedení, 2. pohotovostní četa trakčního vedení*

ekováč, -a, mask. a., *zaměstnanec provádějící generální úpravy**

eskař, -e, mask. a., *zaměstnanec pracující mimo pravidelný rozpis směn*

fanatik, -a, mask. a., *osoba se silnou zálibou v dopravě**

fanda, -y, mask. a., *osoba se silnou zálibou v dopravě**

fitipaldi, -ho, mask. a., *rychle jezdící řidič*

havran, -a, mask. a., *četa služby odvázející osoby usmrčené při dopravních nehodách*

hraboš, -e, mask. a., *zaměstnanec pracující mimo pravidelný rozpis směn**

inventář, -e, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku již delší dobu*

kalamita, -y, fem., *řidič, který zavinil více dopravních nehod**

kindrmafie, -e, fem., *děti zajímající se o MHD**

kochač, -e, mask. a., *pomalou jezdící řidič**

kroužkař, -e, mask. a., *osoba se silnou zálibou v dopravě*

lemra, -y, mask. a./fem., *pomalou jezdící řidič*

manipulant, -a, mask. a., *pracovník provozu**

martinovský, -ého mask., *zaměstnanec provádějící generální úpravy**

matador, -a, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku již delší dobu**

materiál, -u, mask. i., *cestující*

mazák, -a, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku již delší dobu*

mimoturnusák, -a, mask. a., *provozní pracovník nepodléhající zařazení do turnusové služby**

mlad'och, -a, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku velmi krátce*

muflon, -a, mask. a., *cestující**

náčelník, -a, mask. a., *vedoucí pracovník dopravního útvaru*

náklad, -u, mask. i., *cestující*

nával, -u, mask. i., *velké množství cestujících v dopravním prostředku*

nehodář, -e, mask. a., *řidič, který zavinil více dopravních nehod**

novocián, -a, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku velmi krátce**

opice, -e, fem., *cestující*

píškař, -e, mask. a., *pracovník, který ve vozovně doplňuje do vozových zásobníků písek**

pískomil, -a, mask. a., *pracovník, který ve vozovně doplňuje do vozových zásobníků písek*

plážák, -a, mask. a., *pracovník, který ve vozovně doplňuje do vozových zásobníků písek**

poskok, -a, mask. a., *zaměstnanec pracující mimo pravidelný rozpis směn*

posun, -u, mask. i., *zavaděčky ve vozovných tramvajích*

průserář, -e, mask. a., *problémový řidič*

rychlík, -a, mask. a., *rychle jezdící řidič*

skokan, -a, mask. a., *sebevrah*

střídač, -e, mask. i., *střídající řidič*

šaliňák, -a, mask. a., *řidič tramvaje*

široň, -e, mask. a., *rychle jezdící řidič**

šotouš, -e, mask. a., *osoba se silnou zálibou v dopravě*

téčkař, -e, mask. a., *provozní pracovník nepodléhající zařazení do turnusové služby**

tlačenka, -y, fem., *velké množství cestujících v dopravním prostředku*

tramvaják, -a, mask. a., *řidič tramvaje*

traťář, -e, mask. a., *pracovník zřizující, udržující a opravující trolejové vedení*

učeň, -e, mask. a., *zaměstnanec pracující v podniku velmi krátce**

vekslák, -a, mask. a., *pracovník určený k údržbě výhybek*

vozíček, -u, mask. i., *cestující s právem bezplatné přepravy**

výhybkář, -e, mask. a., *pracovník určený k údržbě výhybek*

záloha, -y, fem., *záložní řidič*

zobák, -a, mask. i., *zaměstnanec pracující v podniku velmi krátce**

4.2.1.1.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.2.1.1.1.1 Odvozování

K slangismům vytvořeným odvozováním ze slovesných základů patří jména činitelská – *brzdař* (brzdit), *bonzák* (ze slangového slovesa *bonzovat*), *bourák* (bourat), *bulač* (ze slangového *bulat* – viz níže), *kochač* (kochat), *manipulant* (manipulovat), *střídač* (střídat). Využita byla produktivní přípona *-ák*, ale také méně časté přípony *-ač* a *-ář* či přípona cizího původu *-ant*.

Z adjektivních základů byly odvozeny výrazy *černoč/černoušek* (černý), *mlad'och* (mladý) či *rychlík* (rychlý).

Nejpočetnější skupinu tvoří jména konatelská, která mají základ v podstatných jménech. Jedná se o:

- a. názvy osob podle dopravního prostředku, s nímž jezdí: *šaliňák*, *tramvaják*;
- b. názvy osob podle toho, o co se starají: *drátař* (od slangového *dráty*), *písař*, *plážák* (zde na pozadí i přenesení významu), *traťář*, *vekslák*, *výhybkář*;
- c. názvy osob podle místa (či podniku, firmy), kde pracují nebo jehož jsou součástí: *ekovák*, *martinovský* (firma Ekova Electric sídlící v Ostravě-Martinově), *kroužkař* (podle uskupení *Kroužek přátel MHD*);
- d. názvy osob podle jiných vztahů k vykonávanému zaměstnání: *dělnas*, *mimoturnusák* (s připojením prefixoidu *mimo-*), *nehodář*, *průserář*.

Při slovotvorných procesech byly využity produktivní přípony *-ař/-ář*, *-ák* a méně produktivní přípona *-as*.¹⁰⁵

4.2.1.1.1.2 Skládání

Ze dvou základů byl složen slangový výraz *kindrmafie*, přičemž oba základy mají původ v cizích jazycích (*die Kinder* – němčina, *mafia* – italština¹⁰⁶).

4.2.1.1.1.3 Zkracování

K tomuto postupu přiřazujeme zkratkové slovo *eskař*, které bylo vytvořeno ze zkratky S (směna, služba), a *téčkař* vytvořené ze zkratky T (turnus). Využita byla přípona *-ař*.

4.2.1.1.1.4 Mechanické krácení

Pomocí mechanického krácení byl vytvořen pouze výraz *brigoš* z víceslabičné předlohy *brigádník*.

4.2.1.1.1.5 Univerbizace

Univerbizován byl výraz *záloha*, který vznikl ze spojení záložní řidič.

4.2.1.1.1.6 Přenášení slovního významu

K výrazům, které byly vytvořeny metaforizací, patří:

- a. názvy cestujících: *materiál*, *muflon*, *náklad*, *opice*, *tlačenka*;
- b. názvy řidičů podle stylu jízdy: *divočák*;
- c. názvy vedoucích pracovníků podniku: *náčelník*;
- d. názvy ostatních pracovníků: *havran*, *hraboš*, *inventář*, *pískomil*, *poskok*, *zobák*;
- e. názvy jiných účastníků přepravy: *čmoud*.

Metonymizací vznikly:

¹⁰⁵ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 8

¹⁰⁶ REJZEK, Jirí. *Český etymologický slovník*. 3. vyd. Praha: Leda, 2015. 823 s. ISBN 978-80-7335-393-3.; s. 393

- a. názvy řidičů: *brzda*, *cyp*¹⁰⁷, *dilina*¹⁰⁸, *fitipaldi* (podle automobilového závodníka Emersona Fittipaldiho), *kalamita*, *lemra*, *široň* (podle automobilového závodníka Luise Chirona);
- b. názvy ostatních pracovníků podniku: *matador*, *mazák*, *novocián*¹⁰⁹, *posun*, *učeň*;
- c. názvy jiných osob zúčastňujících se přepravy: *fanatik*, *fanda*, *nával*, *skokan*, *voziček*.

4.2.1.1.1.7 Přejímání

K tomuto pojmenovávacímu postupu jsme přiřadili slangismus *šotouš*.¹¹⁰

4.2.1.2 Názvy vozů a jejich typů

autoškola, -y, fem., *vůz sloužící k výcviku nových řidičů**

bedna, -y, fem., *tramvaj (nejčastěji starého typu)**

bruska, -y, fem., *vůz na broušení kolejnic*

cedulák, -u, mask. i., *vůz s plastovými tabulemi**

cizák, -a, mask. a., *tramvajový vůz z jiné vozovny**

cvička, -y, fem., *vůz sloužící k výcviku nových řidičů*

čiko, -a, neutr., *vůz určený k čištění kolejních žlábků*

dispečink, -u, mask. i., *vozidlo, které jezdí k nehodám či technickým závadám vozů na trati*

dvojče, -ete, neutr., *spřažená dvojice tramvajových vozů řady T*

dvojčata, -0, neutr., *spřažená dvojice tramvajových vozů řady T*

elektrika, -y, fem., *tramvaj*

¹⁰⁷ Výraz *cyp* je pro Ostravsko typický a užívá se nejčastěji jako hanlivé označení např. hloupého člověka, nebo jako označení velmi obecně podobně jako výraz *týpek*. (Viz HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 83)

¹⁰⁸ Výraz *dilina* se v argotu užívá ve smyslu blázen, hlupák. (Viz HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 106)

¹⁰⁹ Slangový výraz *novocián* byl patrně přejat z latiny, konkrétně ze slova *novicius* (nováček), nebo z německého slova *der Novize*. Tento výraz se dle Huga vyskytuje výhradně na Ostravsku.

¹¹⁰ Viz oddíl 4.1.1.1.6 této práce.

elefko, -a, neutr., *částečně nízkopodlažní tramvaj**

elko, -a, neutr., *vůz sloužící k výcviku nových řidičů*

erespěčko, -a, neutr., *víceúčelové vozidlo RSP 3 (brousí, kropí, nebo se užívá jako sněhový pluh)**

had, -a, mask. a., *vůz, který je z technických příčin náchylný ke smyku*

horolezka, -y, fem., *vysokopodlažní tramvaj**

hybridka, -y, fem., *spojení dvou tramvajových vozů řady T zadními čely, čímž vznikne improvizovaná obousměrná souprava**

kačena, -y, fem., *článkový tramvajový vůz KT8D5*

kachna, -y, fem., *článkový tramvajový vůz KT8D5*

kátéčko, -a, neutr., *článkový tramvajový vůz KT8D5*

klasika, -y, fem., *1. tramvajový vůz T3SU a T3SUCS, 2. vysokopodlažní tramvaj**

konvička, -y, fem., *kropící tramvaj**

krunkl, -u, mask. i., *vůz ve špatném technickém stavu**

křívácký, -ého, mask., *vůz z vozovny ve Křivé*

lenoch, -a, mask. a., *vlečný vůz u tramvaji**

lokálka, -y, fem., *tramvaj*

magneták, -u, mask. i., *vůz vybavený elektromagnetickou kolejnicovou brzdou**

maják, -u, mask. i., *vozidlo, které jezdí k nehodám či technickým závadám vozů na trati*

motorák, -u, mask. i., *samostatný motorový tramvajový vůz*

mrcina, -y, fem., *vadný či nepojízdný vůz**

nízkopodlažka, -y, fem., *nízkopodlažní tramvaj*

plocháč, -e, mask. i., *vůz, který má rovné plochy na kolech**

porubský, -ého, mask., *tramvajový vůz z vozovny v Ostravě-Porubě*

pracák, -u, mask. i., *pracovní vůz*

primák, -u, mask. i., *první vlečný vůz u třívozových tramvajových vlaků**

progres, -u, mask. i., *tramvajový vůz T3RP*

rezerva, -y, fem., *záložní vůz**

sibiřan, -a, mask. a., *tramvajový vůz T3SU a T3SUCS**

slintačka, -y, fem., *tramvajový vůz, jenž maže trakční vedení proti námraze**

služebka, -y, fem., *vůz jedoucí do vozovny*

služebňák, -u, mask. i., *vůz jedoucí do vozovny*

sólo, -a, neutr., *samostatný motorový tramvajový vůz¹¹¹*

spražka, -y, fem., *vícevozový tramvajový vlak**

stadler [š Stadler], -u, mask. i., *vůz, který je z technických příčin náchylný ke smyku**

stovka, -y, fem., *tramvajový nákladní motorový nebo vlečný vůz*

středák, -u, mask. i., *druhý vlečný vůz u třívozových tramvajových vlaků*

šalina, -y, fem., *tramvaj*

šejdrař, -e, mask. a., *vůz, který je z technických příčin náchylný ke smyku*

šlapadlo, -a, neutr., *tramvajový vůz T3SU a T3SUCS*

šlapka, -y, fem., *tramvajový vůz T3SU a T3SUCS*

špión, -a, mask. a., *tramvajový vůz z jiné vozovny**

šrot, -u, mask. i., *vůz ve špatném technickém stavu*

tank, -u, mask. i., *vůz, který má rovné plochy na kolech**

těčko, -a, neutr., *tramvajový vůz řady T*

tédvojka, -y, fem., *tramvajový vůz T2*

tétrojka, -y, fem., *tramvajový vůz T3SU a T3SUCS*

telinky, -0, fem., *spřažená dvojice tramvajových vozů řady T**

¹¹¹ Používá se zejména pro vozy řady T.

tramka, -y, fem., *tramvaj**

tramškola, -y, fem., *vůz sloužící k výcviku nových řidičů*

triáda, -y, fem., *dva vlečné vozy třívozových vlaků/spřažená trojice tramvajových vozů T**

trojče, -ete, neutr., *spřažená trojice tramvajových vozů T*

tyristor, -u, mask. i., *tramvajový vůz T3M*

vagonek, -u, mask. i., *vlečný vůz typu VV60LF**

vajco, -a, neutr., *vlečný vůz typu VV60LF**

vana, -y, fem., *částečně nízkopodlažní tramvaj**

věžka, -y, fem., *montážní vůz pro stavbu, údržbu a opravy troleje*

vlečňák, -u, mask. i., *vlečný vůz u tramvaji*

vlek, -u, mask. i., *vlečný vůz u tramvaji*

vožík, -u, mask. i., *vlečný vůz u tramvaji*

vrak, -u, mask. i., *- vůz ve špatném technickém stavu*

záloha, -y, fem., *záložní vůz*

zašívák, -u, mask. i., *trvale druhý vůz souprav spřažených tramvajových vozů T**

zdechláč, -u, mask. i., *vadný či nepojízdný vůz*

zdechlina, -y, fem., *vadný či nepojízdný vůz*

zrychl, -u, mask. i., *tramvajový vůz T3SU a T3SUCS*

žd'orbo, -a, neutr., *vůz ve špatném technickém stavu*

žehlička, -y, fem., *tramvaj typu T1*

žihadlo, -a, neutr., *vůz v dobrém technickém stavu, schopný rychlé jízdy*

4.2.1.2.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.2.1.2.1.1 Odvozování

Při odvozování názvů vozů a jejich typů sloužila jako základová slova adjektiva. Patří sem slangismy *cizák* (cizí), *spražka* (patrně z adjektiva *spřažený*). Použity zde byly přípony mužského rodu *-ák* a ženského rodu *-ka*.

Více produktivní byla tvorba denominativ. Při tomto tvoření byly užity přípony *-ka*, *-ák*, *-áč* a *-an*. Patří sem výrazy *cedulák*, *horolezka* (patrně ze substantiva *horolezec/horolezkyně*), *magneťák*, *plocháč*, *sibiřan*¹¹² a *středák*. U výrazů jako *horolezka* či *sibiřan* není bez vlivu ani přenášení slovního významu.

K denominativům řadíme i výraz *šejdrař*, jenž označuje vůz náchylný ke smyku neboli vůz, který jezdí „šejdrem“.

Nejméně často vznikaly slangismy ze slovesných základů; zde bychom jmenovali výrazy *bruska* (ze slovesa *brousit*), *slintačka* (*slintat* – zde na pozadí i metaforizace) a *zašívák* (patrně ze slovesa *zašívát se*), jež byly odvozeny příponami *-ka* a *-ák*.

Mezi odvozené názvy řadíme i substantivizovaná adjektiva *křivácký* (vůz z vozovny ve Křivé) a *porubský* (vůz z vozovny v Ostravě-Porubě).

4.2.1.2.1.2 Zkracování

Produktivním slovotvorným postupem v této významové kategorii bylo zkracování. K tomuto postupu řadíme zkratkové slovo *čiko* vytvořené ze víceslovného názvu *čistič kolejí*, dále se jedná o výrazy *elefko* (vůz VarioLF – low floor), *elko* (cvičné vozy jsou běžně značeny velkým písmenem L), *erespéčko* (vůz RSP 3), *kátéčko* (vůz KT8D5), *stovka* (vůz č. 105 a 106), *téčko* (vůz řady T), *tédvojka* (vůz T2), *tétrojka* (vůz T3).

4.2.1.2.1.3 Skládání

Kompozicí vznikla vlastní složenina *tramškola*, nejspíše podle vzoru *autoškola*. K tomuto slovotvornému postupu přiřazujeme i slangismus *telinky* – jedná se o výraz označující

¹¹² Název je zde odvozen od vlastního jména Sibiř, jelikož vozy typu T3SU byly původně expedovány do Sovětského svazu (SU – Soviet Union) a měly zesílené topení. Vůz T3SUCS byl pak upravený vůz T3SU.

spřaženou dvojicí tramvajových vozů T a měl by být vytvořen ze základů *té* (tramvaje typu T) a *linky*.¹¹³

4.2.1.2.1.4 Mechanické krácení

Mechanickým krácením byl vytvořen pouze slangismus *tramka* od víceslabičné předlohy *tramvaj*.¹¹⁴

4.2.1.2.1.5 Univerbizace

Univerbizovány byly výrazy *cvička* (z pojmenování *cvičná tramvaj*), *hybridka* (patrně ze spojení *hybridní tramvaj*), *lokálka* (patrně ze *lokální dráha*), *motorák*, *nízkopodlažka*, *pracák*, *primák* (patrně z pojmenování *primární vůz*), *služebka/služebňák*, *vlečňák* a *zdechlák* (zdechlý vůz). Užity byly sufixy *-ka* a *-ák/-ňák*.

K tomuto slovotvornému postupu patří i výrazy *rezerva* a *záloha* (rezervní/záložní vůz).

4.2.1.2.1.6 Přenášení slovního významu

K názvům vzniklé metaforizací patří:

- a. názvy vozů a jejich typů podle jejich vzhledu: *bedna*, *dvojče*, *dvojčata*, *trojče*, *vagonek*, *vajco*, *vana*, *věžka*, *žehlička*;
- b. názvy vozů podle jejich stavu: *mrcina*, *šrot*, *vrak*, *zdechlina*, *žihadlo*;
- c. názvy vozů podle jejich vlastností/funkce: *autoškola*, *konvička*, *lenoch*, *šlapadlo/šlapka*, *špión*, *vožík*, *žd'orbo*¹¹⁵;
- d. názvy vozů podle zvuku, který vydávají: *had* (kola ve smyku syčí), *kachna/kačena* (dle zvuku při dobrzdění vozu), *tank* (plochy na kolech způsobují hluk);

¹¹³ Tramvaje typu T v Ostravě nejdříve jezdily pouze ve dvojicích. Slovem *telinky* se tedy označovaly dvojice vozů T, protože to byla typická souprava linky, na které tento typ vozu jezdil.

¹¹⁴ Zde by se dalo uvažovat i o procesu odvozování z cizího základu *tram* pomocí domácí odvozovací přípony *-ka*.

¹¹⁵ Výraz *žd'orb* znamená dle Huga krám, věc. (Viz HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Marxdorf, ©2020. 528 s. ISBN 978-80-7345-647-4.; s. 523)

Metonymickým přenesením významu vznikly názvy: *dispečink*, *elektrika*, *klasika*¹¹⁶, *maják* (nehodový automobil označený modrým majákem), *progres* (vůz obsahující trakční výzbroj Progress), *sólo*, *stadler* (tramvaj firmy Stadler, patrně náchylná k poruchám), *triáda*, *tyristor* (tramvajový vůz T3M, jenž disponuje tyristorovou trakční výzbrojí), *vlek* (vlečný vůz), *zrychl* (typ tramvaje se zrychlovačem, použito mechanické krácení).

4.2.1.2.1.7 Přejímání

Z němčiny, konkrétně ze slovesa *kränkeln* (postonávat, churavět), byl patrně přejat výraz *krunkl*, jenž pojmenovává vozidlo ve špatném technickém stavu.

Dalším přejatým výrazem je slovo *šalina*, kterému jsme se již věnovali výše.¹¹⁷

4.2.1.3 Názvy zvláštních spojů, linek, tras

čerták, -a, mask. a., *poslední večerní či noční spoj linky**

improvizák, -u, mask. i., *nelogická trasa linky**

kliplap, -u, mask. a., *doprava v krátkém traťovém úseku, obvykle náhradní nebo účelová**

kmiták, -u, mask. i., *doprava v krátkém traťovém úseku, obvykle náhradní nebo účelová**

nadka, -y, fem., *náhradní autobusová doprava (NAD)*

náhradka, -y, fem., *náhradní doprava, linka náhradní dopravy, vozidlo náhradní dopravy*

odklon, -u, mask. i., *odklonová tramvajová trasa*

pendl, -u, mask. i., *doprava v krátkém traťovém úseku, obvykle náhradní nebo účelová*

služebka, -y, fem., *služební spoj*

svoz, -u, mask. i., *služební spoj pro návoz či odvoz řidičů ze směn*

svozák, -u, mask. i., *služební spoj pro návoz či odvoz řidičů ze směn*

vložka, -y, fem., *vložený spoj na lince*

vsuvka, -y, fem., *vložený spoj na lince*

¹¹⁶ Vysokopodlažní tramvaj T3 je v současnosti považována za „klasický“ typ tramvaje.

¹¹⁷ Viz oddíl 4.1.1.2.1.6 této práce.

4.2.1.3.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.2.1.3.1.1 Odvozování

Ze substantiv pomocí přípony *-ák* byla vytvořena označení *čerták* (ze slova *čert*, na pozadí proběhla metaforizace) a *svozák* (od substantiva *svoz*). K deverbativům patří výraz *kmiták*, jež byl odvozen příponou *-ák* od slovesa *kmitat*.

4.2.1.3.1.2 Zkracování

Z iniciálové zkratky NAD byl připojením sufixu *-ka* vytvořen výraz *nadka*.

4.2.1.3.1.3 Univerbizace

Univerbizace nejčastěji probíhala resuffixací adjektiva pomocí přípon *-ka*, *-ák*: *improvizák* (patrně od *improvizovaná trasa*), *náhradka*, *služebka* a *vložka*.

4.2.1.3.1.4 Přenášení slovního významu

Metaforickým přenesením významu vznikl výraz *kliplap* jako označení pro dopravu v krátkém traťovém úseku. Inspirací pro dané pojmenování byla patrně dětská hračka se stejným názvem, na níž jezdí auta či jiné drobné předměty rychle tam a zpět.

Pomocí metonymického přenesení významu byly vytvořeny slangismy *odklon*, *svoz* a *vsuvka*.

4.2.1.3.1.5 Přejímání

K přejatým výrazům patří výraz *pendl*.¹¹⁸

4.2.1.4 Názvy částí a součástek vozů

automat, -u, mask. i., *automatický hlásič zastávek**

baterka, -y, fem., *akumulátorová baterie*

bezpečák, -u, mask. i., *bezpečnostní spínač vozů typu T3*

bigl, -u, mask. i., *pantografový sběrač proudu*

blinkry, -ů, mask. i., *světelné ukazatele směru*

¹¹⁸ Viz oddíl 4.1.1.3.1.3 této práce.

bočnice, -e, fem., *boční směrová tabulka tramvají s výčtem zastávek**

bonzák, -u, mask. i., *rychloměr, tachometr**

brzda, -y, fem., *brzdový pedál vozů typu T*

buben, -u, mask. i., *naviják provazu sběračů u tramvají**

budka, -y, fem., *střešní označení čísla linky u tramvajových vozů staré stavby*

budník, -u, mask. i., *střešní označení čísla linky u tramvajových vozů staré stavby*

cedule, -e, fem., 1. *boční směrová tabulka tramvají s výčtem zastávek*, 2. *směrová orientační tabule na vozech*

cílovka, -y, fem., *směrová orientační tabule na vozech**

čelist'ovky, -0, fem., - 1. *brzdové čelisti tramvají*, 2. *čelist'ové brzdy vozů T*

čert, -a, mask. a., *rotační odmetač sněhu**

čumák, -u, mask. i., *čelní světla tramvaje**

dvoják, -u, mask. i., *mezivozový kabel**

fakir, -u, mask. i., *náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě (pro dvounápravové vozy)**

fošna, -y, fem., *zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím**

harmonika, -y, fem., *měch kloubových tramvají*

holubník, -u, mask. i., *střešní označení čísla linky u tramvajových vozů staré stavby**

hráblo, -a, neutr., *zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím*

hrazda, -y, fem., *držák zpětných zrcátek vozů tramvají*

hříbek, -u, mask. i., *tlačítko záchranné brzdy*

chapadlo, -a, neutr., *tyč (madlo) umístěná uprostřed schodů prvních dveří některých vozů T3SUCSU*

jalovina, -y, fem., *náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě (pro vozy typu T)*

kafáč, -e, mask. i., *topení v kabině řidiče*

kaloš, -e, mask. i., *topení v kabině řidiče*

kancl, -u, mask. a., *kabina řidiče*

kloub, -u, mask. i., *měch kloubových tramvají*

kokpit, -u, mask. i., *kabina řidiče**

kolejovky, -0, fem., *elektromagnety kolejnicových brzd*

kotec, -e, mask. i., *prostor pro cestující ve voze**

kukadla, -0, neutr., *čelní světla tramvaje**

kukaň, -e, mask. i., *kabina řidiče*

kupl, -u, mask. i., *spřáhlo*

lázně, -í, fem., *topení v kabině řidiče**

limítko, -a, neutr., *omezovací relé u tramvají řady T*

linkáč, -e, mask. i., *nadproudové/maximální relé*

metla, -y, fem., *zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím*

mrzák, -a, mask. a., *sedadlo v dopravních prostředcích vyhrazené pro invalidy**

nadproud, -u, mask. i., *nadproudové/maximální relé*

oči, -í, neutr., *čelní světla tramvaje*

odsunovač, -e, mask. i., *zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím**

omezovač, -e, mask. i., *omezovací relé u tramvají řady T**

opičinec, -e, mask. i., *prostor pro cestující ve vozech**

panťák, -u, mask. i., *pantografový sběrač proudu*

prd'ák, -u, mask. i., *zadní část vozu*

rameno, -a, neutr., *držák zpětných zrcátek vozů tramvají**

salón, -u, mask. i., *prostor pro cestující ve voze*

smeták, -u, mask. i., *zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím**

směrka, -y, fem., *střešní označení čísla linky u tramvajových vozů staré stavby*

spojka, -y, fem., *mezivozový kabel*

stahovač, -e, mask. i., *naviják provazu sběračů u tramvají*

stykač, -e, mask. i., *stykačový rám tramvají*

šaltrovka, -y, fem., *převodovka, převodová skříň**

špagát, -u, mask. i., *provaz sloužící ke stahování trolejových sběračů*

tágo, -a, neutr., *stavěcí klíč na přestavování jazyků výhybek**

tacháč, -e, mask. i., *zobrazovač rychlosti vozu (rychloměr), tachometr*

tachoš, -e, mask. i., *zobrazovač rychlosti vozu (rychloměr), tachometr*

toulec, -e, mask. i., *schránka na stavěcí klíč**

traverza, -y, fem., *vnější obranný čelní rám na motorových vozech tramvají*

veksltyčka, -y, fem., *stavěcí klíč na přestavování jazyků výhybek*

zadek, -u, mask. i., *zadní část vozu*

záchranka, -y, fem., *1. bezpečnostní spínač vozů T3, 2. tlačítko záchranné brzdy*

záložka, -y, fem., *náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě*

4.2.1.4.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.2.1.4.1.1 Odvozování

K odvozeným výrazům v této kategorii řadíme tzv. jména prostředků – jedná se názvy odvozené ze slovesných základů označující činnosti, které dané předměty vykonávají. Patří

sem slova *bonzák* (bonzovat), *limitko* (patrně ze slovesa limitovat), *odsunovač* (odsunovat), *omezovač* (omezovat), *spojka* (spojovat) a *stahovač* (stahovat). Odvozování proběhlo pomocí přípon *-ák*, *-ač*, *-ka* a *-ko*.

Pro střešní označení linky vozů hlavně staré stavby se užívá výrazu *směrka*, patrně odvozeného ze substantiva směr.

Mezi nasbíranými odvozenými výrazy se objevilo i slovo *dvoják* označující mezivozový spojovací kabel. Jedná se o kabel, který spřahuje vozy *do dvojice* či vozy *zdvojuje*. Základové slovo v tomto případě nemůžeme přesně určit.

4.2.1.4.1.2 Skládání

Pomocí slovtvorného postupu skládání bylo vytvořeno v této kategorii pouze pojmenování *veksltyčka* spojením dvou základů – *veksl* (výhybka) a *tyčka*.

4.2.1.4.1.3 Mechanické krácení

Z víceslabičných předloh byly mechanicky zkráceny výrazy *kafáč/kaloš* (oba slangismy se zakládají na slově *kalorifer* – typ topení využívaného v kabině řidiče), *tacháč/tachoš* (tachometr).

4.2.1.4.1.4 Univerbizace

Největší skupinu tvoří univerbizáty, které byly vytvořeny resufixací řídicího adjektiva. Při tvorbě těchto výrazů byly užity přípony *-ák*, *-áč*, *-ice*, *-ka*, a *-ina*. Patří sem výrazy *bezpečák*, *bočnice* (boční směrová tabulka), *cílovka* (tabule s cílovou stanicí), *čelistovky* (čelistové brzdy), *jalovina* (ze slangového spojení *jalový podvozek*), *kolejovky* (kolejnicové brzdy), *linkáč* (maximální relé je součástí linkového stykače), *panták*¹¹⁹ (pantografový sběrač proudu), *záchranka* (záchranná brzda) a *záložka* (patrně ze spojení *záložní podvozek*).

Univerbizována byla i slova *automat* (automatický hlásič zastávek), *brzda* (brzdový pedál), *buben* (tzv. bubnový naviják), *nadproud* (nadproudové relé) a *stykač* (stykačový rám).

¹¹⁹ Zde by se opět mohlo jednat i o mechanické krácení výrazu *pantograf*.

4.2.1.4.1.5 Přenášení slovního významu

Metaforické přenesení významu proběhlo u velké části výrazů, jež byly v této významové kategorii nasbírány. Jedná se o označení pojmenovaná:

- a. podle vzhledu či tvaru: *budka, budník, harmonika, holubník, hrazda, hříbek, chapadlo, kukadla, oči, rameno, špagát, tágo, toulec, traverza*;
- b. podle vlastnosti či funkce: *čert*¹²⁰, *hráblo, kancl* (zde proběhlo i mechanické krácení slova kancelář), *kloub, kokpit, kotec, kukaň, lázně, metla, opičinec, salón, smeták*;
- c. podle umístění na voze: *čumák, prďák, zadek*.

Metonymizace byla uplatněna u slov *baterka, cedule, fakir*¹²¹ a *mrzák*.

4.2.1.4.1.6 Přejímání

Z německého jazyka byly přejaty výrazy *blinkry* (ze slova *der Blinker*) a *kupl* (z německého *die Kupplung*), kterým jsme se již věnovali výše.¹²² K tomuto onomaziologickému postupu dále řadíme slova *fošna*, které by mělo mít základ také v němčině, konkrétně ve slově *der Pfosten* (sloupek, kůl)¹²³, a *šaltrovka* se základem ve slovese *schalten* (zařadit).

Přejatý byl dále i výraz *bigl* patrně z německého slova *der Bügelstromabnehmer*, které označuje smyčcový sběrač proudu.¹²⁴ Tento typ sběrače se sice již nepoužívá, výraz se však patrně zobecnil.

4.2.1.5 Názvy činností, dějů a situací

bépěčko, -a, neutr., *zákonná přestávka na konečné zastávce*

diskotéka, -y, fem., *signalizace více poruch světelnými návěstními prvky**

¹²⁰ Hubáček uvádí, že výraz *čert* je lidové označení pro vyorávač brambor, který rychle otáčí rozmetačem. (Viz HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 31)

¹²¹ Zde se jedná původně o metaforické přenesení významu. Daný náhradní podvozek patrně získal své označení díky podobnosti s fakířskou postelí.

¹²² Viz oddíl 4.1.1.4.1.7 této práce.

¹²³ Rejzek uvádí výraz *fošna* ve významu *silné prkno* se základem v německém slově *der Pfosten*. (Viz REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 3. vyd. Praha: Leda, 2015. 823 s. ISBN 978-80-7335-393-3.; s. 194)

¹²⁴ HEGER, Josef. *Česko-německý technický slovník = Tschechisch-deutsches technisches Wörterbuch*. Ostrava : Montanex, 1999. 1151 s. ISBN 80-7225-027-2.; s. 762

fouknutí, -í, neutr., *dechová zkouška na obsah alkoholu v krvi*

kapečko, -a, neutr., *kontrolní prohlídka tramvají*

kolo, -a, neutr., *jízda vozu z jedné konečné zastávky na druhou a zpět*

kuplování, -í, neutr., *spojení tramvajových vozů*

kurz, -u, mask. i., *služba řidiče**

najetí, -í, neutr., *nehoda, kdy jedna souprava zezadu narazí do druhé*

noční, -í, fem., *noční služba*

oklepání, -í, neutr., *kontrolní prohlídka tramvají**

podhození, -í, neutr., *přestavení výhybky pod jedoucím vozem – následkem je obvykle vykolejení*

sekyra, -y, fem., *zpoždění spoje**

služebka, -y, fem., *manipulační jízda (služební jízda)*

smrt'ák, -u, mask. i., *smrtný úraz*

šichta, -y, fem., *služba/směna*

škubaná, -é fem., *dělená směna, jejíž část se vykonává v ranních a část v odpoledních hodinách**

štrúdl, -u, mask. i., *řada za sebou těsně jedoucích vozů*

tébezetka, -y, fem., *technickobezpečnostní zkouška vozu*

trhačka, -y, fem., *dělená směna, jejíž část se vykonává v ranních a část v odpoledních hodinách*

t'ukanec, -e, mask. i., *drobná nehoda s minimální škodou*

vláček, -u, mask. i., *řada za sebou těsně jedoucích vozů*

vracečka, -y, fem., *přestavit jazyky výhybky do základní polohy*

vsuvka, -y, fem., *krátká doplňková služba po službě pravidelné*

zatažení, -í, neutr., *jízda do vozovny při ukončení služby nebo poruše vlaku*

zkušebka, -y, fem., - 1. kontrola vozu po opravě, 2. zkušební jízda po opravě vozu

4.2.1.5.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.2.1.5.1.1 Odvozování

Největší množství slov v této významové kategorii byla jména dějová, jež mají základ ve slovesech. Patří sem výrazy: *fouknutí* (fouknout – při dechové zkoušce), *kuplování* (od slangového slovesa *kuplovat*), *najetí* (najet), *oklepání* (oklepat), *podhození* (podhodit), *vracečka* (vracet), *zatažení* (zatahovat). Použity zde byly produktivní přípony *-ní/-tí* a přípona *-čka*.

Mezi jména výsledků děje bychom zařadili výraz *tukanec* odvozený ze slovesa *tuknout*.

4.2.1.5.1.2 Zkracování

Z iniciálních zkratk byly vytvořeny slangismy *bépéčko*, *kapečko* a *tébézetka*.¹²⁵

4.2.1.5.1.3 Univerbizace

Ze sdružených pojmenování byla vytvořena slova *noční*, *služebka*, *smrták*, *škubaná* (škubaná směna), *trhačka* (trhaná směna) a *zkušebka* (zkušební jízda).

4.2.1.5.1.4 Přenášení slovního významu

Přenášení slovního významu nebylo v této významové kategorii příliš časté. Metaforizací vznikly výrazy *diskotéka*, *štrúdl* či *vláček*. Metonymizace byla pak pojmenovávacím postupem při tvorbě výrazů *kolo*, *kontrola*, *sekyra*¹²⁶ a *vsuvka*.

Výraz *kurz* pro označení služby řidiče je v tomto případě také metonymizován, jelikož běžně je toto slovo užito pro označení konkrétního vozidla na lince¹²⁷.

¹²⁵ Viz oddíl 4.1.1.5.1.2 této práce.

¹²⁶ Slovo *sekyra* či *sekerá* je původně přenesené pojmenování „*dluhu v hospodě nebo u kupce*“. Přenesením významu na situaci zpoždění spoje se vyjadřuje „*dluh proti náležitému výkonu*“. (Viz MACHEK, Václav. *Naše řeč: Významy slov*. [online] 39. 1956 [cit. 26.02.2023] ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4508>)

¹²⁷ KŘÍŽ, Michael a Jakub SMEJKAL. *O kurzech a nasazování vozidel na linky MHD v Brně*. BMHD: Brněnská MHD [online]. Brno, c2002-2019, 5. 6. 2015 [cit.21.03.2023]. Dostupné z: <https://www.bmhd.cz/vypravenost/kurzy-a-nasazeni.php>

4.2.1.5.1.5 Přejímání

Přejatým slovem z cizího jazyka, konkrétně z němčiny, je výraz *šichta*, jenž má základ v německém *die Schicht* (služba, směna).

4.2.1.6 Názvy míst a jejich částí

barák, -u, mask. i., *budova dispečinku městské dopravy**

dispečink, -u, mask. i., *budova dispečinku městské dopravy*

dvůr, -u/-a, mask. i., *nekrytý prostor vozovny před halou**

dvorek, -u/-a, mask. i., *nekrytý prostor vozovny před halou**

harfa, -y, fem., *kolejové rozvětvení do svazku souběžných kolejí ve vozovně*

hřeben, -u, mask. i., *svedení 10 kolejí výhybkami do jedné koleje (vozovna na Křivé)**

kanál, -u, mask. a., *montážní jáma pod tramvaji ve vozovně*

konečná, -é, fem., *konečná zastávka*

myčka, -y, fem., *mycí rám*

pískovna, -y, fem., *místnost na uskladnění suchého písku do pískovačů tramvají*

pololinka, -y, fem., *hala denního provozu tramvají¹²⁸*

smyčka, -y, fem., *obrátiště tramvají*

venek, -u, mask. i., *nekrytý prostor vozovny před halou**

vítkovická, -é, fem., *budova dispečinku MHD**

4.2.1.6.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.2.1.6.1.1 Odvozování

Ke slově odvozeným řadíme výraz *pískovna*, jenž byl vytvořen příponou *-ovna* od substantiva písek.

¹²⁸ Na *pololince* se provádí jen část kontrolních prohlídek či jiného ošetření vozu.

4.2.1.6.1.2 Skládání

Ke kompozitům řadíme výraz *pololinka*, jenž je utvořen slovy *polo* a *linka*.

4.2.1.6.1.3 Univerbizace

Jako výsledek univebizačního procesu označujeme substantivizované adjektivum *konečná* (konečná zastávka).

4.2.1.6.1.4 Přenášení slovního významu

Přenesením slovního významu byla vytvořena největší část nasbíraných místních názvů; metaforizací byla vytvořena označení *dvůr/dvorek*, *harfa*, *hřeben*, *kanál*, *myčka*, *smyčka*, metonymickým přenesením pak slova *barák*, *dispečink*, *vítkovická* (dle názvu ulice, ve které se nachází) a *venek*.

4.2.1.7 Názvy tratí a jejich částí

brnkátko, -a, neutr., *trolejový pružinový kontakt**

dráty, -ů, mask. i., *trakční vedení*

esíčko, -a, neutr., *protisměrné kolejové oblouky následující bezprostředně za sebou*

klapák, -u, mask. i., *trolejový kontakt*

kontakt, -u, mask. i., *snímací bod řídicího bodu tramvají**

kříž, -e, mask. i., *křížení kolejí*

kuličky, -0, fem., *světelný signál SSZ*

obruba, -y, fem., *obrubník chodníku**

označník, -u, mask. i., *terčík s označením linky na zastávkách*

porážková, -é, fem., *zkušební trať u vozovny Křivá**

sekčák, -u, mask. i., *dlouhý izolovaný úsek trolejového vedení*

šturc, -u, mask. i., *kusá kolej*

tankodrom, -u, mask. i., *rozpadlá trať*

triangl, -u, mask. i., *kolejový trojúhelník*

veksle, -e, fem., *výhybka*

zahrada, -y, fem., *zkušební trať u vozovny Křivá**

zvoneček, -u, mask. i., *trolejový izolátor**

4.2.1.7.1 *Způsoby tvoření slangových výrazů*

4.2.1.7.1.1 *Odvozování*

K odvozeným výrazům v této kategorii řadíme slova *brnkátka* a *klapák*. Jedná se o označení trolejových kontaktů. V obou případech se jedná o deverbativa – v prvním případě považujeme za základové slovo sloveso *brnkat*, v druhém případě sloveso *klapat*.¹²⁹

Ze slovesného základu bylo odvozeno i slovo *označnick*, konkrétně ze slovesa *označovat*. Základ v podstatném jménu má výraz *sekčák* označující izolovaný úsek trolejového vedení neboli sekci.

4.2.1.7.1.2 *Přenášení slovního významu*

Metaforickým přenesením významu vzniklo v této významové kategorii nejvíce pojmenování. Jedná se o označení substancí podle jejich vzhledu – *dráty*, *esíčko*, *kuličky*, *tankodrom*, *triangl*, *zahrada*¹³⁰ a *zvoneček*.

K názvům vytvořeným metonymizací řadíme výrazy *obruba*, *kontakt*, *kříž* (křížení) a *porážková* (trať v ulici Porážková).

4.2.1.7.1.3 *Přejímání*

Mezi nasbíranými výrazy se objevily pouze dva názvy přejaté – výraz *šturc* označující kusou kolej, jenž byl patrně přejat z německého slova *das Stutzgleis*, a výraz *veksle*, jehož základové slovo spatřujeme ve slově *der Wechsel*.¹³¹

4.2.1.8 **Jiné**

hadry, -0, fem., *služební stejnokroj**

¹²⁹ *Brnkátek* se při jízdě letmo dotýká lišty pantografových sběračů, jinými slovy o ně „brnkají“. Označení *klapák* se užívalo dříve, když ještě trolejové kontakty byly kovové – vydávaly charakteristický „klapavý“ zvuk.

¹³⁰ Zkušební či manipulační trať u vozovny Křivá, již obklopuje příroda.

¹³¹ Viz oddíl 4.1.1.7.1.5 této práce.

hlášenka, -y, fem., *formulář služebního hlášení*

knížák, -u, mask. i., *knižní jízdní řád**

kurzovka, -y, fem., *provozní štítek**

lísteček, -u, mask. i., *rozpis směn řidičů**

měsíčník, -u, mask. i., *měsíční kupon jízdního dokladu**

oběh, -u, mask. i., *pořadové číslo vozu na lince**

odiska, -y, fem., *jízdní doklad**

papíry, -ů, mask. i., *řidičský průkaz*

plachta, -y, fem., *rozpis směn řidičů*

pytel, -e, mask. i., *schrána na osoby usmrcené při dopravních nehodách**

režijka, -y, fem., *jízdenka zaměstnanců dopravního podniku*

šalina, -y, fem., *elektrický proud*

šichtovnice, -e, fem., *rozpis směn řidičů**

štrum, -u, mask. i., *elektrický proud*

teplákovka, -y, fem., *služební stejnokroj**

vlakopis, -u, mask. i., *jízdní výkaz tramvajového vlaku*

vozák, -u, mask. i., *vozový jízdní řád*

výjezd, -u, mask. i., *plán vypravení vozu*

zastávkáč, -e, mask. i., *zastávkový jízdní řád*

žehlička, -y, fem., *pomůcka pro výměnu pojistek*

4.2.1.8.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.2.1.8.1.1 Odvozování

K názvům odvozeným řadíme denominativa *hlášenka* a *šichtovnice* (od slangového *šichta*, na pozadí přejímání).

4.2.1.8.1.2 Skládání

Ojediněným slovtvorným postupem byl v této kategorii postup skládání. Vyskytl se pouze u slova *vlakopis*, přičemž se jedná o vlastní kompozitum.

4.2.1.8.1.3 Zkracování

Z iniciálové zkratky ODIS (Ostravský dopravní integrovaný systém) vznikl přidáním přípony *-ka* výraz *odiska* pro označení karty jízdního dokladu.

4.2.1.8.1.4 Univerbizace

Jako univerbizáty označujeme následující výrazy: *knížák* (knižní jízdní řád), *měsíčník* (měsíční kupon), *režijka* (režijní jízdenka), *teplákovka* (tepláková souprava, na pozadí metafora), *vozák* (vozový jízdní řád), *zastávkáč* (zastávkový jízdní řád).

4.2.1.8.1.5 Přenášení slovního významu

Metaforické přenesení významu se objevilo u slangismů *hadry*, *lísteček*, *papíry*, *plachta*, *pytel* a *žehlička*.

Metonymizací vznikl výraz *výjezd* (plán vypravení vozu), *kurzovka*¹³² (provozní štítek) a *oběh* (pořadové číslo vozu na lince).

Výrazu *šalina* pro označení elektrického proudu jsme se již věnovali výše. Jedná se patrně o metonymické přenesení (zúžení) významu.¹³³

4.2.1.8.1.6 Přejímání

Přejatým slovem je v této kategorii výraz *štrum* (elektrický proud), u něhož lze jednoznačně určit německou předlohu *der Strom*.

4.2.2 Slovesa

bábovičkovat, imperf., *posypat kolej velkým množstvím písku**

blikat, imperf., *zapnout světelné ukazatele směru*

bulat, imperf., *bez omluvy nepřijít do služby*

¹³² U tohoto případu se jedná o rozšíření významu – kurzovka neboli kurzové číslo vozu je jeden z údajů, které se do provozního štítku píší.

¹³³ Viz oddíl 4.1.1.8.1.4 této práce.

cinknout, perf., *dát návěst k odjezdu ze zastávky**

fičet, imperf., *jet rychle**

fukat, perf., *podrobit se přezkoušení na užití alkoholu*

hrkat, imperf., *řídit starý tramvajový vůz*

klouzat, imperf., *dostat smyk*

kutálet se, imperf., *jet pomalu**

mávnout, perf., *dát návěst praporkem/rukou*

nastrojit, perf., *vybavit vůz předepsanými vnějšími náležitostmi**

obout, perf., *nesprávným brzděním vytvořit na kolech vozidla rovné plochy*

odhrkat, perf., *odjezdit směnu s tramvajovým vozem T3*

odmaskovat, perf., *sejmout z vozu tabulky s číslem linky a směrové tabulky**

odpískat, perf., *dát návěst k odjezdu ze zastávky**

odstavovat, perf., *jet do vozovny po ukončení služby nebo při poruše vozu*

odstrojit, perf., *sejmout z vozu tabulky s číslem linky a směrové tabulky**

odšlapat, perf., *odjezdit směnu s tramvajovým vozem T3**

označit, perf., *vybavit vůz předepsanými vnějšími náležitostmi**

píchnout si, perf., *elektronické započetí/ukončení směny**

pískovat, imperf., *použít nožní sypač písku u starých tramvají*

pocukrovat, perf., *posypat kolej malým množstvím písku*

podsypat se, perf., *posypat kolej velkým množstvím písku**

proletět, perf., *projet oblouk nepřiměřeně vysokou rychlostí**

převlíct, perf., *změnit označení vozu číslem linky a směrovými tabulemi*

řezat, imperf., *projet oblouk nepřiměřeně vysokou rychlostí**

sjet, perf., *jet po jiné než předepsané trase*

skuplovat, perf., *spojit tramvajové vozy*

šklhnout, perf., *dostat smyk**

tlačit se, imperf., *jet v těsném závěsu za předcházející tramvaji**

tuknout, perf., *odřít nebo promáčknout karoserii*

vykárovat, perf., *vykolejit vůz**

zahamovat, perf., *zastavit prudkým brzděním, prudce zabrzdit*

zašlápnout, perf., *zastavit prudkým brzděním**

4.2.2.1 Způsoby tvoření slangových výrazů

4.2.2.1.1 Odvozování

Mezi výrazy vzniklé příponovým odvozováním řadíme sloveso *cinknout* odvozené ze základu *cink* produktivní příponou *-nou-* a sloveso *pískovat* odvozené ze substantiva *písek* příponou *-ova-*. Dále sem řadíme sloveso *odstavovat* odvozené od slovesa *odstavit* opět příponou *-ova-*.

Předponovým odvozováním vzniklo sloveso *sjet* od slovesa *jet*, *skuplovat* od slovesa *kupovat*, dále pak sloveso *vykárovat* (základové sloveso by zde mělo mít původ ve slangovém *kára* – vůz) a *zahamovat* (z německého slovesa *hemmen*).

4.2.2.1.2 Sémantické tvoření

Sémantickým tvořením vznikla většina sloves, které jsme z dotazníků nashromáždili. Metaforickým přenesením významu byla vytvořena slovesa označující styl jízdy řidiče (*fičet, kutálet se, proletět, řezat*), dále slovesa vyjadřující určitou manipulaci s vozem během jízdy i mimo ni (*bábovičkovat, blikat, klouzat, mávnout, nastrojít, about, odmaskovat, odpískat, odstrojít, pocukrovat, podsypat se, převlíct, šklhnout¹³⁴, tlačit se*) či jiná slovesa

¹³⁴ Sloveso *šklhati sa* uvádí Kott ve svém slovníku jako nářeční výraz pro sloveso *klouzati se*. (Viz KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*. V Praze: František Šimáček, 1882, s. 885. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:5686d157-65b3-47aa-ba19-36effe5634d6>)

související s výkonem zaměstnání (*bulat*¹³⁵, *hrkat*, *odhrkat*, *odšlapat*, *píchnout si*, *zašlápnout*).

Slovesa, jež vznikla metonymickým přenesením významu, pojmenovávají činnosti věcně související s předlohovým výrazem – *fukat*, *označit*, *řuknout*.

4.2.3 Víceslovná pojmenování

Počet víceslovných pojmenování je v porovnání s jednoslovnými slangismy mnohem nižší kvůli obecné tendenci slangů k ekonomickému vyjadřování. Nasbíraná víceslovná označení jsme opět rozdělili na nominální frazeologismy a verbální frazeologismy.¹³⁶

4.2.3.1 Nominální frazeologismy

barevná hudba, *signalizace více poruch světelnými návěstními prvky*

černá kolej, *kluzká kolej, na které hrozí zvýšené nebezpečí smyku**

čisté nebe, *stav po stržení/demontování trolejového vedení**

děvče pro všechno, *zaměstnanec pracující mimo pravidelný rozpis směn**

dopravní gestapo, *traťový dispečer kontrolující průjezd vlaků dle jízdního řádu**

husí krk, *mikrofon rozhlasového zařízení**

chcíplý sněhulák, *logo města na vozidlech (DPO – kvůli fontu vypadá jako ležící sněhulák)**

jalový podvozek, *náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě*

mrtvý muž, *bezpečnostní spínač vozů typu T3*

obutý vůz, *vůz, který má rovné plochy na kolech*

plná bedna, *velké množství cestujících v dopravním prostředku**

pocuchání plechů, *drobná nehoda s minimální škodou*

¹³⁵ Sloveso *bulat'* pochází ze slezského nářečí a znamená *bourat* či *bořit* (např. *bourat kamna* – *bulat' kamna*). Toto sloveso v kombinaci se slovem *šichta* vytváří sousloví, které znamená vynechat službu. (Viz SOCHOVÁ, Zdeňka. *Naše řeč: Bulač, meškař, absentér*. [online] 36. 1953 [cit. 12.02.2023] ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4317>)

¹³⁶ Viz oddíl 4.1.3 této práce.

sběrač kuželek, zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím*

slepená erka, rozjezd vozidla bez zadání jízdy¹³⁷*

slizká kolej, kluzká kolej, na které hrozí zvýšené nebezpečí smyku*

sražení kuželek, nehoda, při níž se střetlo vozidlo MHD s chodcem

trať na boso, jednoduchá konstrukce tramvajové trati téměř bez podkladových vrstev*

vrchní vedení, pohotovostní četa trakčního vedení

vyhlídková jízda, nelogická trasa linky*

zametač mrtvol, zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím*

zelená linka, nehodový telefon dopravního dispečinku

4.2.3.1.1 Specifika nominálních frazeologismů

Nasbírané výrazy lze rozdělit do následujících významových kategorií:

- a. názvy osob a skupin osob: *děvče pro všechno, dopravní gestapo, plná bedna, vrchní vedení*;
- b. názvy vozů a jejich typů: *obutý vůz*;
- c. názvy částí a součástí vozů: *husí krk, jalový podvozek, mrtvý muž, sběrač kuželek, zametač mrtvol*;
- d. názvy tratí a jejich částí: *černá kolej, slizká kolej, trať na boso*;
- e. názvy činností, dějů a situací: *barevná hudba, čisté nebe, pocuchání plechů, slepená erka, sražení kuželek*;
- f. názvy spojů či linek: *vyhlídková jízda*;
- g. jiné: *chcíplý sněhulák, zelená linka*.

Mezi nasbíranými nominálními frazémy se objevily názvy, které mají příznak expresivity či se snaží o hru s jazykem (*děvče pro všechno, dopravní gestapo, chcíplý sněhulák, mrtvý muž*,

¹³⁷ Jedná se o poruchový stav, při kterém se připečou kontakty stykačů R1 a R2. Vůz se poté po odjištění brzdy samovolně rozjede.

zametač mrtvol). Ostatní názvy mají funkci čistě pojmenovávací, což je obecně u víceslovných slangových výrazů častější.¹³⁸ Některé z vypsáných názvů můžeme zařadit i k názvům metaforizovaným (*barevná hudba, černá kolej, čisté nebe, husí krk, plná bedna, pocuchání plechů, sběrač kuželek, slepená erka, slizká kolej, sražení kuželek, vyhlídková jízda, zelená linka*).

4.2.3.2 Verbální frazeologismy

camrat se s tím, jet pomalu*

hodit blinkr, zapnout světelné ukazatele směru

hodit na to bobek, rezignovat na řešení dopravní situace*

hodit výhybku, přestavit jazyky výhybky do základní polohy

houpat vozem, špatně, nepravidelně brzdit*

jet do myčky, perf., jet do mycího rámu ve vozovně

jet jako prase, perf., jezdit zbytečně razantně*

jet na čas, perf., jet v souladu s jízdním řádem

jet na černo, perf., jet bez platného jízdního dokladu

jet na kuplu, perf., jet v těsném závěsu za předcházející tramvají

jet na střídání, perf., poslední jízda před předáním služby střídající posádce

kurvit vůz, špatně řídit tramvaj*

napsat hlášenu, vyplnit služební hlášení

přehodit veksl, přestavit jazyky výhybky do žádaného směru

přihlásit se do křižovatky, ovlivňovat světelnou signalizaci na křižovatkách s preferencí

rozrazit futra, násilím otevřít dveře

řídit bednu, řídit starý tramvajový vůz

¹³⁸ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 38

vozit vzduch, *jezdit s minimálně obsazeným vozem*

vybulit šichtu, *bez omluvy nepřijít do služby*

4.2.3.2.1 Specifika verbálních frazeologismů

Verbální frazémy se vyznačují tím, že je jejich součástí sloveso v pozici řídicího členu. Tato spojení označují tedy určitý děj, určitou činnost. Nasbíraná spojení často obsahovala slovesa *jít* a *hodit* jakožto slovesa s širokým významovým rozpětím.¹³⁹

Stejně jako nominální frazémy i verbální spojení vznikají častěji pouze za účelem věcného pojmenování dané činnosti. Z námi nasbíraných názvů jde o spojení *hodit výhybku*, *jet do myčky*, *jet na čas*, *jet na střídání*, *napsat hlášku*, *přihlásit se do křižovatky* či *rozrazit futra*.

Spojení s určitým příznakem expresivity bývají méně častá; v našem výzkumu se objevila spojení *camrat se s tym*, *hodit na to bobek*, *jet jako prase*, *kurvit vůz* či *vybulit šichtu*. Některá další pojmenování vznikla poté i přenesením slovního významu, konkrétně se jedná o spojení *houpat vozem*, *jet na černo*, *řídít bednu* a *vozit vzduch*.

Nakonec se v dotaznících objevila pojmenování, jež obsahují přejatý výraz – *hodit blinkr*, *jet na kuplu*, *přehodit veksl* a *vybulit šichtu*.

4.3 Srovnání nasbíraných slangových výrazů

V této kapitole srovnáme výrazy obou slangových prostředí, jimž se v této práci věnujeme. Výzkum zcela jistě neodhalil veškeré výrazivo užívané mezi zaměstnanci brněnského a ostravského dopravního podniku, nasbíraný vzorek nám ale může alespoň nastínit některé podobnosti mezi danými podniky.

Z celkového počtu výrazů v Brně (391) a v Ostravě (372) se v dotaznících objevilo celkem 105 stejných či velmi podobných slov.

Z podstatných jmen jsou to:

¹³⁹ HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.; s. 38

- a. názvy osob a skupin osob: *brigoš, černochoch, drátař, havran, inventář, materiál, náčelník, nováček, posun, průserář, rychlík, skokan, šotůš/šotič/šotouš, tlačěnka, tramvaják, výhybkář, záloha*;
- b. názvy vozů a jejich typů: *čiko, dvojče, kačena, kachna, kátěčko, maják, motorák, nízkopodlažka, pracák, progres, sólo, šalina, šlapka, téčko, tédvojka, trojče, tyristorka/tyristorák/tyristor, věžka, vlečňák, vlek, vrak, zdechlina, zrychl, žihadlo*;
- c. názvy zvláštních spojů, linek, tras: *náhradka, odklon, pendl, služebka, vložka*;
- d. názvy částí a součástí vozů: *baterka, bezpečák, blinkr, brzda, budník, čelistovky, harmonika, hrablo, hrazda, hříbek, kafáč, kloub, kolejovky, kukaň, oči, panták, salon, smeták, zadek*;
- e. názvy činností, dějů a situací: *bépěčko, kápěčko, kolo, služebka, smrták, šichta, štrúdl, tébézetka, trhačka, vláček, zkušebka*;
- f. názvy míst a jejich: *kanál, konečná*;
- g. názvy tratí a jejich částí: *esíčko, sekčák, šturc, tankodrom, triangl, vexle/veksle*;
- h. jiné: *papíry, režijka, šalina, zastávkáč, žehlička*.

Ze sloves se shodovaly výrazy *blikat, pískovat, převlíct (se), ťuknout, zahamovat*.

Víceslovná pojmenování obsahovala následující stejná či podobná spojení: *hodit blinkr, hodit vexl/výhybku, jalový podvozek, jet do myčáku/myčky, jet na černo, jet/jízda na střídání, jet ze zadního pojezdu, načíst/přihlásit se do křižovatky, obutý vůz, přehodit vexli/veksl, vozit vzduch*.

Jedná se primárně o výrazy prostě pojmenovávací; shodné výrazy s příznakem expresivity se až na výjimky nevyskytují, např. *černochoch, průserář, šlapka*. Nejvíce společných slov mají významové kategorie názvů osob, názvů vozů a názvy částí vozů. Jsou to takové názvy, které jsou patrně v daném slangovém prostředí již dlouhodobě ustálené.

Některé z těchto běžných slangismů bývají poté součástí synonymních řad, které se už ale od sebe odlišují. Např. pro cestující existuje společný slangový název *materiál*, v Brně se vedle toho užívají ještě výrazy *cesták, dobytek, katolík, kaštan, pacoš* či *substrát*. V Ostravě pak můžeme slyšet výrazy *muflon, náklad* či *opice*. Synonymní řady se objevují i u názvů řidičů – v Brně se užívá pro rychle jezdícího řidiče společný výraz *rychlík*, dále pak i *pilot*, v Ostravě je inventář těchto pojmenování širší o výrazy *divočák, fitipaldi* či *široň*.

Poslední výrazně odlišnou synonymní řadou byly názvy vozů ve špatném technickém stavu či vozů nepojízdných. Společnými názvy jsou *šrot*, *vrak* a *zdechlina*, v Brně se dále užívá výrazů *mrtvola* či *vražda*, v Ostravě pak výrazů *krunkl*, *mrcina*, *zdechlák* či *žďorbo*. Tato rozdílnost může být daná také idiolekty jednotlivých uživatelů slangu.

4.4 Srovnání nasbíraných slangových výrazů s výrazy užívanými v Praze

V následující kapitole se věnujeme porovnání slangismů, které se nám podařilo během výzkumu nasbírat, s materiálem, jenž je zpracován v publikaci *Slang pražských dopraváků*¹⁴⁰ autory Proškem a Adámekem. Možnost porovnání těchto prostředí nám umožnil fakt, že jsme v dotaznících užili odborné názvy právě z této publikace.

Celkem 112 „pražských“ výrazů se objevilo buď v Brně, v Ostravě či v obou městech. Z podstatných jmen se shodovaly:

- a. názvy osob: *černoch*, *depák*, *havran*, *kaštan*, *mazák*, *meroňák*, *nehodář*, *piskař*, *provozák*, *skokan*, *substrát*, *šotouš*, *tramvaják*, *výhodář*;
- b. názvy vozů a jejich typů: *áčko*, *béčko*, *brus*, *dělo*, *dvojče/dvojčata*, *elektrika*, *esůčko/sůčko*, *kačena/kachna/kátěčko*, *kloubák*, *kropičák*, *pracák*, *reklamka*, *péixko/sestava PX*, *sibiřan(ka)*, *sólo*, *těčko*, *trojče*, *tyristor/tyristorák/tyristorka*, *wana/vana*, *věžka*, *vlečňák*, *vrak*, *záloha*;
- c. názvy částí a součástek vozů: *baterka*, *blinkr*, *brzda*, *buben*, *budník*, *cedule*, *čelisti*, *čuba*, *harmonika*, *kafáč*, *kolejovky*, *kukaň*, *kupl*, *limitko*, *magnety*, *maxík*, *nouzáky*, *orientace*, *panťák*, *prdel*, *salon*, *smeták*, *špagát*, *tágo*, *tacháč*, *teploměr*;
- d. názvy zvláštních spojů, linek, tras: *kolotoč*, *náhradka*, *služebka*;
- e. názvy činností, dějů a situací: *čekačka*, *kápěčko*, *kolo*, *kuplování*, *noc*, *podhoz*, *stanicování*, *smrťák*, *tébézetka*, *vata*;
- f. názvy míst a jejich částí: *dvůr*, *harfa*, *kanál*, *klec*, *myčák*, *pískovna*;
- g. názvy tratí a jejich částí: *čepovky*, *čočky*, *esíčko*, *kuličky*, *šturc*, *veksle*;
- h. jiné: *papíry*, *placka*, *plachta*, *režijka*, *šťaava*, *vozák*, *zastávkáč*, *žehlička*.

¹⁴⁰ PROŠEK, František, ADÁMEK, Pavel. *Slang pražských dopraváků*. Vydání třetí, Praha, prosinec 2016. Vydal Dopravní podnik hl. m. Prahy. ISBN 978-80-905190-1-5

Shodná slovesa se objevila pouze tři – *houpat, (po)cukrovat, převlíknout/převlíct*.

Z víceslovných pojmenování se shodovala tato spojení – *černá kolej, čisté nebe, jalový podvozek, jet na čas, jet na černo, jet na kuplu, jet na střídání, mrtvý muž, about vůz, šlápnout na písek, trať na boso, vozit vzduch, vrchní vedení*.

Shodné jsou opět hlavně výrazy s nociónální funkcí, které slouží prostému pojmenování daných skutečností a které jsou již v daném slangovém prostředí ustálené. Expresivní výrazy se vyskytovaly jen výjimečně, viz *prdel* či *péixko*. Mezi podstatnými jmény se nejvíce shodovaly názvy vozů a názvy částí či součástí vozů.

4.5 Komparace našeho výzkumu s výzkumem prováděným J. Hubáčkem (1976)

Jaroslav Hubáček se ve své publikaci *O českých slanzích*¹⁴¹ věnuje také slangu zaměstnanců dopravního podniku města Ostravy. Jedná se o průzkum, který probíhal v první polovině roku 1976. Jeho i náš průzkum tedy dělí bezmála 50 let.

Hubáček při svém průzkumu nasbíral celkem 180 výrazů, které spadaly do všech oblastí dopravy – nejen do té tramvajové. V našem výzkumu se nashromáždilo celkem 372 výrazů užívaných primárně mezi zaměstnanci, již pracují v prostředí tramvajové dopravy. I přes tento poměrně velký rozdíl v počtu výrazů se našly výrazy shodné. Jedná se o:

- a. názvy vozů: *stovka, věžka, žehlička*;
- b. názvy částí či součástí vozů: *bigl, blinkr, čuba, gabel* (= kabel), *klapák, kupla, metla*;
- c. názvy míst a jejich částí: *harfa, kanál*;
- d. názvy tratí a jejich částí: *sekčák, veksel*;
- e. názvy zvláštních spojů: *pendl*;
- f. názvy situací: *sekyra*;
- g. slovesa: *hamovat, kuplovat, vyglajzovat*.

¹⁴¹ HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 128-138

Hubáček slang zaměstnanců ostravského dopravního podniku před 50 lety označil jako „nepříliš výrazný a středně rozvítý“.¹⁴² Vlivem rozvoje a modernizace dopravy v uplynulých letech pravděpodobně narostla pojmenovávací potřeba a slang se rozšířil, obohatil.

¹⁴² HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.; s. 134

5 Závěr

Předložená bakalářská práce zpracovávala téma slangu v tramvajovém prostředí brněnského a ostravského dopravního podniku. Pomocí dotazníkového šetření bylo nasbíráno výrazivo, jež aktuálně zaměstnanci obou podniků užívají.

V úvodu práce jsme vyslovili několik předpokladů týkajících se charakteru daných slangových výrazů – tyto předpoklady nyní vyhodnotíme.

První předpoklad byl, že mezi nasbíranými slangismy se budou vyskytovat hlavně názvy jednoslovné. Tento předpoklad jsme podpořili faktem, že slangy mají obecně tendenci k ekonomičnosti vyjadřování. Náš výzkum tento předpoklad potvrdil – z brněnského dopravního podniku se nashromáždilo na 335 jednoslovných výrazů (podstatných jmen a sloves) a celkem 56 víceslovných názvů, z ostravského podniku 332 jednoslovných výrazů a 40 pojmenování víceslovných.

Druhý předpoklad se týkal vlivu místních nářečí na podobu slangismů, převážně pak na jejich podobu lexikální. Nářeční výrazy se mezi nasbíranými výrazy opravdu objevily, i když ne ve velkém množství. V Brně se užívají dialektismy *šalina* (s derivátem *šalinář* a kompozitem *šalinkarta*), *papuče*¹⁴³ či *valit*¹⁴⁴. Podařilo se dokonce nasbírat i doklady nářečních projevů hláskoslovných, a sice u slov *kača*, *kačica*, *kuplštangla* a *šotůš*.

V Ostravě jsme zaznamenali dialektismy *bulat* (s příbuznými výrazy *bulač* a *vybulit šichtu*), *cyp*, *novocián*, *šklhnut* a *žďorbo*, jimž jsme se již věnovali výše. Dalšími nářečními výrazy jsou *lokálka*¹⁴⁵, *metla*¹⁴⁶ a *vajco*¹⁴⁷. Slangismus, který obsahuje hláskoslovné nářeční prvky, je výraz *fukat* a spojení *camrat se s tym*.

¹⁴³ HUGO, Jan, ed. Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov. Praha: Marxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.; s. 252

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 370

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 201

¹⁴⁶ BALHAR, Jan et al. *Český jazykový atlas. Díl 1.* [elektronický zdroj] Brno : Akademie věd České republiky, Ústav pro jazyk český, 2012. ISBN 978-80-86496-67-2.; s. 342. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA1/>

¹⁴⁷ BALHAR, Jan et al. *Český jazykový atlas. Díl 4.* [elektronický zdroj] Brno : Akademie věd České republiky, Ústav pro jazyk český, 2012. ISBN 978-80-86496-81-8. s. 86. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz/CJA4/>

Třetí předpoklad byl, že mezi slangismy budou převládat výrazy nociónální povahy nad výrazy s příznakem expresivity. Tento předpoklad jsme vyslovili na základě faktu, že dané prostředí je spíše prostředím pracovním než zájmovým. Tento předpoklad se rovněž potvrdil – mezi nasbíranými slangismy se výrazy s příznakem expresivity vyskytovaly jen výjimečně. Celkový počet expresivních výrazů tvoří asi 10 % všech slangismů. Jsou to:

- a. deminutiva: *bábovičkovat, brnkátko, černoušek, dvorek, hříbek, konvička, lísteček, maxík, ťukaneček, vagonek, vláček, vozíček, zvoneček*;
- b. slova vyjadřující pozitivní hodnocení: *dělo, divočák, fitipaldi, pilot, raketa, rychlík, široň, žihadlo*;
- c. augmentativa: *barák, kukadla*;
- d. pejorativa: *zdechláček, zdechlina*;
- e. slova hanlivá, znevažující, výsměšná: *bonzák, boural, camrat se s tym, courat se, crcat se s tím, cyp, černocho, černý pasažér, čmoud, dilina, dobytek, dopravní gestapo, hauzírek, hodit hubu, chciplý sněhulák, jet jako prase, kachna kvedlbába, katolík, kripl, krunkl, lemra, materiál, mrtvola, mrzák, náklad, opice, pacoš, papaláš, prďák, romský expres, slimák, substrát, šnek, šrot, vrak, vražda, zametač mrtvol, žďorbo*;
- f. vulgarismy: *kurvit vůz, mrcina, mrda, péixko, pověsit se na prdel, prdel, prdelové dvojče, průserář, šlapka*.

Poslední předpoklad se týkal onomaziologických postupů, které byly při tvorbě slangových výrazů použity. Předpokládali jsme, že nejčastějšími pojmenovávacími postupy budou postupy transformační a z nich hlavně derivace. Tento předpoklad se ale nepotvrdil. Výrazy, jež se užívají v brněnském dopravním podniku, vznikaly nejčastěji postupy transpozičními – takto vzniklo cca 58 % výrazů (z toho asi 39 % na základě přenesení významu, 14 % tvoří víceslovná pojmenování a 5 % tvoří slova přejatá). Zbýlých asi 42 % výrazů vzniklo postupy transformačními (z toho cca 17 % odvozováním, 16 % univerbizací a 10 % ostatními transformačními postupy).

Slangismy, které se užívají v ostravském dopravním podniku, vznikly také z větší části postupy transpozičními, a sice cca 60 % výrazů (asi 46 % tvoří výrazy s přeneseným významem, 11 % víceslovná pojmenování a 3 % slova přejatá). Asi 40 % všech výrazů

vzniklo transformačními postupy (20 % derivací, 12 % univerbizací a 8 % ostatními transformačními postupy).

Slang z prostředí tramvajové dopravy se v obou městech dle zkoumaného vzorku jeví jako bohatá a živá součást národního jazyka. Dá se předpokládat, že se bude dané slangové prostředí díky neustálé modernizaci dopravní infrastruktury, ale také četnému zástupu nadšených *šotoušů* dále rozvíjet. Považujeme jej za oblast, na níž by se nemělo při zkoumání českých jazykových variet zapomínat.

6 Abecední seznam použitých informačních zdrojů

BALHAR, Jan et al. *Český jazykový atlas. Díl 1-5* [elektronický zdroj] Brno : Akademie věd České republiky, Ústav pro jazyk český, 2012. ISBN 978-80-86496-66-5. Dostupné z: <https://cja.ujc.cas.cz>

BEČKA, Josef Václav. *Slang a diference v běžně mluvené řeči*. In: KLIMEŠ, Lumír, ed. *Sborník přednášek z III. konference o slangu a argotu v Plzni 24. - 27. ledna 1984*. 1. vyd. Plzeň: Pedagogická fakulta, 1987. 223 s.

BOZDĚCHOVÁ, Ivana. *Kompozice*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KOMPOZICE>

ČECHOVÁ, Marie, KRČMOVÁ, Marie a MINÁŘOVÁ, Eva. *Současná stylistika*. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 381 s. ISBN 978-80-7106-961-4.

Data & čísla 2017. In: Dopravní podnik města Brna a. s. [online] © 2017 [cit.21.03.2023] Soubor ve formátu PDF. Dostupné z: <https://old.dpmb.cz/cs/firma>

DVOŘÁK, Emil. *Naše řeč: Osmdesátiny profesora Františka Jilka* [online] 53. 1970 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=5502>

HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. 195 s. Učebnice pro vysoké školy.

HEGER, Josef. *Česko-německý technický slovník = Tschechisch-deutsches technisches Wörterbuch*. Ostrava : Montanex, 1999. 1151 s. ISBN 80-7225-027-2.

Historie MHD v Ostravě. In: Dopravní podnik Ostrava a. s. [online] © 2019 [cit.21.03.2023] Dostupné z: <https://www.dpo.cz/o-spolecnosti/historie-mhd.html>

HLADKÁ, Zdeňka (2017). *UNIVERBIZACE*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny. URL: <https://www.czechency.org/slovník/UNIVERBIZACE>

HRBÁČEK, Josef. *Úvod do studia českého jazyka*. 2. přeprac. vydání. Praha: Univerzita Karlova, 1994. 170 stran. ISBN 80-7066-869-5.

- HUBÁČEK, Jaroslav. *Malý slovník českých slangů*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1988. 189 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *O českých slanzích*. 1. vyd. Ostrava: Profil, 1979. 170 s.
- HUBÁČEK, Jaroslav. *Onomaziologické postupy ve slovní zásobě slangů*. 1. vyd. Praha: SPN, 1971. 78, [1] s. Spisy Pedagogické fakulty v Ostravě; sv. 17/1971.
- HUGO, Jan, ed. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. Praha: Maxdorf, ©2006. 413 s. ISBN 80-7345-086-0.
- HUGO, Jan a kol. *Slovník nespisovné češtiny: argot, slangy a obecná mluva od nejstarších dob po současnost: historie a původ slov*. 4. rozšířené vydání. Praha: Maxdorf, [2020], ©2020. 528 stran. ISBN 978-80-7345-647-4.
- KLIMEŠ, Lumír. *Komentovaný přehled výzkumu slangu v Československu, v České republice a ve Slovenské republice v letech 1920-1996*. Vyd. 1. Plzeň: Západočeská univerzita, 1997. 47 s. ISBN 80-7043-217-9.
- KLIMEŠ, Lumír. *Naše řeč: Železničářský slang* [online] 58. 1975 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=5843>
- KLOFEROVÁ, Stanislava. *Nářeční skupina*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. Dostupné z: [https://www.czechency.org/slovník/NÁŘEČNÍ SKUPINA](https://www.czechency.org/slovník/NÁŘEČNÍ_SKUPINA)
- KONEČNÁ, Hana. *Naše řeč: Znáte šotouše?* [online] 91. 2008 [cit. 18.02.2023] ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=8020>
- KOPEČNÝ, František. *Naše řeč: K původu termínů slang, argot, hantýrka a žargón*. [online] 64. 1981 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6239>
- KOTT, František Štěpán. *Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický*. V Praze: František Šimáček, 1882, s. 885. Dostupné také z: <https://ndk.cz/uuid/uuid:5686d157-65b3-47aa-ba19-36effe5634d6>

KRČMOVÁ, Marie, CHLOUPEK, Jan (2017): *NÁRODNÍ JAZYK*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: https://www.czechency.org/slovník/NÁRODNÍ_JAZYK

KRČMOVÁ, M., HUBÁČEK, J. *Sociolekt*. In: KARLÍK, Petr, ed., NEKULA, Marek, ed. a PLESKALOVÁ, Jana, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. První vydání. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. 2 svazky (2183 stran). ISBN 978-80-7422-480-5.

KŘÍSTEK, Václav. *Slovo a slovesnost: Poznámky k problematice argotu a slangů* [online] 34. 1973 [cit. 11.09.2022]. ISSN 2571-0885. Dostupné z: <http://sas.ujc.cas.cz/archiv.php?art=3943>

KŘÍŽ, Michael a Jakub SMEJKAL. *O kurzech a nasazování vozidel na linky MHD v Brně*. BMHD: Brněnská MHD [online]. Brno, c2002-2019, 5. 6. 2015 [cit.19.03.2023]. Dostupné z: <https://www.bmhd.cz/vypravenost/kurzy-a-nasazeni.php>

LAMPRECHT, Arnošt a MICHÁLKOVÁ, Věra. *České nářeční texty: vysokoškolská učebnice pro filosofické a pedagogické fakulty*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976. s. 362.

MACHEK, Václav. *Naše řeč: Významy slov*. [online] 39. 1956 [cit. 26.02.2023] ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4508>

O nás. In: Dopravní podnik města Brna a. s. [online] © 2023 [cit.21.03.2023] Dostupné z: <https://www.dpmb.cz/o-nas>

PROŠEK, František, ADÁMEK, Pavel. *Slang pražských dopraváků*. Vydání třetí, Praha, prosinec 2016. Vydal Dopravní podnik hl. m. Prahy. ISBN 978-80-905190-1-5

REJZEK, Jiří. *Český etymologický slovník*. 3. vyd. Praha: Leda, 2015. 823 s. ISBN 978-80-7335-393-3.

RUSÍNOVÁ, Zdenka (2017): *ZKRACOVÁNÍ*. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. URL: <https://www.czechency.org/slovník/ZKRACOVÁNÍ>

SOCHOVÁ, Zdeňka. *Naše řeč: Bulač, meškař, absentér*. [online] 36. 1953 [cit. 12.02.2023] ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4317>

SUK, Jaroslav, ed. *Několik slangových slovníků: současný český kriminální slang: slang chartistů: slang profesionálních řidičů: slang teplárenských zaměstnanců: vojenský slang*. Praha: Inverze, 1993. 137 s. ISBN 80-900632-9-2.

TICHÁ, Zdeňka. *Naše řeč: Slang pražských dopraváků* [online] 86. 2003 [cit. 17.09.2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7749>

TRÁVNÍČEK, František. *Úvod do českého jazyka*. 1. vyd. Praha: SPN, 1952. 105, [2] s.

Výroční zpráva 2021. In: Dopravní podnik Ostrava a. s. [online] © 2021 Soubor ve formátu PDF. Dostupné z: <https://www.dpo.cz/o-spolecnosti/vyrocní-zpravy.html>

7 Přílohy

DOTAZNÍK

Dobrý den,

jmenuji se Kateřina Nachtigalová a studuji *český jazyk se zaměřením na vzdělávání* na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zpracovávám bakalářskou práci na téma „**Slang z prostředí tramvajové dopravy v brněnském a ostravském dopravním podniku**“ a pro tento účel jsem vytvořila níže přiložený dotazník, kterým bych chtěla zmapovat mluvu právě ve Vašem oboru a prostředí.

Slang je nespisovný útvar českého jazyka, který je používán ve specifickém profesním či zájmovém prostředí např. prostředí lékařů, myslivců, studentů či právě pracovníků městské hromadné dopravy. Slangovými výrazy nahrazujeme a zjednodušujeme spisovné či odborné názvy a rozumí jim poté většinou jen členové dané profesní či zájmové skupiny.

Ráda bych Vás proto požádala o vyplnění dotazníku – naleznete v něm řadu odborných názvů (osob, míst, vozů, činností, situací, věcí atd.), které spadají do prostředí provozu či údržby tramvají. Napište prosím, pokud víte, slangový výraz, kterým danou věc označujete mezi kolegy a jinými pracovníky (např. tramvaj – šalina, elektrika, ...). Pokud by vás napadly výrazy, které v dotazníku chybí, můžete je doplnit do volné tabulky v závěru dotazníku. Dotazník prosím vyplňte elektronicky.

Veškeré informace získané v dotazníku budou využity pouze při zpracování mé bakalářské práce.

Předem děkuji za Váš čas.

Kateřina Nachtigalová

DOTAZNÍK

Pohlaví:

Věk:

Místo pracoviště:

Pracovní pozice:

Výrazy:

Názvy osob či skupin osob:

pohotovostní četa trakčního vedení	
traťový dispečer kontrolující průjezd vlaků dle jízdního řádu	
pracovník vykonávající svoji činnost v dopravním podniku ve vedlejším pracovním poměru	
cestující bez platného jízdního dokladu	
pracovníci zřizující, udržující a opravující trolejové vedení	
externí zaměstnanec dopravního podniku	
pomalou jezdící řidič	
četa služby odvážející osoby usmrcené při dopravních nehodách	
názvy vedoucích pracovníků dopravních útvarů	
cestující	
zaměstnanec pracující v podniku již delší dobu	
zaměstnanec pracující v podniku velmi krátce	
zaměstnanec pracující mimo pravidelný rozpis směn	
pracovník, který ve vozovně doplňuje do vozových zásobníků písek	
řidič, který zavinil více dopravních nehod	
řidič tramvaje	
provozní pracovník nepodléhající zařazení do turnusové služby	
záložní řidič	

sebevrah	
osoba se silnou zálibou v dopravě	
pracovník určený k údržbě výhybek	
pracovník provozu	
problémový řidič	
zavaděčky ve vozovnách tramvajů	
výpravčí	
rychle jezdící řidič	
cestující s právem bezplatné přepravy	
přepravní kontrolor	
řidič, který zavinil více dopravních nehod	
velké množství cestujících v dopravním prostředku	
zaměstnanec provádějící generální úpravy	

Názvy vozů a jejich typů:

tramvaj	
druhý vlečný vůz u třívozových tramvajových vlaků	
tramvaj typu T1	
článekový tramvajový vůz KT8D5	
první vlečný vůz u třívozových tramvajových vlaků	
vůz vybavený elektromagnetickou kolejnicovou brzdou	
trvale druhý vůz souprav spřažených tramvajových vozů T	
vůz na broušení kolejnic	
tramvajový vůz z jiné vozovny	
vlečný vůz u tramvajů	

vůz v dobrém technickém stavu, schopný rychlé jízdy	
spřažená dvojice tramvajových vozů řady T	
dva vlečné vozy třívozových vlaků	
tramvajový vůz T3RP	
tramvajový vůz T3SU a T3SUCS	
tramvajový vůz T2	
vícevozový tramvajový vlak	
vůz ve špatném technickém stavu	
vadný či nepojízdný vůz	
jednosměrný dvounápravový tramvajový motorový vůz typu „ponorka“ nebo „mevro“	
tramvajový vůz s neprovozuschopnými brzdami	
vůz určený k čištění kolejních žlábků	
nízkopodlažní tramvaj	
vysokopodlažní tramvaj	
částečně nízkopodlažní tramvaj	
kropící tramvaj	
vůz, který má rovné plochy na kolech	
vůz, který je z technických příčin náchylný ke smyku	
záložní vůz	
vůz jezdící pouze v ranní špičce	
vůz jezdící do vozovny	
tramvajový vůz T3M	
spřažená trojice tramvajových vozů T	
tramvajový vůz řady T	
pracovní vůz	
spojení dvou tramvajových vozů řady T zadními čely, čímž	

vznikne improvizovaná obousměrná souprava	
reklamní tramvajový vůz	
montážní vůz pro stavbu, údržbu a opravy troleje	
pracovní nebo služební tramvajový vůz	
vůz sloužící k výcviku nových řidičů	
tramvajový nákladní motorový nebo vlečný vůz	
samostatný motorový tramvajový vůz	
vozidlo, které jezdí k nehodám či technickým závadám vozů na trati	
řada za sebou těsně jedoucích vozů	
vůz určený k čištění kolejních žlábků	

Názvy zvláštních spojů, linek a tras:

odklonová tramvajová trasa	
náhradní doprava, linka náhradní dopravy, vozidlo náhradní dopravy	
vložený spoj na lince	
doprava v krátkém traťovém úseku obvykle náhradní nebo účelová	
krátká linka s velkým počtem oběhů	
služební spoj pro návoz či odvoz řidičů ze směn	
služební spoj	
poslední večerní či noční spoj linky	
nelogická trasa linky	

Názvy částí a součástek vozů:

prostor pro cestující ve vozech	
---------------------------------	--

vnější obranný čelní rám na motorových vozech tramvají	
zadní část vozu	
čelní světla tramvaje	
stavěcí klíč na přestavování jazyků výhybek	
bezpečnostní spínač vozů typu T3	
boční směrová tabulka tramvají s výčtem zastávek	
převodovka, převodová skříň	
tyč (madlo) umístěná uprostřed schodů prvních dveří některých vozů T3SUCSU	
sedadla vyhrazená pro invalidy v dopravních prostředcích	
elektromagnety kolejnicových brzd	
akumulátorová baterie	
stykačový rám tramvají T	
čelní (oválný) transparent tramvají s označením čísla linky a názvem konečné zastávky	
uhlík v komutátoru elektromotoru	
brzdový pedál vozů typu T	
naviják provazu sběračů u tramvají	
střešní označení čísla linky u tramvajových vozů staré stavby	
zakládací klín pod kola vozidel	
dlouhý kabel pro překlenutí nefunkčního vozu v soupravě	
označení vozu číslem linky, směrovými tabulemi atd.	
brzdové čelisti tramvají	
pantografový sběrač proudu	

mezivozový kabel	
nadproudové/maximální relé	
měch kloubových tramvají	
držák zpětných zrcátek vozů tramvají	
zobrazovač rychlosti vozu	
tlačítko záchranné brzdy	
madlo na zadní plošině vozů T3SU	
omezovací relé u tramvají řady T	
elektronický označovač jízdenek	
zařízení na tramvajových motorových vozech sloužící k ochraně povalených osob před přejetím	
rychloměr, tachometr	
mikrofon rozhlasového zařízení	
automatický hlásič zastávek	
kabina řidiče	
topení v kabině řidiče	
logo města či dopravce na vozidlech	
klika k ovládní jízdních a brzdových stupňů kontroléru starých tramvajových vozů	
ovládací páka ručního řízení moderních vozů	
spřáhlo	
nouzové osvětlení tramvají	
schránka na stavěcí klíč	
směrová orientační tabule na vozech	
šikmý (pružný) závěs troleje	
čelistové brzdy vozů T	
náhradní jednoduchý podvozek používaný při manipulaci s tramvajemi v dílnách či po nehodě	

Názvy činností:

jízda do vozovny při ukončení služby nebo poruše vlaku	
přestavit jazyky výhybky do základní polohy	
překontrolovat vůz po opravě	
dát návěst praporkem/rukou	
zastavit prudkým brzděním	
jezdit/odjezdit směnu s tramvajovým vozem T3	
nechat většinu/všechny cestujících vystoupit	
použít nožní sypač písku u starých tramvajů	
zapnutí řídicích obvodů tramvajových vozů T	
vyplnit a odevzdat služební hlášení	
rezignovat na řešení dopravní situace	
ovlivňování světelné signalizace na křižovatkách s preferencí	
špatně, nepravidelně brzdit	
jet pomalu	
plně obsadit vůz cestujícími	
zapnout světelné ukazatele směru	
posypat kolej malým množstvím písku	
posypat kolej velkým množstvím písku	
při couvání řídit vůz T3 ze zadní plošiny	
zkušební jízda po opravě vozu	
jet po jiné než předepsané trase	
provést změnu trasy linky	
odřít nebo promáčknout karoserii	

signalizovat více poruch světelnými návěstními prvky	
sejmout z vozu tabulky s číslem linky a směrové tabulky	
prudce zabrzdit	
změnit označení vozu číslem linky a směrovými tabulemi	
nadjetí jízdního řádu	
přestavení výhybky pod jedoucím vozem - následkem je obvykle vykolejení	
elektronické započítání/ukončení směny	
odbavení vozu ze zastávky/stanice	
dát návěst k odjezdu ze zastávky	
podrobit se přezkoušení na užití alkoholu	
vybavit vůz předepsanými vnějšími náležitostmi	
nesprávným brzděním vytvořit na kolech drážního vozidla rovné plochy	
přestavit jazyky výhybky do žádaného směru	
nahlášení výjezdu služební jízdy	
vykonávat práci řidiče tramvaje	
jízda bez jízdních řádů, ale s časovým rozestupem vozů	
jet vozem směrem do centra města	
jet vozem směrem z centra města	
jet do vozovny při ukončení služby nebo při poruše vozu	
jezdit s minimálně obsazeným vozem	
špatně řídit tramvaj	

jet v souladu s jízdním řádem	
jet bez platného jízdního dokladu	
jet v těsném závěsu za předcházející tramvají	
jet rychle	
jet do mycího rámu ve vozovně	
poslední jízda před předáním služby střídající posádce	
jezdit zbytečně razantně	
jízda vozu z jedné konečné zastávky na druhou a zpět	
nepřijít do služby bez omluvy	
manipulační jízda	
rozjezd vozidla bez zadání jízdy	
násilím otevřít dveře	
projet kolejový oblouk nepřiměřeně vysokou rychlostí	
oprava vadné kolejnice výměnou za novou část	
zastavování v zastávkách/stanicích	
upadnout po vystoupení z tramvaje	
revize jízdenek	
řídít starý tramvajový vůz	
spojení tramvajových vozů	
změna stran dveřních uzávěr obousměrných tramvajových vozů při změně směru jízdy	
z trestu zakázat výkon služby řidiče	

Názvy míst a jejich částí:

montážní jáma pod tramvají ve vozovně	
budova dispečinku městské dopravy	
obrátiště tramvají	

odlehlá zastávka	
vozovna tramvají	
hala denního ošetření tramvají	
odkryté odstavné plochy ve vozovnách	
místnost na uskladnění suchého písku do pískovačů tramvají	
sídlo dopravních dispečinků	
kolejové rozvětvení do svazku souběžných kolejí ve vozovně	
vyhrazená uzamykatelná část koleje ve vozovně, určená k odstavení vozů po nehodě	
zkušební koleje v hale	
kolej pro odstavování vozů ve vozovně	
mycí rám	
konečná zastávka	
nekrytý prostor vozovny před halou	

Názvy situací a dějů:

nehoda tramvajových vozů	
nehoda, při níž dojde ke zranění cestujícího v dopravním prostředku	
zákonná přestávka na konečné zastávce	
drobná nehoda s minimální škodou	
nehoda s velkou škodou	
nehoda, při níž se střetlo vozidlo MHD s chodcem	
dělená směna, jejíž část se vykonává v ranních a část v odpoledních hodinách	
krátká doplňková služba po službě pravidelné noční služba	

časová rezerva umožňující nadjetí jízdního řádu	
rozdělení směn provozních pracovníků	
vykolejení vozu	
čas, kdy dochází k odjezdu vozidla z pravidelné trasy do vozovny	
čekací doba/přestávka na konečné zastávce	
pobyt na konečné zastávce	
dostat smyk	
dechová zkouška na obsah alkoholu	
neúměrně dlouhý interval mezi vlaky, obvykle nepředpokládaný jízdním řádem	
služba/směna	
stav po stržení nebo demontování trolejového vedení	
provoz světelného signalizačního zařízení jen s přerušovaným žlutým světlem	
smrtelný úraz	
služba řidiče	
výpadek napájecího napětí	
denní kontrolní prohlídka tramvají	
technickobezpečnostní zkouška vozu	

Názvy tratí a jejich částí :

obrubník chodníku	
kolejnice	
kolejový trojúhelník	
izolátor pro uchycení trolejového drátu	
jednoduchá konstrukce tramvajové trati téměř bez podkladních vrstev	
kusá kolej	

křížení kolejí	
výhybky	
snímací bod řídicího systému tramvají	
čidlo kontrolního bodu tramvají	
trolejový porcelánový izolátor	
světelný signál SSZ	
izolační desky umísťované nad trolejí v podjezdech či pod mosty	
světelné ukazatele směru	
trolejový pružinový kontakt	
výhybky s jazyky uchycenými na čepech	
kluzká kolej, na které hrozí zvýšené nebezpečí smyku	
návěstidla pro tramvajový provoz	
terčíky s označením linek na zastávkách	
dlouhý izolovaný úsek trolejového vedení	
kolej určená pro pravidelný provoz v opačném směru	
traťový jízdní řád	
nástupní ostrůvek	
trakční vedení	
protisměrné kolejové oblouky následující bezprostředně za sebou	
rozpadlá trať	
provazy sloužící ke stahování trolejových sběračů	
elektronický přestavník výhybek	

Jiné:

jízdní výkaz tramvajového vlaku, jehož jízda není určena jízdním řádem	
---	--

nehodový telefon dopravního dispečinku	
pořadové číslo vozu na lince	
systém kontroly průjezdu vlaků dle jízdního řádu	
řidičský průkaz	
schrána na osoby usmrcené při dopravních nehodách	
odznak pracovníka DP	
rozpis směn řidičů	
přirážka k jízděmu	
provozní štítek	
jízdní doklad	
služební stejnokroj	
jízdní řád řidiče	
plán vypravení vozu	

jízdenka zaměstnanců DP	
elektrický proud	
vozový jízdni řád	
zastávkový jízdni řád	
brašna průvodčího	
pomůcka pro výměnu pojistek	
formulář služebního hlášení	
schéma sítě tramvajové dopravy	

Další názvy (např. názvy linek, zastávek, tratí či jejich úseků, vozoven, osob, činností, dějů, situací, ...)
